

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН МАМЛЕКЕТ ЖАНА УКУК ИНСТИТУТУ**

Кол жазма укугунда

УДК:343.611.5(575.2)(04)

ТУЛКУЕВА ВЕНЕРА ТЕНТЕКЕЕВНА

**ЭНЕНИН ЖАҢЫ ТӨРӨЛГӨН БАЛАСЫН ӨЛТҮРҮҮСҮ: КЫЛМЫШ-
ЖАЗА УКУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ**

12.00.08 – кылмыш-жаза укугу жана криминология,
жаза аткаруу укугу

Юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчиси:
юридика илимдеринин доктору,
профессор Джоробекова А.М.

Бишкек – 2024

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ.....3

1-Бап. ЖАҢЫ ТӨРӨЛГӨН БАЛАСЫН ЭНЕСИ ӨЛТҮРГӨНДҮГҮ ҮЧҮН ЖООПКЕРЧИЛИК ЖӨНҮНДӨ КЫЛМЫШ-ЖАЗА МЫЙЗАМДАРЫНЫН ӨНҮГҮШҮН РЕТРОСПЕКТИВДҮҮ ТАЛДОО

1.1. Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдардын калыптанышы жана өнүгүшү.....15

1.2. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө чет өлкөлөрдүн мыйзамдары.....49

2-Бап. ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Изилдөөнүн объектиси, предмети жана методдору.....71

3-Бап. ЖАҢЫ ТӨРӨЛГӨН БАЛАСЫН ЭНЕСИ ӨЛТҮРГӨНДҮГҮНӨ КЫЛМЫШ-ЖАЗА УКУКТУК МҮНӨЗДӨМӨ

3.1. Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү жөнүндө түшүнүк жана анын коомдук коркунучтуулугу77

3.2. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнүн объективдүү белгилери.....89

3.3. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнүн субъективдүү белгилери
.....109

3.4.Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнү квалификациялоонун өзгөчөлүктөрү.....130

ТЫЯНАКТАР.....143

КОЛДОНУЛГАН БУЛАКТАРДЫН ТИЗМЕСИ.....147

КИРИШҮҮ

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу. Эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсү коомдо кеңири резонанс жаратып, балалыкты жана энеликти коргоо жаатындагы олуттуу көйгөйлөрдү чагылдырат. Бул иш-аракет адамдардын мамилелеринин фундаменталдык негиздерине тийип, коомдун эң аялуу мүчөлөрүнүн табигый жашоо укуктарын жана коопсуздугун бузат, алар чоңдордун камкордугуна жана коргоосуна толугу менен көз каранды. Коом бардык мүчөлөрүнүн коопсуздугун жана корголушун камсыз кылууга умтулат, айрыкча өзүн коргой албагандарды.

Бул кылмыштын коомдук коркунучу жаңы төрөлгөн баланын өмүрүн алуу фактысында гана эмес, энелик институтка жана үй-бүлөлүк баалуулуктарга болгон ишенимди бузууда. Баланын энеси тарабынан өлтүрүлүшү коомдун эң аялуу мүчөлөрүнүн - балдардын коопсуздугу жана коопсуздугу жөнүндө коомдук түшүнүккө коркунуч келтирет. Мындай кылмыш терең эмоционалдык жана этикалык аспектилерге таасирин тийгизип, коомдук айыптоону жана балдардын өмүрүн коргоого багытталган чараларды көрүүнү жана келечекте мындай аракеттерди алдын алууну талап кылат.

Эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсү үчүн жоопкерчиликти жөнгө салууда эл аралык тажрыйбаны талдоо ата мекендик мыйзамдарда колдонула турган натыйжалуу ыкмаларды жана практикаларды аныктоого мүмкүндүк берет. Ар кайсы өлкөлөрдө бул кылмышты квалификациялоо жана жазалоо боюнча өз ыкмалары бар, бул маданий жана социалдык өзгөчөлүктөрдү чагылдырат, жалпы тенденцияларды да, ар кайсы өлкөлөрдө аткаруунун конкреттүү өзгөчөлүктөрүн да ачып берет. Салыштырмалуу укук таануу улуттук укуктук системаларды эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүү үчүн маанилүү болгон билим жана мыкты тажрыйбалар менен алмашууга өбөлгө түзөт.

Мындай трагедиялуу иштерге алып келиши мүмкүн болгон энелердин психикалык жана физикалык абалын түшүнүү терең талдоону талап кылат.

Психотравматикалык кырдаалдар, төрөттөн кийинки депрессия жана башка психикалык бузулуулар кылмышка түрткү берүүдө чоң роль ойнойт. Мындай аракеттерге ар кандай жагдайлар, анын ичинде эненин психикалык абалы, социалдык-экономикалык кыйынчылыктар, маданий жана диний факторлор себеп болушу мүмкүн. Мындай кылмыштарга алып келген мотивацияны жана жагдайларды түшүнүү кризистеги аялдарды алдын алуу жана колдоо боюнча эффективдүү чараларды иштеп чыгуу үчүн зарыл.

Эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүн кылмыш-жаза-укуктук аспектилерин изилдөө бул көйгөйдү чечүүгө комплекстүү мамилени калыптандырууга өбөлгө түзөт, анын ичинде кылмыш-жаза чаралары гана эмес, социалдык колдоо жана реабилитациялоо программалары да бар. Бул изилдөө көйгөйдүн укуктук жана социалдык аспектилерин түшүнүүгө гана эмес, ошондой эле мындай кылмыштарды алдын алууга, жаңы төрөлгөн балдардын өмүрүн жана ден соолугун коргоого жана оор турмуштук кырдаалдарда аялдарды колдоого багытталган комплекстүү чараларды иштеп чыгууга көмөктөшөт.

Эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн кылмыш-жаза-укуктук аспектилерин изилдөө укук колдонуу практикасын жакшыртуу үчүн социалдык коргоону чыңдоо жана сот адилеттигин камсыз кылуу зарыл жана маанилүү.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, изилдөө темасы актуалдуу болуп саналат, натыйжасында илимий-практикалык мааниге ээ.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасындагы кылмыштуулукка каршы күрөшүү жаатындагы илимий изилдөөлөр менен тыгыз байланышта болгон демилгелүү иш болуп саналат.

Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты - жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшүн комплекстүү

теориялык-укуктук изилдөө, ошондой эле каршы чараларды өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу. Аталган максатка жетүү үчүн диссертациялык изилдөөнүн төмөнкү милдеттери коюлган:

- кылмыш-жаза-укугунун тарыхында жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдардын калыптанышына жана өнүгүшүнө талдоо жүргүзүү;

- жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшү үчүн жоопкерчилик жөнүндө чет өлкөлөрдүн мыйзамдарына талдоо жүргүзүү;

- эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсүнүн коомдук коркунучун аныктоо;

- эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн объективдүү белгилерин изилдөө;

- эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн субъективдүү белгилерин изилдөө;

- эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн квалификациясынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле бул жаатта күрөшүү чараларын өркүндөтүү боюнча сунуштарды жана рекомендацияларды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы - бул монографиялык деңгээлде даярдалган, Кыргызстанда эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн аз изилденген комплекстүү теориялык-укуктук изилдөөгө арналган алгачкы эмгектердин бири. Диссертациялык иште диссертанттын ой-жүгүртүүсү жана мамилеси эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн иштелип чыккан белгилеринде чагылдырылат.

Атап айтканда, диссертацияда:

- эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдарды өнүктүрүүнү талдоо процессинде бул кылмыш жосунуна карата мамиле ар кандай тарыхый мезгилдерде коомдун моралдык, диний жана маданий көз караштарына жараша кыйла айырмалангандыгы аныкталган. Бул айырмачылыктар кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу практикасында да чагылдырылган, алар жеңил жазалардан жана

жеңилдетүүчү жагдайларды эсепке алуудан, катаал чараларга чейин жана эненин психологиялык абалын эсепке албоого чейин олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон;

- чет өлкөлөрдө эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзам укуктук, социалдык жана медициналык аспектилердин ортосундагы татаал өз ара аракеттенүүнү чагылдырган маанилүү жана көп кырдуу укук чөйрөсүн түзөт. Жаңы төрөлгөн балдарды өлтүрүү боюнча кылмыш мыйзамдары жөнүндө контексттин маанилүүлүгүн жана социалдык-маданий ченемдердин эволюциясын ырастоо негизги аспект болуп саналат;

- ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарына салыштырмалуу изилдөө бул татаал маселеге карата жалпы тенденцияларды да, конкреттүү мамилелерди да аныктоого мүмкүндүк берет. Мындай изилдөө укук илимин байытып гана тим болбостон, жаңы төрөлгөн балдарды өлтүрүүнү алдын алууга жана адекваттуу жазалоого багытталган кыйла натыйжалуу жана адилеттүү укуктук ченемдерди иштеп чыгууга жардам берет;

- изилдөөдө эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү түшүнүгү юридикалык, психологиялык, социалдык жана медициналык аспектилердин кеңири спектрин камтыйт. Бул татаал көрүнүш терең түшүнүүнү жана аны талдоо жана чечүү үчүн комплекстүү мамилени талап кылат. Энелер мындай аракеттерди жасаган өзгөчө жагдайларды жана шарттарды таануу алардын аракеттерин адекваттуу баалоого жана алдын алуунун жана колдоонун натыйжалуу чараларын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет;

- кылмыш-жаза мыйзамдарында жана укук колдонуу практикасында ар кандай өзгөрүүлөр болгонуна карабастан, эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүргөндүгү үчүн жазалоо жөнүндө ченемдердин сакталышы мамлекеттин балдардын өмүрүн коргоо жөнүндө дайыма камкордугун көрсөтүп турат. Жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү оор кылмыш бойдон калууда, ал үчүн тиешелүү кылмыш-жазасы каралган. Мындай мамиле жазалоо зарылдыгы менен психосоциалдык факторлорду эсепке алуунун ортосундагы тең

салмактуулукту чагылдырат, коомдун эң аялуу мүчөлөрүн коргоону камсыз кылат жана укуктук системада адилеттүүлүктү сактайт;

- эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүшүн мүнөздөгөн объективдүү жана субъективдүү белгилердин анализин камтыйт;

- автордун аныктамасы жана эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсүнүн негизги элементтери келтирилген;

- жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшүнө каршы күрөшүү чараларын өркүндөтүүгө багытталган тыянактар жана сунуштар түзүлөт.

Изилдөөнүн практикалык мааниси изилдөө процессинде иштелип чыккан жыйынтыктар, жоболор, корутундулар жана диссертацияда баяндалган сунуштар укук коргоо органдарынын ишинде жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшүнө каршы күрөшүү чараларын өркүндөтүү үчүн негиздердин бири катары кызмат кылат; мыйзам ченемдерин өркүндөтүүдө; илимий-изилдөө иштеринде, андан ары эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү маселелери боюнча изилдөө жүргүзүүдө колдонулушу мүмкүн. Диссертацияда камтылган теориялык гана эмес, практикалык да мааниге ээ болгон илимий жоболор бир катар укуктук таптипти окутууда юридикалык ЖОЖдордун жана факультеттердин окуу процессинде колдонулушу мүмкүн: кылмыш-жаза укугу, криминология жана укук бузууларды алдын алуу.

Жактоого чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

1.Эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн кылмыш жоопкерчилигинин калыптануу жана өнүгүү тарыхы көптөгөн факторлорду, анын ичинде коомдук көз караштагы, моралдык ченемдердеги жана укуктук мамилелердеги өзгөрүүлөрдү чагылдырат. Бул процесс татаал жана көп кырдуу болуп саналат жана тарыхый мезгил аралыгында социалдык-маданий жана укуктук контексттин эволюциясын чагылдырат, анын негизги аспектилерине төмөнкүлөр кирет: *биринчиден*, коомдук көз караштагы жана адеп-ахлактык ченемдердеги өзгөрүүлөр: 1) *Энеликти кабылдоонун эволюциясы*: Убакыттын өтүшү менен эненин жана энеликтин коомдогу ролун кабыл алуу бир топ өзгөрүүлөрдү башынан өткөрдү. Эгерде байыркы мезгилде

эне болуу кеңири социалдык-маданий жана диний практиканын контекстинде каралса, азыркы дүйнөдө ал көбүнчө жоопкерчилик жана балдарга кам көрүү менен байланышкан. 2) *Аялдардын укуктарын кеңейтүү*: Гендердик теңчилик жана аялдардын укуктарын коргоо жаатындагы прогресс энелерге болгон мамилени жана алардын мыйзам алдындагы жоопкерчилигин өзгөртүүгө өбөлгө түздү. Аялдар үчүн укуктук кепилдиктердин көбөйүшү, анын ичинде бойдон алдыруу укугу жана репродуктивдик кызматтарга жетүү энелердин милдеттерин түшүнүүгө таасирин тийгизди. *Экинчиден*, укуктук мамилелердеги өзгөрүүлөр: 1) *Кылмыш-жаза мыйзамдарын өнүктүрүү*: Коомдун жана мамлекеттин өнүгүшү менен мыйзамдар бир кыйла дифференцияланып жана деталдаштырылып калды. Натыйжада, жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү көптөгөн кылмыштардын бири катары каралбай, атайын ченемдер менен жөнгө салына баштады. 2) *Психикалык абалды эсепке алуу*: Азыркы укук кылмышкердин кылмыш жоопкерчилигинин деңгээлин аныктоодо анын психикалык абалын барган сайын эске алат. Бул жаңы төрөлгөн ымыркайды өлтүргөн учурда, төрөтөн кийинки депрессия же башка психикалык бузулуулар сыяктуу жагдайларды эске алууга алып келди. *Үчүнчүдөн*, балдарды укуктук коргоонун эволюциясы: 1) *Баланын укуктарын таануу*: Азыркы коомдо балдар укуктардын субъектиси катары таанылат жана белгилүү бир коргоо кепилдиктерине ээ, анын ичинде зомбулуктан жана адам өлтүрүүдөн коргоо. 2) *Адистештирилген мыйзамдар жана программалар*: Кээ бир өлкөлөрдө жаңы төрөлгөн балдарды өлтүрүүнү алдын алуу жана балдардын укуктарын коргоо үчүн атайын мыйзамдар жана программалар, анын ичинде төрөтөн кийинки психикасы бузулган энелерди реабилитациялоо программалары кабыл алынат.

2. Ар кайсы өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамдарына жүргүзүлгөн изилдөө эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуунун айырмалоочу өзгөчөлүктөрү бар экендигин көрсөттү: *биринчиден*, мындай жосун үчүн жоопкерчилик жөнүндө атайын ченемдин болушу (Канаданын, Россия Федерациясынын, Казакстан

Республикасынын Кылмыш-жаза кодекстери); *экинчиден*, адам өлтүрүүнүн мындай түрү үчүн жоопкерчилик жөнүндө өз алдынча берененин жоктугу (Япония). Мындай учурларда жоопкерчилик адам өлтүрүү жөнүндө жалпы беренелер боюнча келип чыгат, бул бир кыйла катаал жазага алып келиши мүмкүн; *үчүнчүдөн*, кылмыштын атайын субъектисинин болушу: Кылмышты жаңы төрөлгөн баланын энеси гана жасашы мүмкүн (Швеция, КМШ); *төртүнчүдөн*, жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү квалификациясына дифференцияланган мамиле: а) кылмыштын субъектисине (энеси, атасы, башка адамдар) жана аны жасоо жагдайларына жараша (Корея, Англия, Латвия); б) кошо катышуучулардын түрткү берүүчү аракеттерин эске алуу менен (Италия); *бешинчиден*, ниет пайда болгон учурдун (алдын ала же капысынан) жаза дайындоого тийгизген таасири (Голландия); *алтынчыдан*, убактылуу алкактар: Кылмыш төрөт мезгилин жана алардан кийинки түздөн түз убакытты камтыйт (көпчүлүк өлкөлөрдө каралат); *жетинчиден*, аялдын өзгөчө психофизиологиялык абалы: а) төрөтүн улам пайда болгон психотравмалык кырдаалдын же акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуунун таасирин таануу (Австрия, Өзбекстан Республикасы, Беларусь Республикасы); б) убактылуу психикалык туруксуздукка алып келген төрөтүн же эмчек эмизүүнүн кесепеттери (Канада); в) төрөт менен байланышкан материалдык жана моралдык жардамсыз калтыруунун натыйжасы катары каралат (Италия); *сегизинчиден*, жеңилдетүүчү жагдай катары таануу: бул кылмыш үчүн жаза кадимки адам өлтүрүүгө салыштырмалуу кыйла жеңилдейт (Польша); *тогузунчудан*, жазаларды караган ченемдердин санкцияларында: а) бир нече жылга чейин эркиндигин чектөө же эркиндигинен ажыратуу (Тажикстан Республикасы); б) альтернативдүү чаралар: пробация же атайын (психиатриялык) дарылоо (Канада). Мындай жазалар төрөт менен байланышкан психофизиологиялык бузулуу абалында кылмыш жасаган аялдарга карата гумандуу мамилени чагылдырат, мындай жосундардын кайталанышын азайтат; *онунчудан*, прецеденттик укуктун таасири: жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү иштери

боюнча соттун чечимдери ар кандай болушу мүмкүн, бул ар бир иштин жеке жагдайларын эске алууга жана жазага ийкемдүү мамиле кылууга мүмкүндүк берет (Англия). Чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөн учурларын кароодо адилеттүү жана дифференциалдуу мамиле жасоого умтулгандыгын көрсөтүп турат. Төрөттөн кийинки мезгилдеги аялдардын психофизиологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, көптөгөн өлкөлөрдүн мыйзамдары жаза гана эмес, аялдарды реабилитациялоого жана колдоого багытталган тиешелүү жазаларды жеңилдетүүнү карайт.

3.Эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсүнүн коомдук коркунучу жеке жана коомдук кызыкчылыктарды камтыган бир катар аспектилерде жатат деген жүйөлүү тыянак: *биринчиден*, корголбогон ымыркайды өмүрүнөн ажыратуу: Жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү өзүн коргой албаган жана муктаждыктарын билдире албаган эң аялуу жандыкты өмүрүнөн ажыратуу. Бул коомдо терең моралдык резонанс жана эмоционалдык толкундоолорду жаратат; *экинчиден*, эне болуу институтуна болгон коомдук ишенимдин бузулушу: Эне болуу салттуу түрдө коргоо, кам көрүү жана сүйүү менен байланышкан. Баланын өз энеси тарабынан өлтүрүлүшү бул негизги баалуулуктарды жокко чыгарат жана үй-бүлөдөгү балдардын коопсуздугуна жана жыргалчылыгына ишенбөөчүлүктү жаратат; *үчүнчүдөн*, психологиялык жана социалдык кесепеттер: Жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү жакындарына жана туугандарына олуттуу психологиялык зыян келтириши мүмкүн, ошондой эле жалпы коомдун психикалык саламаттыгына терс таасирин тийгизип, кооптонуу жана тынчсыздануу сезимдерин күчөтөт; *төртүнчүдөн*, балдарга жана үй-бүлөгө терс таасирин тийгизет: Мындай кайгылуу окуялар үй-бүлөдөгү башка балдарга узак мөөнөттүү терс таасирин тийгизиши мүмкүн, ошондой эле үй-бүлөлүк мамилелерди жана туруктуулукту бузат; *бешинчиден*, социалдык жана медициналык көйгөйлөрдү көрсөтүү: Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшү көбүнчө психикалык бузулуулар, социалдык колдоонун жоктугу, экономикалык кыйынчылыктар жана

медициналык жана психологиялык жардамга жетүүнүн жоктугу сыяктуу терең социалдык жана медициналык көйгөйлөрдү көрсөтөт; *алтынчыдан*, адекваттуу укуктук жана социалдык реакциянын муктаждыгы: Мындай кылмыш укуктук системадан анын алдын алуу боюнча атайын чараларды иштеп чыгууну, анын ичинде төрөттөн кийинки мезгилде энелерди колдоону, психикалык бузулууларды алдын алууну жана жеткиликтүү медициналык жардамды камсыз кылууну талап кылат; *жетинчиден*, коомдук айыптоо жана алдын алуу чараларынын зарылдыгы: Коом мындай учурлардын кайталанышына бөгөт коюу боюнча активдүү чараларды талап кылган мындай жосундарды айыптайт. Бул учурдагы тобокелдиктер жана турмуштук оор кырдаалда турган энелерге жардам алуу жолдору жөнүндө коомчулукка маалымат берүүнү камтыйт. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсүнүн коомдук коркунучу кайгылуу өмүр ажыратууда гана эмес, коом үчүн терс кесепеттердин кеңири чөйрөсүндө болуп, мындай кылмыштарга бөгөт коюу жана аялуу энелерди колдоо боюнча комплекстүү мамиленин зарылдыгын баса белгилейт.

4. Жаңы төрөлгөн баланын энесинин өлтүрүлүшүн аныктоонун автордук варианты сунушталат. Эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүүсү - бул жаңы төрөлгөн баланын өмүрүнө кол салууга багытталган, анын энеси тарабынан атайылап, ал төрөлгөн учурунда жана төрөлгөндөн кийин, белгилүү бир убакыттын ичинде, аялдын психикалык же физикалык абалынын бузулушуна алып келген укукка каршы жосун. Төрөттөн кийинки стресстен улам, анын жүрүм-турумуна жана анын иш-аракеттерин адекваттуу баалоо жөндөмүнө олуттуу таасир этиши мүмкүн.

5. Кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүү максатында Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесине төмөнкүдөй өзгөртүүлөрдү киргизүүнү сунуштайбыз. Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесинин аталышын “Түйүлдүктү өлтүрүү же эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсү” деп өзгөртүү сунушталууда. Диспозицияга “төрөт процессинде түйүлдүктүн өлүшү” белгисин киргизүү максатка ылайыктуу деп

эсептейбиз. Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесинин 2-бөлүгү “төрөгөн аялдын эки же андан көп балага карата жасаган иши” деген квалификациялык белги менен толукталсын жана төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын:

125-берене. Түйүлдүктү өлтүрүү же эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсү

1. Төрөт процессинде түйүлдүктү өлтүрүү же эненин жаңы төрөлгөн баласын төрөт учурунда же төрөттөн кийин дароо өлтүрүүсү, ошого тете энеси акыл-эси жайындалыгын жокко чыгарбоочу, психикалык травма кылуучу жагдайлардын шарттарында же психикасы бузулган абалда жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсү, -

үч жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.

2. Ошол эле жосун төрөгөн эне тарабынан эки же андан ашык балага карата жасалса, -

үч жылдан беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.

6. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнү квалификациялоонун өзгөчөлүктөрүн талдоо бул кылмыштын татаал жана көп кырдуу мүнөзүн ачып, так укуктук баа берүүнүн жана ар бир иштин айкын жагдайларын эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилеп, көйгөйдүн юридикалык жана социалдык аспектилерин чагылдырган бир нече негизги тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет: 1) кылмышты квалификациялоого комплекстүү мамиле: эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнү квалификациялоо иштин жагдайларын, анын ичинде эненин физикалык жана психикалык абалын, кылмыш жасалган убакытты жана жерди, ошондой эле социалдык-экономикалык шарттарды ар тараптуу талдоону талап кылат. Мындай мамиле күнөөнүн деңгээлин так аныктоого жана ар бир учурдун жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен адилеттүү жаза берүүгө мүмкүндүк берет; 2) психикалык абалды жана жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу: кылмыш жасалган учурда эненин психикалык абалына өзгөчө көңүл бурулат. Төрөттөн кийинки депрессия, психоз жана башка психикалык бузулуулар көбүнчө кылмыштын

квалификациясына жана жаза чарасына таасир этүүчү жеңилдетүүчү жагдайлар болуп саналат. Бул тергөө жана соттук териштирүү процесстеринде медициналык жана психологиялык экспертизанын зарылдыгын баса белгилейт; 3) социалдык жана маданий факторлордун таасири: социалдык жана маданий факторлор эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшүнө алып келген мотивдерди жана шарттарды түшүнүүдө маанилүү ролду ойнойт. Экономикалык кыйынчылыктар, үй-бүлөнүн жана коомдун колдоосунун жоктугу, турмушка чыга элек энелердин стигмасы-мунун баары кылмыштын квалификациясына таасир этүүчү олуттуу факторлор болуп калышы мүмкүн. Бул аспектилер укук коргоо органдарынан жана социалдык кызматтан өзгөчө көңүл бурууну талап кылат; 4) укук колдонуу практикасын өнүктүрүү: эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүгө карата кылмыш-жаза мыйзамынын ченемдерин колдонуу практикасы жазаны гумандаштырууга жана иштин бардык жагдайларын адекваттуу эсепке алууга умтулуу менен дайыма өнүгүп келе жатат. Учурдагы тенденциялар мындай трагедияларды алдын алуу жана кризистик кырдаалдарда энелерди колдоо үчүн реабилитациялык жана алдын алуу чараларын колдонууну камтыйт; 5) баланын укуктарын жана коомдук кызыкчылыктарды коргоо: жеңилдетүүчү жагдайларды жана эненин психикалык абалын эске алганына карабастан, жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүү адекваттуу укуктук реакцияны талап кылган кылмыш бойдон калууда. Баланын укуктарын жана коомдук кызыкчылыктарын коргоо артыкчылыктуу бойдон калууда жана укуктук система жасалган жосундун оордугуна ылайык келген адилеттүү жазаны камсыз кылышы керек; 6) дисциплиналар аралык мамиле: эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнү натыйжалуу квалификациялоо жана иликтөө юристтердин, медициналык адистердин, психологдордун жана социалдык кызматкерлердин өз ара аракеттенүүсүн камтыган көп тармактуу мамилени талап кылат. Иштин бардык аспектилерин комплекстүү кароо гана адилеттүүлүктү жана бардык катышуучулардын кызыкчылыктарын коргоону камсыз кыла алат.

Издөнүүчүнүн кошкон жеке салымы - диссертант тарабынан

жүргүзүлгөн иштин жүрүшүндө негиздүү жоболор, тыянактар жана сунуштар жеке өзү иштелип чыккандыгында турат.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн жыйынтыктары илимий конференцияларда, илимий-практикалык семинарларда, окуу жайларда жана укук коргоо органдарында, анын ичинде чет өлкөлөрдө өткөрүлгөн кеңешмелерде баяндалып, Кыргыз Республикасынын УАК сунуш кылган илимий журналдарда жарыяланган. Ошондой эле изилдөө процессинде алынган негизги жоболорду жана натыйжаларды апробациялоо кылмыш-жаза- укугу, криминология жана кылмыштуулуктун алдын алуу предметтери боюнча КР ИИМдин Академиясындагы окуу процессинде изилдөөнүн алынган жыйынтыктарын колдонууда ишке ашырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын чагылдыруунун толуктугу. Изилдөөнүн жыйынтыктары, алынган тыянактар жана иштелип чыккан жоболор диссертант тарабынан 12 илимий эмгекте жарыяланган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү белгиленген талаптарга жооп берет жана киришүү бөлүгүн, үч бапты, жети бөлүмдөн турган, корутундуларды жана иште колдонулган булактардын тизмесин камтыйт.

1-Бап. Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө кылмыш-жаза мыйзамдарынын өнүгүшүн ретроспективдүү талдоо

1.1. Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдардын калыптанышы жана өнүгүшү

Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдардын өнүгүү тарыхы коомдо болуп жаткан татаал социалдык-маданий жана укуктук өзгөрүүлөрдү чагылдырат. Кылымдар бою бул жосунга болгон мамиле коомдук баалуулуктардын, адеп-ахлактык негиздердин жана укукту түшүнүүнүн өзгөрүшүн чагылдыруу менен өнүгүп келген. Мыйзамдарды өнүктүрүү процессинде эненин укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо, колдоо жана алдын алуу зарылдыгы, ошондой эле коомдун эң аярлуу мүчөсү - баланын өмүрүн адилеттүүлүк менен коргоону камсыз кылуу ортосундагы тең салмактуулукту дайыма издөө жүрүп келет.

Адамзат тарыхынын алгачкы этаптарында эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшү (мындар ары – ЭЖТБӨ) кылмыш-жаза мыйзамдарынын предмети катары эмес, социалдык-маданий же диний маселе катары каралышы мүмкүн. Бирок, мамлекеттик түзүмдөрдүн өнүгүшү жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын калыптанышы менен, бул жосунду жөнгө салуучу укуктук ченемдерди белгилөө зарылдыгы келип чыкты.

Белгилей кетчү нерсе, жаңы төрөлгөн баласын (мындар ары – ЖТБ) энеси тарабынан өлтүрүүгө болгон мамиле коомдун тарыхый өнүгүшүнүн ар кандай баскычтарында өзгөргөн. Айрым маданияттарда бул айрым кырдаалдарда кабыл алынган, ошол эле учурда мындай жосундар диний ишенимдерден, адеп-ахлактык баалуулуктардан жана социалдык ченемдерден келип чыккан айырмачылыктарга жараша катуу айыпталышы мүмкүн.

ЖТБ энелери тарабынан өлтүрүүсүнө байланыштуу мыйзамдардагы

тарыхый өзгөрүүлөрдү изилдөө бул кылымыш болгон учурда мыйзамдын туура колдонулушун камсыз кылуу үчүн мыйзамдарды иштеп чыгуунун негизги векторун аныктоого мүмкүндүк берет. Мыйзамдардын калыптануу этаптарын талдоо менен, ЖТБ энеси тарабынан өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдарды өнүктүрүүнүн тарыхый өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө болот. Бул аталган көйгөйдүн көп багыттуу экендигин жакшы түшүнүүгө жана топтолгон социалдык-укуктук тажрыйба менен иштиктүү практиканы иштеп чыгууга өбөлгө түзөт.

Тарыхта, ымыркайларды өлтүрүү маселеси жана аны карап чыгуу ар кандай маданий жана убактылуу контексттердин таасири астында болуп, коомдун жашоого, өлүмгө жана эркиндикке болгон көз карашын өзгөртүү процессин чагылдырган [1, 100-104б.]. Ар кандай доорлордо жана маданияттарда адам жашоосу качан башталары жана ата-энелер балдарынын жашоосуна кандай укуктарга ээ экендиги жөнүндө ар кандай ченемдер жана түшүнүктөр белгиленген. Мисалы, байыркы рим коомунда ата-энелер өздөрүнүн балдарынын тагдыры жөнүндө чечим кабыл алуу укугуна ээ болушкан, анын ичинде социалдык, экономикалык же медициналык жагдайларга негизделген ымыркайларды өлтүрүүгө жол берилген. Орто кылымдарда кээ бир коомдордо ата-энелер патриархалдык тартиптин чегинде өздөрүнүн балдарынын жашоосуна абсолюттук бийликке ээ деген түшүнүк болгон[2, 75-76б.].

Өткөн мезгилдерде, ата-эненин чексиз бийлиги өздөрүнүн балдарынын тагдыры жөнүндө жазасыз чечим кабыл алууга, анын ичинде аёосуз өлтүрүүгө жол берген. Эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшү (мындар ары – ЖТБӨ) эң көп кездешкен каада-салттардын бири болгон. Кээ бир аялдар өздөрүнүн ЖТБ кам көрүүнүн ордуна, төрөлгөндөн кийин дароо эле андан арылышкан.

Тарыхый документтерди талдоо көрсөткөндөй, ымыркайларды өлтүрүү, башкача айтканда, ата-энелердин өздөрүнүн ЖТБӨ жөнүндө алгачкы маалыматтар Россиянын алгачкы мезгилдериндеги булактардан байкалат.

Мисалы, он тогузунчу кылымда түзүлгөн князь Ярославдын Уставында өзүнүн никесиз төрөлгөн баласын күч менен өлтүргөн эне үчүн чиркөө үйүндө камакка алуу түрүндөгү жаза каралган. Мындай жаза чиркөө чөйрөсүндө энеге өкүнүүнү же оңолууну камтыган жумшак мамилени билдирет[3, 190б.].

Өзгөчө маани берүүчү нерсе, ошол мезгилдерде ымыркайларды өлтүрүү үчүн жаза салыштырмалуу жумшак каралышы мүмкүн, бул мындай кылмыштарга, өзгөчө эненин киши өлтүрүүсүнө карата жумшак мамилени көрсөтүп турат. Бул энелер турмуштун оор шарттарына туш болушу мүмкүн экенин түшүнүү менен шартталышы мүмкүн, бул алардын мындай аракеттерин коомчулуктун көз алдында кандайдыр бир деңгээлде актаган.

Белгилей кетсек, эненин баладан кутулуу жоопкерчилиги Россиянын алгачкы укуктук дагы бир маанилүү документи болгон князь Владимир Святославовичтин Уставында да айтылган. Бирок, бул жерде жаза бир аз катаалыраак болчу. Мындай жосун үчүн күнөөлүү чиркөө сотуна дуушар болгон. Бул күнөөлүү адам чиркөөнүн тобо кылышын же камалышын гана күтпөстөн, чиркөөнүн санкцияларына да дуушар болушу мүмкүн экенин билдирет, бул жагдайга жараша абдан катаал болушу мүмкүн [4, 137б.].

Чынында эле, ЖТБӨ жөнүндө тарыхый жазуулар жазалардагы айырмачылыктарды гана эмес, мындай кылмыштарды кароого маданияттардын жана мамилелердин ар түрдүүлүгүн чагылдырат. Чиркөө чөйрөсүндө, айрыкча орто кылымдарда, маселелерди диний көз караштарды жана теологиялык чараларды эске алуу менен кароого болот.

Моюнга алуу жана оңолуу элементтерин колдонгон жагдайлар көп кездешет. Мисалы, айыпталуучуга моюнга алуу процессин, балким, тиленүү, ниет кылуу жана башка диний иш-аракеттерди жасоо сунушталышы мүмкүн, ошондо алар Кудайдын алдында күнөөсүн кечире алышат. Белгилүү адамдарды жазалоого карата ушундай ыкмалар башка мыйзамдуу мезгилдерде кеңири таралган айып пул же эркиндигинен ажыратуу сыяктуу секулярдык чаралардан келип чыккан. Чиркөө чөйрөсүндөгү жазага карата мындай диний мамиле диндин социалдык жана укуктук ченемдерге тийгизген таасирин

чагылдырат.

Никесиз мамилелерге тыюу салууну күчөтүү жана ЖТБӨ үчүн жазанын жогорулатуу татаал кырдаалды жаратышы мүмкүн. Никесиз ЖТБӨ үчүн өлүм жазасын киргизүү мындай кылмыштарга бөгөт коюу үчүн жазаны катаалдатуу аракети катары кабыл алынышы мүмкүн.

Бирок, чындыгында, кылмыштуулукка бөгөт коюу каражаты катары өлүм жазасынын натыйжалуулугу талаш-тартыштын предмети бойдон калууда. Кээ бир изилдөөлөр катаал жазалар кылмыштуулукту алдын алат деп көрсөтүп турат, бирок алар натыйжасыз болушу мүмкүн, ал тургай, тескери натыйжа бериши мүмкүн деген далилдер да бар[5, 55-56б.].

Андан тышкары, никесиз ЖТБӨ үчүн өлүм жазасын киргизүү этикалык жана моралдык маселелерди жаратышы мүмкүн, айрыкча мындай иш-аракеттер социалдык, психологиялык жана экономикалык көйгөйлөрдүн натыйжасы болушу мүмкүн, бул чечимге комплекстүү мамиле жасоону талап кылат.

Жалпысынан алганда, ЖТБӨ үчүн жазалоо маселеси кылмыштарды алдын алууну да, ар бир адамдын укуктарын жана кадыр-баркын коргоону да эске алган тең салмактуу мамилени табуу үчүн тереңирээк талдоону жана талкууну талап кылат.

Падыша Алексей Михайловичтин 1649-жылкы Уложениесинде никесиз ЖТБӨ тиешелүү болгон жоболор камтылган. Ошол мезгилде диний жана адеп-ахлактык постулаттар коомдун мыйзамдарын жана ченемдерин калыптандырууда маанилүү ролду ойногон.

Уложение боюнча, мыйзамдуу ата-эне жана никесиз эне тарабынан ЖТБӨ ар кандай каралган. Бул коомдун жана чиркөөнүн көз карашы боюнча никесиз мамилелер анча алгылыктуу эмес деп эсептелген учурдагы социалдык-маданий жана адеп-ахлактык ченемдерди чагылдырышы мүмкүн[6, 248-251б.].

Никесиз ЖТБӨ болгон мамилелердеги мындай айырмачылыктар мыйзам чыгаруучулардын ата-эненин социалдык абалына жана баланын

төрөлүш жагдайына жараша жоопкерчилик менен жазаны айырмалоо аракетинен улам болушу мүмкүн. Бирок, мындай айырмачылыктар социалдык абалына жараша мыйзам алдындагы теңсиздикти да чагылдырышы мүмкүн. Уложениеге киргизилген ченемдер мыйзам чыгаруучулардын үй-бүлөлүк мамилелерди сактоого жана никесиз мамилелердин жагымсыз кесепеттерин болтурбоого умтулуусун чагылдыра алат. Бирок, бул мыйзам алдында адилеттүүлүк жана теңдик жөнүндө маселелерди жаратып каларында шек жок, анткени жазалар ата-эненин социалдык абалына жараша берилип калышы толук ыктымал.

Белгилей кетчү нерсе, бул тарыхый мезгилдин мыйзамдары көбүнчө азыркы адилеттүүлүк жана теңдик түшүнүктөрүнөн олуттуу түрдө айырмаланышы мүмкүн болгон, үстөмдүк кылган коомдук ченемдерди жана баалуулуктарды чагылдырган.

1649-жылдагы Уложение никесиз ЭЖТБӨ квалификациялуу белгиси бар кылмыш катары караган. Мындай мамиле мыйзам чыгаруучулардын адеп-ахлакты сактоого жана коомдук жана диний баалуулуктарды коргоого умтулуусун чагылдырган.

Эненин никесиз ЖТБӨ бир катар себептерден улам өзгөчө оор кылмыш катары каралып келген. Биринчиден, ал киши өлтүрүүгө тыюу салууну бузган, экинчиден, ал ойноштукка тыюу салууну бузган, анткени ал кезде никесиз мамилелер моралдык жактан ылайыксыз деп эсептелген[7, 94б.].

Мындай кылмыштар үчүн катаал жаза коомдун адилеттүүлүккө жана моралдык тартипти калыбына келтирүүгө умтулуусу менен шартталган. Бул ошондой эле коомдук моралдык кодексти башка потенциалдуу бузуучуларга эскертүү катары кызмат кылышы мүмкүн[8, 143б.].

Ошентип, 1649-жылдагы Уложение ошол доорду жана мыйзамдар жана жазалоо системасы аркылуу билдирилген тиешелүү коомдук ченемдерди жана баалуулуктарды чагылдырган. Никеден жана никесиз ЖТБӨ карата ар кандай мамиле нике жана анын статусу чоң роль ойногон ошол кездеги диний жана маданий мамилелерди чагылдырганын баса белгилей кетүү керек. Бул жерден

белгилей кетчү нерсе, Уложениенин ченемдери ошол доордо ымыркайларды өлтүрүү кылмыштуу жорук эмес, күнөө деп эсептелгендигин айгинелейт[9, 676.].

Ошол мезгилдеги салттуу коомдо нике үй-бүлөнүн жана коомдук тартиптин негизи деп эсептелген. Никедө төрөлгөн балдар өзгөчө статуска жана укуктук коргоого ээ болушкан. Ата-энелердин мыйзамдуу ЖТБӨ никесиз ЖТБ өлтүргөнгө караганда анча оор эмес кылмыш катары каралган. Бул никени мыйзамдуу тукумду жана социалдык туруктуулукту камсыз кылган ыйык биримдик катары түшүнүүдөн улам болушу мүмкүн. Ошондуктан, никедө ЖТБӨ үчүн бир жылга эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза, алардын өзгөчө статусу жана коомдук тартиптин жана тарыхтагы диний окуулардын чегинде корголушу жөнүндө түшүнүктөрдү чагылдырган. Балдарды нике статусуна жараша өлтүрүү үчүн ар кандай жазалар ошол кездеги социалдык-маданий өзгөчөлүктөрдү жана диний ишенимдерге жана коомдук салттарга негизделген дүйнө таанымдарды чагылдырган.

Коомдогу адеп-ахлакты коргоонун артыкчылыгы көбүнчө тарыхый контекстке жана диний ишенимдерге байланыштуу, анда ойноштук кылып никени бузуу жана киши өлтүрүү катуу жазага тартылган олуттуу мыйзам бузуулар катары кабыл алынган. Көптөгөн диний жана маданий салттарда нике жана үй-бүлөлүк баалуулуктар негизги ролду ойногон жана бул баалуулуктарды бузган ар кандай аракеттер өзгөчө оор аракеттер деп эсептелген.

Никедө ЖТБӨ көбүрөөк сабырдуулук менен кабыл алынышы мүмкүн, анткени ал белгиленген үй-бүлөлүк мамилелердин алкагында жасалган жана ата-энелердин өздөрүнүн балдарына болгон ата-энелик бийлик жүргүзүү маселеси катары кабыл алынган. Ошол доордо ата-энелер өздөрүнүн балдарына, анын ичинде жазага карата чечим кабыл алууга укуктуу жана милдеттүү деп эсептелген[10, 2716.].

Тарыхый жоболор, мисалы, балдарды өлтүрүү үчүн жазалардын нике

статусуна жараша өзгөрүшү, юридикалык ченемдерди жана жазаларды калыптандырууга маданий, диний жана социалдык факторлордун таасирин ачык көрсөтүп турат. Бул айырмачылыктар ошол кездеги коомдук ченемдерди жана баалуулуктарды гана эмес, укуктук принциптердин эволюциясын жана алардын өзгөрүп жаткан социалдык реалдуулукка ылайыкташуусун чагылдырат. Тарыхый мыйзамдар жана аныктоолор көбүнчө диний жана маданий ишенимдерге негизделген салттуу адеп-ахлак жана адилеттүүлүк идеяларын чагылдырат[11, 230-235б.].

Бирок, убакыттын өтүшү менен, коомдун өнүгүшү жана гуманисттик идеялардын күчөшү жана диндин коомдогу ролун акырындык менен азайтуу аркылуу, кылмыш-жаза укуктарында диний ченемдерге артыкчылыктуу багыт алуудан светтик жана гумандуу мамилелерге өтүү болду. Бул процессте көбүрөөк тең салмактуу жана адамдык жазага багытталган мыйзамдардагы реформалар, ошондой эле жаза жөнүндө чечим кабыл алууда кылмыштын конкреттүү жагдайларын жана контекстин эске алуу камтылган. Бул жагдайлар адеп-ахлактык-диний факторлордун ортосундагы туруктуу өз ара аракеттенүүнү, ошондой эле укук ченемдеринин акырындык менен кыйла адилеттүү мамилеге карай өнүгүшүн көрсөтөт.

Мамлекеттик мамилелердин андан ары өнүгүшү жана мамлекеттин коомдогу ролунун өсүшү укуктун өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизди. Бул контекстте, 1715-жылдагы Аскердик Артикул сыяктуу мыйзамдык өзгөрүүлөр Россиянын кылмыш-жаза укуктарынын тарыхындагы маанилүү этап болуп калды. Бул устав никесиз жана мыйзамдуу ЖТБӨ үчүн бирдей катуу жаза киргизген. Бул мамлекеттин балдардын нике статусуна көз каранды болбогон адилеттүү жана бир тектүү кылмыш жаза системасын түзүүгө болгон умтулуусун чагылдырган. Мындай мамиле акценттин салттуу диний жана маданий ченемдерден кылмыштарды жазалоого кыйла рационалдуу жана адилеттүү мамилеге бурулгандыгын көрсөтүү[12, 783б.].

Ошондой эле, бул диний жана коомдук ченемдерден көз карандысыз болуп, акыйкаттык, мыйзам алдында теңдик жана бардык жарандардын

укуктарын коргоо принциптерине багытталган мамлекеттик бийликтин жана мыйзамдардын акырындык менен калыптангандыгын көрсөтөт. Аскердик Артикул Россияда Кылмыш-жаза мыйзамдарын өнүктүрүүдө жана балдарды өлтүрүүлөргө каршы турууда маанилүү кадам болуп калды, ошондой эле жазанын заманбап жана гумандуу принциптерине карата укуктун калыптанышын чагылдырган[13, 739б.].

Белгилей кетчү нерсе, Екатерина Пнин башкаруу мезгилинде ЖТБ өмүрүн коргоого тиешелүү мыйзамдарда маанилүү өзгөрүүлөр белгиленген. экенин белгилей кетүү керек. Алардын маанилүү кадамдарынын бири - калктын санын көбөйтүү үчүн мамлекеттин биринчи практикалык кадамы болгон баш калкалоочу жайларды куруу. Бул ЖТБ никесиз болсо дагы, алардын укуктарын коргоого жана камсыз кылууга мамлекеттик кызыкчылыктын пайда болгонун көрсөтүп турат[14, 341-342б.].

Өз уулун же кызын өлтүрүү, ошондой эле наристени өлтүрүү, башкача айтканда, ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти караган 1832-жылдагы Кылмыш-жаза мыйзамдарынын Жыйындысы кызыктуу көрүнгөн. Бул кылмыштар ошол кездеги мыйзамдарда өзгөчө атайылап өлтүрүүлөр деп аталган атайын жана күчөтүлгөн кылмыштар катары классификацияланган. ЖТБӨ үчүн жоопкерчилик кадимки адам өлтүрүү учурларына караганда бир кыйла олуттуу жазаларды камтыйт. Бул коомдун жана мыйзам чыгаруучулардын өз балдарына же ЖТБ жасалган кылмыштарга карата өзгөчө нааразычылыгын чагылдырган. Мындай кылмыштар өзгөчө оор жана атайылап жасалган деп эсептелген жана колдонуудагы мыйзамдарга ылайык оор жазаларга дуушар болгон. Бул ошол мезгилдин мыйзамдарында үй-бүлөлүк баалуулуктардын жана балдардын укуктарын коргоонун маанилүүлүгүн, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мындай кылмыштарды алдын алууга жана алардын күнөөлүүлөрүн жазалоого умтулуусун күбөлөндүрөт. Бул укуктук акт балдарды өлтүргөн ата-энелердин жазасын күчөттү[15, 22б.].

Бирок, мамлекеттин ушул сыяктуу маселелерди жөнгө салуу аракеттерине карабастан, бүтүндөй он сегизинчи кылым мамлекет никесиз

төрөт менен байланышкан жашоо чөйрөсүн толук көзөмөлдөөгө реалдуу мүмкүнчүлүктөрү жок экендиги менен мүнөздөлгөн. Жашоонун бул чөйрөсү негизинен элдик практикалардын жана жөнгө салуу ыкмаларынын таасири астында калган.

Мунун негизги факторлорунун бири коомдун төмөнкү катмарындагы аялдар үчүн расмий медициналык жардамга жеткиликтүүлүктүн жоктугу болгон. Ошондуктан балдардын өмүрүн сактоо маселелери көп жагынан укук чөйрөсүндө калып, мамлекет бул багытка ар кандай мыйзамдык чаралар, анын ичинде баш калкалоочу жайларды куруу жана балдардын укуктарын коргоо жөнүндө мыйзамдарды иштеп чыгуу аркылуу жигердүү кийлигише баштады. Бул мезгил Россияда ЖТБӨ жана укуктарын коргоо боюнча мамлекеттик кийлигишүүнү өнүктүрүүнүн маанилүү этабын чагылдырат деп айтылып жүрөт, бирок он сегиз кылым аралыгында бул көйгөйдүн көптөгөн аспектилерин мамлекеттин түздөн-түз көзөмөлүнөн тышкары калган[16, 37-39б.].

1845-жылдагы Кылмыш-жаза жана түзөтүү жазалары кодексинде ЖТБӨ жеңилдетүүчү жагдайлар менен эске алуу мындай кылмыштарга болгон көз караштын өзгөрүшүн жана кылмыш жасаган адамдын жоопкерчилик даражасына таасир эте турган өзгөчө жагдайлардын бар экендигин таанууну чагылдырат.

Бул мамиле эненин психикалык абалы (мындан ары – ЭПА) же эне болуу менен байланышкан кыйынчылыктар ЖТБӨ жөнүндө чечимди кабыл алууга таасир этиши мүмкүн экенин көрсөтүп турат. Бул жагдайларды таануу ар бир учурдун айкын жагдайларына негизделген кылмыштарды жана жазаларды баалоого жекече мамиле жасоого алып келиши мүмкүн.

ЖТБӨ кабылдоодогу мындай өзгөрүү социалдык жана медициналык илимдин өнүгүшүн чагылдырат, алар мындай кылмыштардын себептерин жана механизмдерин, ошондой эле ата-энелердин жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн болгон ар кандай факторлорду тереңирээк изилдей башташты. 1845-жылдагы Уложениеге ЖТБӨ боюнча жеңилдетүүчү жагдайлар

киргизилгенде, мындай кылмыштарды кабылдоонун өзгөрүшү жана жазага кыйла гумандуу жана адилеттүү мамиле жасоого умтулуусу чагылдырылат[17, 116.].

1845-жылдагы Уложениюе киргизилген жеңилдетүүчү жагдайлар таанылганына карабастан, никеде ЖТБӨ менен никесиз ЖТБӨ ортосундагы айырмачылыктар маанилүү бойдон кала берди. Бул ошол мезгилдерде төрөлүүнүн мыйзамдуулугу жана никесиз балдарга карата терс мамилелер жөнүндө терең тамырлаган адеп-ахлактык-диний ишенимдердин болгонун көрсөтүп турат.

Ошол мезгилдеги коомдо төрөттүн мыйзамдуулугу чоң роль ойногон жана никесиз ЖТБ көп учурда кордолуп, коомдук айыптоолорго дуушар болушкан. Бул юридикалык жактан да чагылдырылган, анда мыйзамдар мындай түшүнүктөрдү чагылдырып, баланын нике абалына жараша ар кандай жазаларды белгилей алат.

Мындай айырмачылык мыйзам чыгаруучулардын салттуу үй-бүлөлүк баалуулуктарды жана нике институтун сактоо жана коргоо аракетине байланыштуу болушу мүмкүн. Бирок, бул ошондой эле коомдук диалогду улантуу жана никесиз ЖТБ карата мамилени өзгөртүү зарылдыгын көрсөтүп турат, алардын соттолушуна жол бербөө жана тегине карабастан мыйзам алдында теңчиликти камсыз кылууну белгилейт.

Ошентип, 1845-жылкы Уложениеде никеде ЖТБӨ жана никесиз ЖТБ өлтүрүүгө карата укуктук мамиледеги айырмачылык коомдун татаал социалдык-маданий жана диний аспектилерин чагылдырат, ошондой эле мыйзам алдында адилеттүүлүктүн жана теңдиктин маанилүү маселелерин козгойт.

1845-жылкы Уложениеде мурунку мыйзамдык актылар сыяктуу эле, ЖТБӨ олуттуу кылмыш катары кабыл алынган. Бирок, ага ЖТБ эненин өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчиликти регламенттөөдөгү айрым өзгөчөлүктөр киргизилген:

- Жеңилдетүүчү жагдайларды таануу: ЖТБӨ учурда жеңилдетүүчү

жагдайлар мыйзамда биринчи жолу таанылат. Бул мыйзамдар эне туш болушу мүмкүн болгон оор кырдаалдарды жана бул жагдайлардын анын иш-аракеттерине тийгизген таасирин эске ала баштаганын билдириши мүмкүн.

- Никедеги жана никесиз балдардын ортосундагы айырмачылыктар: Бул Уложение никеде ЖТБӨ менен никесиз ЖТБӨ ортосунда айырмачылыкты жаратат. Бул маданий жана диний ченемдер кылмыш-жаза мыйзамдарына таасирин тийгизүүнү улантып, мыйзамдуу жана мыйзамсыз төрөлүүгө ар кандай маани бергенин көрсөтүп турат.

- Социалдык жана маданий көз караштардын таасири: Баланын статусуна жараша жазалардагы айырмачылыктар болгон социалдык көз караштарды чагылдырат. Никесиз балдар көбүнчө адеп-ахлак нормаларын бузуунун натыйжасы катары каралып, жазанын катаалдыгына таасир эткен[18, 236.].

Жалпысынан алганда, 1845-жылдагы Уложениеде ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салууда жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу жана кылмыш түшүнүгүн кеңейтүү боюнча айрым жаңылыктар киргизилген. Бирок, баланын никелик статусуна жараша жазалардын айырмасы коомдун тарыхый өнүгүүсүнүн социалдык маданий жана диний өзгөчөлүктөрүн чагылдырган олуттуу бойдон калууда.

1903-жылдагы Кылмыш-жаза уложениеде ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилиги каралган. Бул документтин 461-беренесине ылайык, никесиз ЖТБ төрөлгөндө өлтүрүүгө күнөөлүү эне түзөтүү үйүнө камакка алуу түрүндөгү жазага тартылган. Мында, мыйзам чыгаруучу төрөт менен байланышкан кырдаалдын өзгөчөлүктөрүн тааныганын жана бул мезгилде аялдар башынан өткөргөн физикалык жана моралдык азаптарды эске алганын көрсөтүп турат. Бул азап ЭПА жана анын иш-аракеттерин билүү жана көзөмөлдөө жөндөмүнө таасир этиши мүмкүн[19].

Мындай түшүнүк кылмыштын квалификациясын жеңилдетип, башка жагдайларда бала өлтүрүлгөнгө караганда азыраак жаза колдонууга алып келген. Бул ошондой эле укуктук ойдун өнүгүшүн жана адамдын абалын жана

анын кылмыш жасоого тийгизген таасирин түшүнүүнү көрсөтөт.

Бул Уложение укуктук ченемдердин эволюциясын жана төрөт учурунда аялдар дуушар болушу мүмкүн болгон кыйынчылыктарды эске алуу менен кылмыш жасоонун адамдык аспектилерине көңүл бурууну чагылдырган. ЖТБ энеси өлтүргөн учурларды кароодо, айрыкча, бала никесиз төрөлгөн болсо, жеңилдетүүчү маанилүү жагдайды баса белгилөө керек. Бул таануу аял ушундай абалга туш болгондо, баласынын жана өзүнүн келечегинен уялуу, коркуу жана тынчсыздануу сыяктуу күчтүү эмоционалдык жана психологиялык кыйынчылыктарга туш болушу мүмкүн экендигин түшүнүүгө негизделген[20, 112б.].

Бул сезимдер төрөт жана андан кийинки жагдайлар менен байланышкан физикалык кыйналуу жана психологиялык чыңалуу менен да байланыштуу болушу мүмкүн. Натыйжада, мындай эмоционалдык абал энинин чечимине таасир этип, аны аң-сезимсиз же ойлонулбаган аракеттерге, анын ичинде ЖТБӨ алып келиши ыктымал.

Бул жагдайларды моюнга алуу ЖТБӨ үчүн энелердин кылмыш жоопкерчилигине байланыштуу сотторго жеңилдирээк чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берди, өзгөчө, эгерде алар аялуу абалда болсо же катуу психикалык кыйынчылыктарга дуушар болсо. Бул жеңилдетүүчү жагдай кырдаалдын татаалдыгын түшүнүүнү жана ушундай жагдайга туш болгон аялдарга боор оорууну чагылдырды, бул ЭЖТБӨ боюнча иштерди кароого гумандуу мамиле кылууга өбөлгө түздү[21, 49б.].

1903-жылдагы Уложениеге ылайык, никесиз ЖТБӨ үчүн жазанын оордугу мындай кылмыштарды жасаган аялдар эмоционалдык жана физикалык стрессте болушу мүмкүн экенин түшүнүп, алардын иш-аракеттерине олуттуу таасир эткен. Бир жарым жылдан алты жылга чейин түзөтүү үйүнө камакка алуу башка адам өлтүрүү учурларында колдонулушу мүмкүн болгон жазанын катаал түрлөрүнө, мисалы, узак мөөнөткө түрмөгө камоого же ал тургай өлүм жазасына салыштырмалуу жеңилдетилген жаза болгон[3, 191-192].

Жазанын бул чеги оор кырдаалда турган, физикалык жана эмоционалдык жактан стресске кабылган аялдарга карата адилеттүүлүккө жана гумандуулукка умтулууну чагылдырган. Түзөтүү үйүнө камакка алуу түрүндөгү жаза соттолгондорду реабилитациялоо жана социалдаштыруу мүмкүнчүлүгүн да сунуштады, бул мындай жагдайларда жасалган кылмыштарга натыйжалуураак жана гумандуу мамиле болушу ыктымал. Каралган жазанын өлчөмү адам өлтүрүү үчүн жазанын зарылдыгы менен соттолгондордун абалынын жана жагдайынын татаалдыгын түшүнүүнүн ортосундагы тең салмактуулукту чагылдырган, бул кылмыш-жаза сот адилеттигиндеги укуктук ойдун эволюциясын жана адамдык факторду түшүнүүнү чагылдырат.

1903-жылдагы Уложение энинин ЖТБ өлтүрүшү мүмкүн болгон өзгөчө контекстти, анын психикалык жана физикалык абалын эске алуу менен, өзгөчө деңгээлде тааныгандыгын эске алуу зарыл. Түзөтүү үйүнө камакка алуу түрүндөгү жаза кылмыштын оордугун гана эмес, энинин абалынын татаалдыгын да түшүнгөндүгүн көрсөттү, ал төрөт жана андан кийинки жагдайлар менен байланышкан катуу эмоционалдык жана физикалык стресстин таасири астында болушу мүмкүн.

Бул жаза соттолгон энени түзөтүү жана реабилитациялоо мүмкүнчүлүгүн да сунуш кылган. Ошол кездеги түзөтүү үйлөрүндө кээде реабилитациялык программалар, билим берүү курстары жана соттолгондордун социалдык адаптациясын калыбына келтирүүгө багытталган эмгек иш-чаралары камтылган. Мындай мамиле энеликке байланышкан жеңилдетүүчү жагдайларды жана энинин иш-аракеттерине таасир этиши мүмкүн болгон социалдык кысымдарды эске алуу менен кылмыш жоопкерчилигин дифференциациялоо принцибине ылайык келген. Бул укуктук документ, аталган кылмыштар болушу мүмкүн болгон ар кандай жагдайларды жана контексттерди эске алуу менен, ЭЖТБӨ учурларды кароого гумандуу жана адилеттүү мамиле кылууга умтулууну чагылдырган.

1903-жылдагы Кылмыш-жаза уложениеде ЭЖТБӨ үчүн

жоопкерчиликти караган өзүнчө ченем болгон эмес. Мындай учурларда кылмыш жоопкерчилиги башка адам өлтүрүү сыяктуу эле жалпы негизде келип чыккан. Бул ЖТБ физикалык же психикалык аномалиялары менен өлтүрүлүшү анын квалификациясына же жаза чарасына таасир эте турган кылмыштын спецификалык квалификациялык белгиси катары каралбаганын билдирет. Анын ордуна, мындай учурлар жалпы негизде каралып, кылмыш жоопкерчилиги жасалган кылмыштын жагдайларына, ошондой эле соттолгон эненин психологиялык жана моралдык абалына жараша аныкталган[22, 1566.].

Бул Уложениеде ЖТБӨ учурларына атайын укуктук мамиленин жоктугун жана мындай жагдайларда эненин күнөөсүн актаган же жеңилдетүүчү мүмкүн болгон конкреттүү жагдайларды эске албаганын баса белгилейт. Бул ЖТБӨ иштерине конкреттүү укуктук мамиленин жоктугун жана берилген кырдаалда эненин күнөөсүн актай турган же жеңилдете турган конкреттүү жагдайларды эске албагандыгын баса белгилейт. ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу атайын ченемдин жоктугу мыйзам кылмыш-жаза мыйзамдарынын жалпы принциптери боюнча мындай учурларды чечмелегенин көрсөтүп турат.

Демек, ЖТБӨ баланын физикалык же психикалык абалынын өзгөчөлүгүнө байланыштуу өзгөчө жеңилдетүүчү жагдайлары жок, адам өлтүрүү учурлары катары кабыл алынган. Мындай чечмелөө ЖТБӨ анын физикалык өзгөчөлүктөрүнө карабастан, өзүнүн криминалдык мүнөзүн сактап калат жана жалпы негизде кылмыш жоопкерчилигине тартылышы керек деген түшүнүккө негизделген. Бирок, убакыттын өтүшү менен жана укуктук жана медициналык илимдин өнүгүшү менен, мындай кырдаалды жөнгө салуу ыкмасы өзгөрүлүп, мыйзамдар мындай учурларды кароодо баланын абалынын өзгөчөлүктөрүн эске алышы мүмкүн экендигин белгилей кетүү керек.

ЖТБӨ карата колдонулуучу атайын жеңилдетүүчү жагдайлардын жоктугу кылмышты квалификациялоого жана жаза колдонууга катаал мамиле жасоого алып келиши мүмкүн. Баланын абалынын өзгөчөлүктөрүн же

кылмыш жасалган жагдайларды эске алган айкын ченемдер жок болгон учурда, соттор баланын абалына же эненин иш-аракетинин психологиялык аспектилерине байланыштуу кошумча факторлорду эске албастан, мындай иштерди кадимки киши өлтүрүү катары карашы толук ыктымал[23, 93-100б.].

Уложениненин башка ченемдери эненин психикалык же эмоционалдык абалын, ошондой эле төрөттөн кийинки стресске же социалдык кысымга байланыштуу жагдайларды эске алса да, ЖТБӨ өзүнчө категорияга бөлүнгөн эмес, бул соттордун мындай кылмыштардын контекстин түшүнүүдө жана тиешелүү чечимдерди кабыл алууда азыраак ийкемдүү мамилесине алып келиши мүмкүн.

Ошондуктан, ЖТБ (психикалык же физикалык жактан майып баланы) өлтүрүүнү эске алган атайын ченемдердин жоктугу мындай учурларды укуктук жөнгө салууда татаалдыктарды жаратып, жазага анча дифференцияланбаган мамилеге алып келиши мүмкүн.

Жогоруда белгиленгендей, 1903-жылдагы Кылмыш-жаза уложениеси баланын аномалиялары же өзгөчө жагдайлары менен байланышкан ЖТБӨ үчүн атайын бошотуулардын же жеңилдетүүчү жагдайлардын жоктугун көрсөтөт. Бул мыйзамдар мүмкүн болгон жеңилдетүүчү жагдайларды эске албастан, кылмыш-жаза укуктарынын жалпы принциптерине таянгандыгын көрсөтүп турат. Мыйзамдарга мындай мамиле ЖТБӨ байланышкан айкын кырдаалдарды түшүнүүдө жана таанууда чектөөлөрдү чагылдырат. Ошону менен бирге, мындай түрдөгү кылмыштарга таасир этүүчү ар түрдүү факторлорду эсепке алуу үчүн мыйзамдарды андан ары өнүктүрүү зарылдыгын көрсөтүп турат[24, 16б.].

Келечекте мыйзамдар кылмыш жасалган контекстке бир кыйла ийкемдүү жана сезимтал болуп, ар кандай жагдайлардын кеңири чөйрөсүн, анын ичинде баланын психологиялык жана физикалык абалын, ошондой эле эненин абалын жана жагдайларын эске алууга тийиш. Бул кылмыштын оордугун гана эмес, анын контекстуалдык аспектилерин да эске алган адилеттүү жана гумандуу жаза системасын түзүүгө жардам берет.

Уложениеде белгиленген адам өлтүрүү менен түйүлдүктү өлтүрүүнүн ортосундагы айырмачылык, жашоого каршы кылмыштарды жасоонун өзгөчөлүктөрүн жана ушул жосундар үчүн жооптуу субъектини эске алуу менен, так квалификациялоого мүмкүндүк берди. Адам өлтүрүү, адатта, атайылап өмүрүнөн ажыратууну, башкача айтканда, адамды түздөн-түз өлтүрүү дегенди түшүндүрөт. Бул адам өлтүрүү максатында жасалган кылмыш же ниет менен кокустан өлтүрүү болушу мүмкүн.

Экинчи жагынан алганда, түйүлдүктү өлтүрүү түйүлдүктүн өмүрүнө же ден-соолугуна зыян келтирүүнү билдирген, бирок сөзсүз түрдө анын өлүмү эмес. Бул медициналык кийлигишүүлөр, мыйзамсыз бойдон алдыруу же кош бойлуулукту токтотууга багытталган башка аракеттер сыяктуу ар кандай жагдайларды өзүнө камтышы мүмкүн. Мындай бөлүнүү өмүргө каршы кылмыштардын ар кандай контексттерин жана мотивдерин эске алууга мүмкүндүк берди, бул өз кезегинде күнөөлүү адамдар үчүн жазанын квалификациясына жана колдонуу чарасына өзүнүн таасирин тийгизди.

Уложение чындыгында эле түйүлдүктү өлтүрүүнүн ар кандай кырдаалдарын жана катышуучуларын эске алган, бул мындай кылмыштар жасалышы мүмкүн болгон ар кандай жагдайларды чагылдырган. Кылмыштын субъектине жана айкын жагдайларга жараша жоопкерчиликтин айырмачылыгы укуктук мамиленин маанилүү аспектиси болуп саналат. Эгерде түйүлдүктү өлтүрүү энинин өз демилгеси менен болгон болсо, анда ал кандайдыр бир кесепеттерге алып келиши мүмкүн, ал эми медициналык кийлигишүүнүн же башка адамдын иш-аракетинин натыйжасы болсо, мисалы, бүбү-бакшылар болсо, бул башка жоопкерчиликтерге алып келиши мүмкүн.

Мындай дифференцияланган мамиле мыйзам чыгаруучуга жоопкерчиликтин деңгээлин, катышуучулардын квалификациясын жана мотивациясын эске алуу менен адилеттүү жана ылайыктуу жазаларды белгилөөгө мүмкүндүк берди. Бул кылмыштарды так квалификациялоого жана ар бир айкын учурда жоопкерчилик деңгээлин аныктоого өбөлгө түздү.

Жеңилдетүүчү жагдайлар менен кылмыш катары эсептелген энинин

никесиз баласын өлтүрүшүнө карата тарыхый көз караш 1917-жылга чейин кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу боюнча орус теориясында жана практикасында сакталып калган. Бул ыкма энелерге жана алардын балдарына карата кылмыш жоопкерчилигин чечмелөөдө айрым социалдык жана маданий факторлордун таасирин чагылдырган. Мындай учурларда жеңилдетүүчү жагдайлар энеликтин физикалык жана психологиялык кыйынчылыктарын, социалдык кысымдарды, мыйзамсыз мамилелерди жана балдарга карата мыйзамсыз мамилелерди стигматизациялоону, ошондой эле оор кырдаалда энеге жардам бере турган медициналык жардамга же башка ресурстарга жеткиликтүүлүктүн жоктугун камтышы мүмкүн.

Кылмыш жоопкерчилигине карата коюлган талаптар аялдар аялуу абалда калып, төрөт учурунда кыйын шарттарды башынан өткөргөндө жана балдарды тарбиялоодо олуттуу кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн экендиги жөнүндө түшүнүктү чагылдырган. Ушундан улам, никесиз ЖТБӨ түшүнүү жана боорукердик менен каралып, жазаны аныктоого же жеңилдетүүчү чараларды колдонууга таасирин тийгизиши ыктымал.

Эненин никесиз ЖТБӨ учурларындагы жеңилдетүүчү жагдайлар мындай энелер алардын психикалык абалына терс таасирин тийгизген жана кылмыш жасоого алып келген татаал кырдаалдарга туш болушу мүмкүн деген түшүнүккө негизделген. Бул жагдайлар төмөнкүлөрдү өзүнө камтышы мүмкүн:

- Төрөттөн кийинки депрессия: Көптөгөн энелер төрөттөн кийин психологиялык жана эмоционалдык кыйынчылыктарга туш болушат, бул психикалык ден соолуктун бузулушуна алып келип, алардын жүрүм-турумуна терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

- Социалдык басым: Ошол кездеги коомдо никесиз төрөлгөн балдарга карата белгилүү бир бейкалыс пикирлер болгон, бул энелердин стигмасына жана анын натыйжасында психологиялык кысымга алып келиши ыктымал. Бул факторлор ЖТБӨ үчүн жоопкерчилик даражасына таасир этүүчү жеңилдетүүчү жагдайлар катары каралышы мүмкүн.

- Психотравматикалык кырдаалдар: Мамилелердеги зомбулук, каржылык кыйынчылыктар, медициналык жардамдын жоктугу же эненин психикалык абалына күчтүү таасирин тийгизген башка стресстик жагдайлар болушу мүмкүн.

- Мыйзамдарда чагылдыруу: Кылмыш-жаза мыйзамдары, эненин никесиз ЖТБӨ учурда жеңилдетүүчү жагдайларды таануу менен, мындай кылмыштар үчүн жоопкерчиликти гумандуураак чечмелөөгө умтулуусун чагылдырган. Бул ыкма мындай жосундарга алып келиши мүмкүн болгон татаал психологиялык жана социалдык контексттерди эске алуу менен, катаал жазалар дайыма эле ылайыктуу боло бербейт деп божомолдогон.

- Укуктук парадигмалардын өзгөрүшү: Эненин никесиз ЖТБӨ курамын жеңилдетүүчү жагдайлардын курамы катары таануусуна карата көз караш 1917-жылга чейин сакталып келгенине карабастан, мындан ары мындай кылмыштарды квалификациялоого мамиле өзгөрө баштады. Убакыттын өтүшү менен кылмыш-жаза укугу социалдык жана маданий парадигманын өзгөрүшүн чагылдырып, өмүрдү коргоого жана адам өлтүрүү жазасынын катаалдыгына көбүрөөк көңүл бура баштады.

Бул жеңилдетүүчү жагдайларды таануу сотторго жана мыйзам чыгаруучуларга энелер туш болгон кыйынчылыктарды жана татаалдыктарды эске алууга жана алардын жоопкерчилигин аныктоого гумандуу мамиле жасоого мүмкүндүк берди. Бул адилеттүүлүктүн жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын ар бир иштин конкреттүү жагдайларына ылайыктуулугунун маанилүү аспектиси болгон.

Ошентип, эненин никесиз ЖТБӨ курамын жеңилдетүүчү жагдайы бар курам катары узак мөөнөткө таануусу кылмыш жоопкерчилигине баа берүүдө социалдык жана психологиялык факторлордун маанилүүлүгүн түшүнгөндүгүн көрсөтөт. Ошондой эле, энелер туш болушу мүмкүн болгон кырдаалдын татаалдыгын жана алардын жоопкерчилик деңгээлин аныктоодо жана тиешелүү жазаны берүүдө алардын уникалдуу жагдайларын эске алуу зарылдыгын баса белгилейт. Кылмыш жоопкерчилигин мындай түшүнүү

кылмыш жасалган контекстти жана шарттарды эске алуунун маанилүүлүгүн гана эмес, ошондой эле жосундардын өзүн эле эмес, ар бир адамдын жүрүм-турумуна жана чечимине таасир этүүчү факторлорду дагы камтыган жазага бир кыйла гумандуу жана адилеттүү мамилени колдонуу зарылчылыгын белгилейт.

Белгилей кетчү нерсе, Ж.Ч. Тегизбекованын пикири боюнча, Кыргызстан Россияга кошулганга чейин кыргыздардын коомдук мамилелери негизинен адат деп аталган каада-салттар менен жөнгө салынган. Бул кадимки ченемдер кылмыш-жаза, жарандык жана үй-бүлөлүк укуктарды камтыган коомдук мамилелердин кеңири спектрин өзүнө камтыган. Алар кыргыз коомунун маданий, диний жана социалдык ченемдерин чагылдырып, муундан муунга өтүп келген.

Бирок Кыргызстан Россияга кошулгандан кийин анын аймагында Россия империясынын мыйзамдары иштей баштаган. Бул өткөөл мезгил жаңы ченемдик укуктук актыларды жана укук колдонуу стандарттарын киргизүү менен аймактын укуктук системасына таасирин тийгизди. Россия империясынын мыйзамдары бара-бара борборлоштурулган жана формалдаштырылган укуктук системаны киргизүүгө алып келген кадимки укуктарды алмаштыра же толуктай баштады[25, 676.].

Россияга кошулгандан кийинки укуктук системанын өзгөрүшү кыргыздардын турмушунун кылмыш-жаза жана жарандык укуктан баштап административдик жана соттук процедураларга чейинки көптөгөн аспектилерине таасирин тийгизди. Россия империясынын мыйзамдары жазалардын жаңы түрлөрүн, сот системаларын жана башкаруу принциптерин алып келди. Ошого карабастан, Россия империясынын мыйзамдары кыргыз коомунун салттуу турмушунун бардык аспектилерин камтыбаган учурларда, кадимки салттуу укуктар коомдук мамилелерге таасирин тийгизе берген.

1917-жылдагы революциядан кийин Россия империясынын мыйзамдары Совет мамлекетинин мыйзамдары менен алмаштырылган. Бул мезгил социалисттик түзүлүшкө өтүүнү жана жаңы идеологиялык принциптерди

чагылдыруу менен Кыргызстандын укуктук системасына олуттуу өзгөрүүлөрдү алып келди. Совет мамлекетинин мыйзамдары бир кыйла борборлоштурулган жана саясий жактан багытталган, бул укуктук системанын көптөгөн аспектилерин, анын ичинде кылмыш-жаза, жарандык жана административдик укуктарды өзгөртүүгө алып келген[25, 676.].

Ошентип, Ж.Ч. Тегизбекованын пикири боюнча, Кыргызстандагы укуктук система Россиянын курамына киргенден кийин олуттуу трансформация болгон. Бул процессте кадимки укуктан тартып Россия империясынын расмий мыйзамдарына, андан кийин Совет мамлекетинин мыйзамдарына өтүү камтылган. Бул өзгөрүүлөр коомдук мамилелердин бардык аспектилерине таасирин тийгизип, тарыхый жана саясий өзгөрүүлөрдүн контекстинде укуктук ченемдердин эволюциясын чагылдырган.

Он тогузунчу кылымдын ортосунда Кыргызстан Россияга кошулгандан кийин кыргыз калкы Россия империясынын саясий-укуктук, экономикалык жана маданий турмушуна аралаша баштаган. Бул процесс аймакка жана анын тургундарына кеңири жана узак мөөнөттүү таасирин тийгизди[26, 175-176б.].

Он тогузунчу кылымдын ортосунда Кыргызстан Россияга кошулгандан кийин кыргыз калкы Россия империясынын саясий, укуктук, экономикалык жана маданий турмушуна активдүү катыша баштаган. Бул процесс региондун социалдык-саясий түзүлүшүнө олуттуу өзгөрүүлөрдү алып келди жана кыргыз коомунун андан ары өнүгүшүнө таасирин тийгизе алды.

Россия империясына кошулуу кыргыз калкынын орус саясий системасынын бир бөлүгү болуп калганын билдирген. Буга административдик башкаруу, орус бийлиги тарабынан көзөмөл жүргүзүү, ошондой эле айрым саясий процесстерге катышуу кирди. Россия империясынын саясий турмушуна жуурулушуу аймактарды башкарууда үчүн жаңы укуктук ченемдерди киргизүүдө жана борбордук бийликке ылайыкташып көнүүдө өзгөрүүлөргө алып келди[27, 60б.].

Россияга кошулуу кыргыз калкынын орус укуктук системасынын бир

бөлүгү болушуна алып келди. Салттуу ченемдер жана үрп-адаттар акырындык менен Россиянын мыйзамдарына алмаштырылды. Бул сот процедураларына, кылмыш-жаза укуктарына жана башка укуктук чөйрөлөргө таасирин тийгизип, жергиликтүү тургундардан жаңы эрежелерге жана ченемдерге көнүүнү талап кылды.

Россиянын укуктук системасына интеграциялоо укуктук ченемдердин өзгөрүшүнө жана Россиянын мыйзамдарынын күнүмдүк турмушка киргизилишине алып келди. Бул кылмыш-жаза жана жарандык мыйзамдарды да камтыды, бул сот практикасына, укук колдонууга жана коомдук мамилелерди жөнгө салууга таасирин тийгизди. Кыргыз калкы Россия империясынын бирдиктүү укуктук мейкиндигинин бир бөлүгү болуп калды, бул алардын укуктук статусуна жана сот адилеттигине жетүү мүмкүнчүлүгүнө таасирин тийгизе алды.

Б.И. Бوروبашовдун пикирине ылайык, кыргыздардын кылмыш-жаза салт укугу өзүнө кылмыштардын түрлөрүн, жазалоо системасын аныктоону, ошондой эле оордотуучу жана жеңилдетүүчү жагдайларды эсепке алууну камтыган. Адат (адаттык укук) боюнча кыргыз коомунун коомдук мамилелеринин негизги аспектилерин жана маданий ченемдерин чагылдырган кылмыштардын бир нече негизги категорияларын бөлүп кароого болот, алар: инсанга каршы; мүлктүк мамилелерге каршы; коомдук башкаруу тартибине каршы кылмыштар[28, 308-309б.].

Кыргыздардын кылмыш-жаза укугунда адам өлтүрүүнүн жазалануучу жана жазаланбай турган түрлөрүнүн ортосунда айырмачылыктар болгон, бул салттуу укуктук системалардын жана маданий ченемдердин нюанстарын чагылдырган. Адам өлтүрүүнүн жазалануучу түрлөрү негизинен кылмыш жасоо ниетин эске алуу менен бир кыйла катаалыраак каралды. Башка жагынан алганда, адам өлтүрүүнүн жазаланбай турган түрлөрү, адатта, атайылабастан же этиятсыздык менен жасалган жосундарды камтыйт, бул үчүн эч кандай жаза берилбейт же жаза берилсе дагы жеңилерээк жазанын түрү колдонулат[28, 310б.].

Кыргыздардын адаттарынын алкагында кылмыштар үчүн жоопкерчиликти аныктоодо жеңилдетүүчү жана оордотуучу жагдайларды эске ала турган жаза системасы болгон. Адаттар салттуу баалуулуктарды жана коомдук ченемдерди чагылдырып, чыр-чатактарды чечүүнү жана кылмыштын мүнөзүнө жана оордугуна ылайык келген жазаларды колдонууну камсыз кылышкан.

Ошентип, Б.И.Борубашовдун пикири боюнча, кыргыздардын кылмыш-жаза салт укугу, кылмыштардын жана жазалардын ар кандай аспектилерин камтыган татаал түзүлүшкө ээ болгон. Адаттардын системасы өзгөчө жагдайларды эске алууга мүмкүндүк берди жана чыр-чатактарды маданий салттарга жана коомдук ченемдерге ылайык чечүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кыла алды.

Советтик кылмыш-жаза мыйзамдарында эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчиликти караган атайын ченем болгон эмес. Мурунку жана кийинки айрым укуктук системалардан айырмаланып, советтик мыйзамдарда ЭЖТБӨ анча коркунучтуу эмес кылмыш катары каралган эмес. Тескерисинче, ал оордотуучу жагдайларда жасалган кылмыш катары квалификацияланган.

Өзүнүн жаңы төрөлгөн баласынын өмүрүн күч менен ажыратууга күнөөлүү аял РСФСРдин 1922-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинин 142-беренеси боюнча кылмыш жоопкерчилигине тартылган[29]. Бул берене адам өлтүргүч энени эки оордотуучу жагдай менен айыптайт: биринчиси, өлтүргөн адамга кам көрүү милдети жүктөлгөн адам тарабынан адам өлтүрүү кылмышы жасалган, экинчиси, ал кылмыш өлтүрүлгөн адамдын алсыз абалын колдонуу менен жасалган. Бул эки оордотуучу жагдай жазанын катаалдыгын кыйла күчөтүп, мындай кылмыштардын коомдук коркунучунун өзгөчө даражасын чагылдырган[30, 382-384б.].

Бул кылмышты квалификациялоо ыкмасынын катаалдыгына карабастан, ошол кездеги окумуштуулар бир катар учурларда ЖТБӨ эне төрөттөн же психологиялык кысымдан улам таасирленген абалда болушу

мүмкүн экенин белгилешкен. Алар муну жеңилдетүүчү жагдай катары таанылышы мүмкүн деп эсептешкен, бирок мыйзамда жоопкерчиликтиң деңгээлин аныктоодо мындай шарт эске алынган эмес.

Ошентип, советтик кылмыш-жаза мыйзамдары ЭЖТБӨ карата катаал мамилени чагылдырганы менен, эненин төрөткө байланыштуу таасири же психикалык абалы сыяктуу жеңилдетүүчү жагдайларды эске алган эмес. Бул мындай кылмыштарды квалификациялоо жана жазалоо жаатында белгилүү бир көйгөйдү жараткан, анткени энелердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү психологиялык жана эмоционалдык факторлордун татаалдыгы эске алынбай калган.

Мындай мамиле ошондой эле совет мезгилиндеги кылмыш-жаза мыйзамдарын унификациялоо тенденциясын көрсөтөт, мында кылмыштарды квалификациялоодо психикалык абалга же эмоционалдык басымга байланыштуу өзгөчө жагдайлар дайыма эле карала бербейт. Бул кылмыш жоопкерчилигине карата катаал жана бир жактуу көз карашты чагылдырган, ал энеликке жана мындай кылмыштарды жасаган аялдардын уникалдуу кырдаалдарына байланыштуу нюанстарды дайыма эле эске ала бербейт.

РСФСРдин 1926-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүгө кылмыш-жаза-укуктук баа берүү катаал жана өзгөрүүсүз бойдон калган. Өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөн эненин аракеттери адам өлтүрүү катары квалификацияланган. Бул оордотуучу жагдайларга өлтүрүлгөнгө өзгөчө кам көргөн адам тарабынан жасалган адам өлтүрүү жана өлтүрүлгөн адамдын алсыз абалын пайдалануу кирет[31].

Кылмышты квалификациялоого болгон мындай мамиле ЭЖТБӨ карата өтө катаал мамилени чагылдырган. Мыйзам энени балага кам көрүү үчүн жооптуу адам катары караган, ошондуктан анын адам өлтүрүүгө багытталган аракеттери чыккынчылыктын өзгөчө түрү катары кабыл алынган. Алсыз, ЖТБ максималдуу аялуу учурда өлтүрүү катуу жазага татыктуу болгон олуттуу кылмыш катары бааланган.

Ошол мезгилдеги окумуштуулар ЭЖТБӨ анча коркунучтуу эмес

кылмыш катары кароодон таптакыр баш тартышкан. Алар эненин өзүнүн баласына болгон милдеттерине жана алсыз ЖТБӨ өзгөчө мүнөзүнө көңүл бурушкан. Бул көз караш мындай кылмыштарга карата жеңилдетүүчү мамилеге жол бербей турган белгилүү бир маданий жана укуктук контексти чагылдырган[32, 34-35б.].

Ошентип, 1926-жылы РСФСРдин Кылмыш-жаза кодексинде ЭЖТБӨ кылмыш-жаза-укуктук баа берүү, эненин мүмкүн болгон психикалык абалына же анын иш-аракеттерине таасир этүүчү башка факторлорго байланыштуу жеңилдетүүчү жагдайларды эске албастан, кыйла эле катуу болгон. Бул ыкма ошондой эле адам өмүрүнө каршы кылмыштар үчүн, өзгөчө балдарды өлтүрүү менен байланышкан учурларда, катаал жазалоо тенденциясын чагылдырган жана төрөттөн кийинки стресс же аффект сыяктуу өзгөчө кырдаалдарда да жоопкерчиликти жеңилдетүүнү каалабагандыгын көрсөткөн.

Бул кылмышка карата мындай катаал мамиле ар дайым психологиялык жана эмоционалдык факторлорду эске албаган катуу жазалардын артыкчылыгын көрсөттү, бул ЖТБ энеси өлтүргөндүгүнө байланыштуу айрым учурларда укуктук баа берүүдө дисбаланска алып келиши мүмкүн[33, 101б.].

ЭЖТБӨ катаал укуктук баа берилгенине карабастан, сот органдары көп учурларда кылмыш жасалышы мүмкүн болгон өзгөчө жагдайларды эске алып, күнөөлүүгө кыйла жеңилдетилген жаза беришкен. Соттор жаңы төрөгөн аялдын абалы же аялды бул кайгылуу жосундарга түртүшү мүмкүн болгон өзгөчө кырдаалдар сыяктуу факторлорду эске алышты.

Эгерде кылмыш биринчи жолу жасалган болсо жана күнөөлүү адам маданияты же материалдык байлыгы төмөн деңгээлдеги жалгыз бой эне болсо, андай учурларда соттор жазаны жеңилдетишкен. Бул ыкма аялдардын абалына таасир эткен социалдык жана экономикалык факторлорду, ошондой эле төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилде пайда болгон психологиялык жана эмоционалдык абалды эске алган.

Тескерисинче, эгерде адам өлтүргөн эненин маданияты жогору болуп, материалдык жыргалчылыкта жашаса, жаза күчөтүлөт. Жазалардын мындай

дифференциациясы жетиштүү билими жана ресурстары бар аялдар өз иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликтин жогорку деңгээлине ээ экенин жана алардын жүрүм-туруму атайылап же азыраак акталышы мүмкүн экенин түшүнүүнү чагылдырган.

Бул жерден айта кетчү нерсе, ЖТБ энеси өлтүрүгөндүгүнө мыйзам катаал мамиле кылганы менен, сот органдары жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу менен көбүнчө ийкемдүү мамиле кылышкан. Мындай мамиле сотторго ар бир иштин уникалдуу жагдайларын эске алууга жана кырдаалга ылайыктуу жазаларды берүүгө мүмкүндүк берди. Бул практика мыйзамды гумандуу жана адилеттүү колдонууга болгон каалоону чагылдырган, айрыкча күнөөлүү адам олуттуу стресске дуушар болгон, социалдык кысымга кабылган же төрөттөн кийинки аффект абалында болгон учурларда.

Маданияттын жана материалдык жыргалчылыктын деңгээлине жараша жазанын дифференциациясы энелердин жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн болгон социалдык контекстти жана психологиялык факторлорду эске алуу аракетин көрсөтөт. Бул жеке жагдайларды эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт жана катаал кылмыш-жаза-укуктук ченемдердин чегинде дагы адилеттүү сот практикасын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Сот практикасынын карама-каршылыгына жана адам өлтүргөн энелерге карата кылмыш-жаза репрессиясын күчөтүү тенденциясына карабастан, кылмыш-жаза мыйзамынын теоретиктери ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүлүшү үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу атайын ченем менен РСФСРдин Кылмыш-жаза кодексин толуктоо жөнүндө мыйзам чыгаруучунун алдында маселени уламдан-улам көтөрүп чыгышты. Мындай ченемдин жоктугу укук колдонуучу үчүн бир катар көйгөйлөрдү жаратып, кылмыштарды квалификациялоону жана жазанын адекваттуу чараларын аныктоону кыйындаткан.

Сот практикасынын карама-каршылыгы учурдагы ченемдерди ар кандай чечмелөөдөн жана мындай кылмыштар жасалган жагдайларга карата эки ача мамиледен улам келип чыккан. Судьялар энелердин иш-аракеттерине таасир

этүүчү эмоционалдык, психологиялык, жана социалдык факторлорду эске алуу менен жоопкерчиликтин деңгээлин аныктоодо жана жазаны тандоодо кыйынчылыктарга туш болушкан[34, 86б.].

Адам өлтүргөн энелерге каршы кылмыш-жаза репрессиясын күчөтүү адам өмүрүнө каршы кылмыштар үчүн катуу жазалоонун жалпы багытын чагылдырган. Бирок, кылмыш-жаза укуктарынын теоретиктери энеликке, төрөткө жана төрөттөн кийинки уникалдуу жагдайларды эске алуу менен мамиле көбүрөөк дифференцияланышы керек экенин баса белгилешкен.

ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу атайын ченемдин жоктугу, мыйзам бул кылмыштардын өзгөчөлүктөрүн эске албашы мүмкүн дегенди билдирет. Бул укук колдонуу практикасында дал келбестикке, жаза берүүдө адилетсиздикке, ошондой эле энелердин аракеттери аффект же төрөттөн кийинки стрессте жасалган учурларда мыйзамды колдонууда кыйынчылыкка алып келиши мүмкүн.

Ошентип, кылмыш-жаза укугунун теоретиктери, бул маселелерди таанып билип, РСФСРдин Кылмыш-жаза кодексине ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүлүшүнө байланышкан мамилелерди жөнгө салуучу атайын ченемди киргизүүнү талап кылышкан. Алар мындай ченем энеликке байланышкан жеңилдетүүчү жагдайларды жана өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен кылмыштарды квалификациялоого кыйла адилеттүү жана ырааттуу мамиле түзүүгө мүмкүндүк берет жана кылмыш-жаза мыйзамын адекваттуу колдонууну камсыз кылат деп жүйө келтиришти.

Кыргыз ССРинин 1960-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде өзүнүн ЖТБӨ эненин жосуну оордотуучу жана жеңилдетүүчү жагдайлары жок адам өлтүрүү катары бааланган. Бул ыкма ЖТБ энеси өлтүрүшү мүмкүн болгон өзгөчө жагдайларды эске албастан, адам өлтүрүүгө карата бирдей мамилени чагылдырган[35].

Мындай квалификация ошол кездеги мыйзамдар ЖТБӨ байланышкан атайын өзгөчөлүктөрдү, анын ичинде төрөт учурундагы эненин мүмкүн болгон абалын же төрөттөн кийинки стрессти тааныбай тургандыгын

билдирген. ЖТБ энеси өлтүрүшү адам өлтүрүүнүн башка түрлөрүнө теңештирилген жана бул жосун үчүн жоопкерчилик жалпы тартипте, кошумча жеңилдетүүчү же оордотуучу факторлорду эске албастан аныкталган[36, 1036.].

Бул контекстте жеңилдетүүчү жагдайлардын жоктугу мыйзамдарда энелердин иш-аракеттерине таасир этүүчү мүмкүн болгон психологиялык же эмоционалдык факторлор таанылбагандыгын билдирип турган. Бул ЖТБӨ кылмыштарын аффект абалында же психотравматикалык кырдаалдан улам катаал квалификацияга алып келиши мүмкүн.

Башка жагынан алганда, оордотуучу жагдайлардын жоктугу мыйзам ЖТБ энеси өлтүрүшү менен оорлотуучу жагдайлар болушу мүмкүн болгон адам өлтүрүүнүн башка түрлөрүнүн ортосунда айырмачылык жасабагандыгын билдириши ыктымал. Бул, ошондой эле кылмыштын квалификациясына стандарттуу мамиле жасалып, кырдаалдын өзгөчөлүктөрүнө же мотивдерине кошумча басым жасалбагандыгын көрсөтөт.

Ошентип, Кыргыз ССРинин 1960-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде ЭЖТБӨ оордотуучу жана жеңилдетүүчү жагдайлары жок адам өлтүрүү катары квалификациялоо кылмыш жоопкерчилигине карата мамиленин стандартташтырылгандыгын айгинелейт, ал энеликке жана төрөттөн кийинки мезгилге байланышкан уникалдуу жагдайларды дайыма эле эске ала бербейт. Мындай мамиле кеңири факторлорду эске алуу жана мындай кылмыштарга адилеттүү баа берүү үчүн мыйзамдарды андан ары өнүктүрүү зарылдыгын баса белгиледи.

Юридикалык адабияттарда ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүлүшүн адам өлтүрүүнүн анча коркунучтуу эмес түрлөрү катары классификациялоонун негиздүүлүгүн талкуулоо уланууда. Оң тараптуу чечимдин жактоочулары кылмыш-жаза мыйзамына ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигин караган атайын ченемдин киргизилишин негиздүү деп эсептешкен. Мындай мамиле ушул кылмышты курчап турган атайын жагдайларды таанууга жана ушул сыяктуу учурларды квалификациялоодо бир кыйла ийкемдүү мамиле

жасоонун зарылдыгына негизделген.

- Өзүнчө ченемдин пайдасындагы аргументтер: ЭЖТБӨ үчүн атайын ченемди киргизүүнү жактагандар бул кылмыш адам өлтүрүүнүн башка түрлөрүнөн айырмаланарын баса белгилешкен. ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүлүшү көбүнчө төрөт, төрөттөн кийинки стресс, аффект же психотравмалык кырдаалдарга байланыштуу өзгөчө жагдайларда болот. Бул факторлор эненин психикалык абалына жана өз иш-аракеттерин таанып билүүгө олуттуу таасир этиши мүмкүн.

- Дифференцияланган мамиленин зарылчылыгы: Атайын ченемди түзүүнү колдогон юристтер кылмыштын өзүнчө категориясын киргизүү кылмыш жоопкерчилигине бир кыйла дифференциалдуу мамиле кылууга мүмкүндүк берет деп ырасташкан. Бул адам өлтүрүүнү стандарттык квалификациялоодо дайыма эле эске алынбаган мүмкүн болгон жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу менен мыйзамдын адилеттүү колдонулушуна өбөлгө түзөт.

- Колдонуудагы мыйзамдардагы көйгөйлөр: Кылмыш-жаза мыйзамдарында атайын ченемдин жоктугу укук колдонуучу үчүн көйгөйлөрдү жаратышы мүмкүн. ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүүнү жалпы беренелер боюнча квалификациялоо жазаны дайындоодо дал келбестикке алып келиши мүмкүн жана мындай кылмыш менен коштолгон өзгөчө жагдайларды эске албайт.

- Социалдык жана маданий аспектилер: Атайын ченемдерди киргизүү эне болуу, төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилдер менен байланышкан социалдык жана маданий аспектилерди да чагылдыра алат. Бул кылмышты жасаганга күнөөлүү деп эсептелген энелер болушу мүмкүн болгон кырдаалдын уникалдуулугун таануу мындай учурларды жакшыраак түшүнүүгө жана жооп берүүгө жардам берет.

Ошентип, юридикалык адабияттарда ЭЖТБӨ үчүн Кылмыш-жаза кодексине атайын ченемди киргизүү зарылдыгы жөнүндө талкуулар бул кылмыштын өзгөчөлүктөрүн таанууну жана ийкемдүү жана

дифференциаланган мамиленин зарылдыгын көрсөттү. Оң тараптуу чечимдин жактоочулары муну энелердин жүрүм-турумуна жана алардын иш-аракеттерине таасир эте турган уникалдуу жагдайларды эске алуу менен мыйзамдын адилеттүү колдонулушун камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү катары көрүштү.

Ооба, ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигин караган атайын ченемди бөлүп берүү идеясына каршы болгондор да болгон. Алардын аргументтери бир нече негизги аспектилерге негизделген, аларды төмөнкүдөй жалпылоого болот:

- Бирдиктүү укуктук мейкиндик: Өзүнчө ченемдин каршылаштары кылмыш-жаза мыйзамдарында атайын категорияларды түзүү укук колдонууда бирдейлик жана ырааттуулук принцибин бузушу мүмкүн деп эсептешкен. Алар адам өлтүрүүнүн бардык түрлөрү субъектиге же жагдайга карабастан бирдиктүү укуктук контекстте каралышы керек деп ырасташкан.

- Жоопкерчиликти жеңилдетүү коркунучу: Айрым каршылаштар атайын ченемдин киргизилиши кылмыш жоопкерчилигинин негизсиз жеңилдетилишине алып келиши мүмкүн деп эсептешкен. Алар ар кандай адам өлтүрүү, анын ичинде ЖТБӨ олуттуу кылмыш катары каралышы керек жана субъектиге жараша дифференциация жазаны азайтуу үчүн лазейка жаратышы мүмкүн деп ырасташкан[9, 46б.].

- Колдонуудагы ченемдердеги жагдайларды эске алуу: Каршылаштар жеңилдетүүчү жагдайларды колдонуудагы кылмыш-жаза-укуктук ченемдердин алкагында эске алууга болот деп жүйө келтиришкен. Алар соттор зарылчылыгы жок эле атайын категорияларды түзүп, жеке жагдайларды эске алуу менен жаза берүүдө ийкемдүүлүктү колдоно алат деп эсептешкен.

- Потенциалдуу стигматизация: Айрым сынчылар ЭЖТБӨ үчүн өзүнчө ченем түзүү аялдарды, айрыкча аялуу жагдайга туш болгон энелерди стигматизациялоого алып келиши мүмкүн деп эсептешкен. Алар бул энелерге социалдык кысымды күчөтүп, аларга зарыл болгон колдоону алууну кыйындатат деп чочулашкан.

- Укук колдонуунун татаалдашып кетүү тобокелдиги: Каршылаштар кылмыштардын айрым категорияларын түзүүдө укук колдонуу практикасынын татаалдашуу тообокелдигин көрсөтүшү да мүмкүн. Бул мыйзамды чечмелөөдө белгисиздикке алып келип, соттук териштирүүлөрдү татаалдаштырышы толук ыктымал.

Ошентип, ЭЖТБӨ үчүн атайын ченемди бөлүп берүүгө каршы болгондор жоопкерчиликтин мүмкүн болгон төмөндөшү, укук колдонуунун татаалдашы жана аялдардын стигмасы боюнча тынчсызданууларын билдиришкен. Алардын көз карашы кылмыш-жаза укуктарынын бирдейлигине болгон умтулууну жана дифференциация адам өмүрүнө каршы кылмыштарга катаал мамилени бузушу мүмкүн деген кооптонууну чагылдырган.

Кыргыз Республикасынын 1997-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинин 100-беренеси ЖТБ энеси тарабынан төрөт маалында же төрөттөн кийин дароо өлтүрүлгөндө, ошого тете ЖТБ энеси тарабынан акыл-эси ордунда туруп өтө кызууланган жагдайдын шарттарында же психикасы бузулган абалда өлтүрүлгөндө, ага карата жоопкерчиликти караган[37].

ЖТБӨ өзүнчө жана артыкчылыктуу кылмыш иши катары карала баштаган[38, 445б.]. Бул ченем ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигин караган. Бул беренедө төрөт мезгилинин өзгөчөлүктөрүн, психотравмалык кырдаалдарды жана акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуунун абалын эске алуу менен мындай кылмыш жасалышы мүмкүн болгон бир нече сценарийлер камтылган.

Төрөт учурунда же төрөттөн кийин дароо адам өлтүрүү: Бул аспект Кылмыш-жаза кодексинин 100-беренесинде төрөт учурунда же андан кийин дароо энеси тарабынан баланын өлтүрүлүшү үчүн жоопкерчилик каралган. Мындай мамиле ушул мезгилде эне физикалык жана эмоционалдык стресстин таасири астында болуп, анын иш-аракеттерине таасир этиши мүмкүн деген түшүнүктү чагылдырган. Бирок, буга карабастан, мыйзам мындай иш-аракет дагы эле адам өлтүрүү экенин жана кылмыш жоопкерчилигине тартыларын

моюнга алган[37].

Психотравмалык кырдаалдын шарттары: Психотравмалык кырдаалдын шартында ЭЖТБӨ да каралып жаткан берененин иш-аракетине тууар келет. Мындай кырдаалдарга катуу стресс, социалдык басым же эненин психикалык абалына таасир этүүчү башка жагдайлар кириши мүмкүн. Берененин бул аспектиси мыйзам кылмыш жасоону коштогон жеңилдетүүчү жагдайларды эске алгандыгын көрсөттү.

Психикалык бузулуу абалында адам өлтүрүү: Бул беренедө психикалык бузулуу абалында ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик каралган. Бул төрөттөн кийинки аффект абалына же эненин өз иш-аракеттерин андап билүү жана аны башкара билүү жөндөмүнө таасир этиши мүмкүн болгон башка психикалык шарттарга тиешелүү болуусу мүмкүн. Буга карабастан, мындай абал кылмыш жоопкерчилигин жокко чыгара албайт, бирок жазанын деңгээлине таасир этиши толук ыктымал.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын 1997-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинин 100-беренеси ЭЖТБӨ квалификациялоого дифференцияланган мамилени чагылдырган, мындай кылмыштар өзгөчө жагдайларда жасалышы мүмкүн экендигин моюнга алган. Бул беренедө жоопкерчиликтин деңгээлине жана жазанын дайындалышына таасир этиши мүмкүн болгон ар кандай сценарийлер жана жеңилдетүүчү жагдайлар эске алынган. Бул кылмыш-жаза укуктарынын контекстинде мындай кылмыштарды квалификациялоого ийкемдүү жана адилеттүү мамиле жасоого өбөлгө түздү.

Андан ары, Кыргыз Республикасынын 2017-жылы кабыл алынган Кылмыш-жаза кодекси ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигинин ченемдерин сактап калган. Алсак, Кылмыш-жаза кодексинин 133-беренеси боюнча энеси ЖТБ төрөт учурунда же төрөттөн кийин дароо өлтүрсө, ошого тете энеси акыл-эси жайындалыгын жокко чыгарбаган, психикалык травма алган жагдайлардын шарттарында же психикасы бузулган абалда ЖТБӨ, буга карата жоопкерчилик каралган[39].

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 133-беренеси

ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти анын жоопкерчилигинин деңгээлине таасир этиши мүмкүн болгон өзгөчө жагдайларды эске алуу менен белгилейт. Бирок, бул жеңилдетүүчү жагдайларга карабастан, мыйзам дагы эле ЖТБ өмүрүн коргоо зарылдыгын чагылдырган кылмыш жоопкерчилигин карайт.

Психотравмалык кырдаалдарга татаал жагдайлар, үй-бүлөлүк көйгөйлөр же башка социалдык факторлор себеп болгон катуу стресс кириши мүмкүн. Мындай шарттарды эске алуу жазаны берүүдө жеңилдетүүчү жагдайларды кароого мүмкүндүк берет.

Психикалык бузулуунун абалы төрөттөн кийинки аффект абалга же кылмыш жоопкерчилигинен бошотулбаган, бирок анын деңгээлине таасир этиши мүмкүн болгон башка психикалык шарттарга байланыштуу болушу мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын 2017-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде бул ченемдердин сакталышы ЭЖТБӨ дифференцияланган мамилени талап кылган өзгөчө жагдайлар болушу мүмкүн экенин түшүнгөндүгүн көрсөтүп турат. Мыйзам энелер татаал психикалык же социалдык кырдаалга туш болушу мүмкүн экенин моюнга алат, бирок ЖТБӨ үчүн жоопкерчилик баары бир кала берет. Бул энелик жана төрөт менен байланышкан татаал эмоционалдык жана психологиялык факторлорду эске алуу менен кылмыш жоопкерчилигине адилеттүү жана ийкемдүү мамиле кылууга өбөлгө түзөт.

Кыргыз Республикасынын 2021-жылдагы Кылмыш-жаза кодексинде ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик сакталган. Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренеси ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигин карайт, мында ченемдин мазмуну мурдагы мыйзамдарга салыштырмалуу өзгөрүүсүз калган[40]. Мындай мамиле бул кылмышка карата укуктук көз-караштын ырааттуулугун жана ЖТБ өмүрүнө каршы багытталган аракеттер үчүн жоопкерчиликти улантуу милдеттенмесин көрсөтүп турат.

Ченемди өзгөртүүсүз сактоо кылмыштын квалификациясына укуктук мамиленин туруктуулугу жөнүндө күбөлөндүрөт. Бул мыйзам чыгаруучулардын бул ченемдин ЖТБӨ байланышкан зарыл аспектилерди

камтыганын жана мындай жосун үчүн жоопкерчиликке карата учурдагы мамиле негиздүү экендигин чагылдырат.

Ошентип, кылмыш-жаза мыйзамы ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликке тартыла тургандыгын сактап, мыйзам дагы эле бул кылмыштын өзгөчө олуттуулугун жана катуу жазанын зарылдыгын моюнга алаарын тастыктайт. Ошол эле учурда, жоопкерчиликти жеңилдете турган жагдайларды сактоо энелердин иш-аракеттерин коштой турган татаал психикалык жана эмоционалдык абалды эске алуу менен гумандуу жана адилеттүү практиканы колдонууга мүмкүндүк берет.

Ушундан улам, ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик боюнча мыйзамдардын өнүгүшүн тарыхый-укуктук талдоо коомдун балдарды өлтүрүүгө, анын ичинде ЭЖТБӨ карата моралдык-укуктук көз караштары убакыттын өтүшү менен өзгөргөнүн жана абдан карама-каршылыктуу болгонун көрсөттү. Баяндалган бөлүктүн жалпы тыянагын төмөнкүдөй калыптоого болот:

1. Ченемдик актылардын эволюциясы: Убакыттын өтүшү менен ЭЖТБӨ байланыштуу мыйзамдар ар кандай өнүгүү этаптарынан өткөн. Биринчи мыйзамдык актылардан баштап, азыркы мыйзамдарга чейин, укуктук ченемдердин акырындык менен эволюциясы байкалган, анын ичинде кылмыштын квалификациясынын өзгөрүшү, жеңилдетүүчү жана оордотуучу факторлорду аныктоо жана жазаларды дайындоо бар.

2. Коомдун жана укук колдонуу органдарынын мамилеси: Ар кандай тарыхый мезгилдерде ЭЖТБӨ карата болгон мамилеси коомдун адеп-ахлактык, диний жана маданий мамилелерине жараша айырмаланган. Мындай кылмыштарга карата кылмыш-жаза мыйзамдарын колдонуу практикасы да өзгөрдү: жумшак жазалардан жана жеңилдетүүчү жагдайлардан тартып катаал чараларга жана эненин психологиялык абалын эске албоого чейин.

3. ЖТБ өмүрүн коргоо: Кылмыш-жаза мыйзамдарында жана укук колдонуу практикасында болуп жаткан ар кандай өзгөрүүлөргө карабастан, ЭЖТБӨ үчүн жазалоо ченемдерин сактоо мамлекеттин балдардын өмүрүн коргоого болгон камкордугун көрсөтүп турат. ЖТБӨ оор кылмыш бойдон

калууда, ал үчүн тиешелүү кылмыш жаза чаралары каралган.

4. Гумандуу мамиленин зарылчылыгы: Жазанын катаалдыгына карабастан, ЭЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигинин тарыхы да мындай иштерге гумандуу жана адилеттүү мамиле кылуу зарылдыгын чагылдырат. Мыйзамдарга жеңилдетүүчү жагдайларды киргизүү, эненин психологиялык абалын жана кырдаалды так баалоо үчүн башка факторлорду эске алуу сот адилеттигинин маанилүү элементи болуп саналат.

1.2. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө чет өлкөлөрдүн мыйзамдары

Чет өлкөлөрдө ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдар ар кандай коомдордун маданий жана укуктук өзгөчөлүктөрүн чагылдырган кылмыш-жаза укуктарынын маанилүү аспектиси болуп саналат. Бул маселе юридикалык ченемдерди гана эмес, ошондой эле укуктук мамилелердин калыптанышына таасир этүүчү кеңири социалдык жана моралдык контексттерди да өзүнө камтыйт. Дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө уникалдуу тарыхый, маданий жана диний каада-салттарды чагылдырган бул чөйрөнү жөнгө салуунун ар кандай ыкмалары тарыхый жактан калыптанган.

Эл аралык укуктун жана гуманитардык принциптердин өнүгүшү менен көптөгөн өлкөлөр аялдардын жана балдардын укуктарын коргоого, ошондой эле энелердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү психологиялык жана социалдык факторлорду эске алууга көбүрөөк көңүл бура башташкан. Кылмыш-жаза мыйзамдарына адистештирилген ченемдерди жана беренелерди киргизүү адилеттүү жана гумандуу сот адилеттигине умтулуунун көрүнүшү болуп калды.

Ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарын салыштырмалуу изилдөө бул татаал маселеге карата жалпы тенденцияларды да, атайын мамилелерди да аныктоого мүмкүндүк берет. Мындай изилдөө укуктук илимди байытып гана тим болбостон, ЖТБӨ бөгөт коюуга жана адекваттуу жазалоого багытталган кыйла натыйжалуу жана адилеттүү укуктук ченемдерди иштеп чыгууга жардам берет.

ЖТБӨ байланышкан кылмыштар жөнүндө мыйзамдарды түшүнүүдө контексттин маанилүүлүгүн жана социалдык-маданий ченемдердин эволюциясын ырастоо негизги аспект болуп саналат. Ар кандай мезгилдерде жана маданияттарда мыйзам чыгаруучулар кылмыш жоопкерчилигинин ар кандай аспектилерине көңүл бурушат, бул ЖТБ каршы кылмыштардын

контекстинде коомдук баалуулуктардын динамикасын жана айрым субъектилердин укуктары менен милдеттерине карата көз караштарды чагылдырат[41, 67-79б.].

Бул динамизм коомдук пикирдеги, этикалык аныктоолордогу жана илимий таанып билүүлөрдөгү өзгөрүүнү чагылдырышы мүмкүн. Ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарын талдоо көрсөткөндөй, мыйзамдар жана кылмыш-жаза укугунун ченемдери туруктуу болуп эсептелбейт, тескерисинче, алар өнүгүп, коомдогу өзгөрүүлөргө ылайыкташа алышат. Кылмыш жоопкерчилиги үчүн кайсы аспектиери маанилүү деп эсептелерин түшүнүү маданий, социалдык жана адеп-ахлактык стандарттардын өзгөрүшүнө жараша алмашуусу мүмкүн.

Азыркы дүйнөдө ымыркайларды өлтүрүүнүн коомдук коркунучун баалоодо ажырымдын сакталышы ар кандай укуктук системаларды салыштыруу зарылдыгын көрсөтүп турат. Бул колдонуудагы ыкмалардын күчтүү жана алсыз жактарын аныктоого мүмкүндүк берет, бул кыйла натыйжалуу жана адилеттүү мыйзам чыгаруу чечимдерин иштеп чыгууга өбөлгө түзөт. Бул чөйрөдөгү чет өлкөлүк мыйзамдарды салыштыруу ар кандай коомдор өз калкынын эң аялуу мүчөлөрүнүн укуктарын жана жашоосун кантип коргоорун, ошондой эле алар укуктук катаалдык менен бул кылмыштардын өзгөчө жагдайларын түшүнүүнүн ортосундагы балансты жакшыраак түшүнүүгө жардам берет.

ЖТБӨ кылмыш-жаза укугундагы эң курч жана эмоционалдык жактан татаал темалардын бири бойдон калууда. Кийинки мезгилдерде ар кайсы өлкөлөр маданий, тарыхый жана социалдык контексттердин ар түрдүүлүгү менен шартталган мындай жосундардын коомдук коркунучтуулугун баалоодо ажырымдуулукту сактап келишет. ЖТБӨ кол салгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигин айырмалоого өзгөчө мамиле жасоо менен **Голландия** мындай ажырымдын эң ачык мисалы болуп саналат.

Голландиянын мыйзамдарында ЖТБӨ кылмыш жасалган жагдайга жараша оор же жөнөкөй адам өлтүрүү катары квалификацияланат. Кылмыш

жоопкерчилигин так айырмалоо үчүн Голландиянын Кылмыш-жаза кодекси (Голландиянын КЖК) эки негизги жагдайды айырмалайт: төрөлгөн учурда эле же андан кийин дароо эненин өз ымыркайын өлтүрүшү жана төрөткө чейин эле пайда болгон ниет менен эненин өз баласын өлтүрүшү. Бул жагдайлар Голландиянын Кылмыш-жаза кодексинин 290 жана 291-беренелеринде каралган кылмыштын эки башка курамы менен жөнгө салынат[42, 384-385б.].

Голландиянын Кылмыш-жаза кодексинин 290-беренесинде ЖТБ төрөт учурунда же андан кийин дароо өлтүрүү үчүн алты жылга чейин түрмөгө камакка алуу жазасы каралган. Ошол эле учурда, Кылмыш-жаза кодексинин 291-беренеси тогуз жылга чейин түрмөгө камакка алуу жазасын кароо менен, алдын-ала мерчемделген ниет менен эненин өз баласын өлтүргөндүгү үчүн бир кыйла катаал санкцияларды белгилейт. 290 жана 291-беренелерде аныкталган кылмыштарды жасоого катышкан башка адамдардын иш-аракеттери Голландиянын Кылмыш-жаза кодексинин 292-беренеси боюнча квалификацияланат[42, 384-385б.].

Голландиянын мыйзам чыгаруучусу кылмыш курамы үчүн баланы алдын-ала өлтүрүү ниети пайда болгонбу же төрөт учурунда күтүлбөгөн жерден болгонбу, ал эч кандай мааниге ээ эмес деп баса белгилейт. Бирок, алдын ала пайда болгон ниет коомдук адам өлтүрүү коркунучун жогорулатат, бул жазанын дифференциациясында чагылдырылат.

ЖТБӨ кылмышын квалификациялоого болгон Голландиянын мындай мамилеси мыйзам чыгаруу тутумунун ар бир иштин конкреттүү жагдайларын эске алуу каалоосун чагылдырат, бул кылмыш жоопкерчилигинин адилеттүү жана дифференциалдуу колдонулушун камсыз кылат. Голландиянын мыйзамдарын башка өлкөлөрдүн укуктук системалары менен салыштырып талдоо мындай дифференцияланган мамилелердин күчтүү жактарын да, өркүндөтүүнүн потенциалдуу багыттарын да аныктоого жардам берет, натыйжада мыйзамдын ушул татаал жана сезимтал чөйрөсүндө натыйжалуу мыйзамдык чечимдердин өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

Австриянын Кылмыш-жаза кодексинин 79-параграфына ылайык,

ЖТБӨ үчүн жоопкерчилик төрөт учурунда же ал дагы эле төрөттүн таасири астында болгон мезгилде баланы өлтүргөн энеге жүктөлөт. Бул кылмыш үчүн санкция бир жылдан беш жылга чейин эркиндигинен ажыратуу болуп саналат.

Ченемдин диспозициясы убакыттын баалоочу категориясын камтыйт, бул аялдын төрөттүн таасирине дуушар болгон мезгилин ийкемдүү чечмелөө мүмкүнчүлүгүн билдирет. Бул ошол мезгилде анын абалына таасир эткен ар кандай жеке жагдайларды эске алууга өбөлгө түзөт. Беренде эненин кылмыш жасоо фактысына болгон ички мамилесинин өзгөчөлүктөрү такталган эмес, ошондой эле анын иш-аракеттерине таасир этиши мүмкүн болгон айкын шарттар жана негиздер каралган эмес[43].

Ошентип, Австриянын мыйзамдары төрөткө байланышкан физиологиялык жана психикалык өзгөрүүлөрдүн таасири астында ЖТБӨ энелер үчүн жеңилдетүүчү жагдайлардын бар экендигин тааныйт. Бул мыйзам чыгаруучунун белгилүү бир мезгилде аял туш болгон өзгөчө шарттарды түшүнгөндүгүн баса белгилеп, кадимки адам өлтүрүүгө салыштырмалуу жеңил жаза менен чагылдырылат.

Италиянын Кылмыш-жаза кодексинде ЖТБ энеси материалдык жана моралдык колдоосунан ажыраган шартта өлтүргөндүгү үчүн өзгөчө жоопкерчилик каралган (578-берене) [44]. Берененин тексти төмөнкүдөй баяндалат: “ЖТБ төрөттөн кийин дароо же төрөт учурунда түйүлдүккө өлүм алып келген эне, эгерде бул иш төрөткө байланыштуу материалдык жана моралдык жардамсыз калуунун натыйжасы болсо, төрт жылдан он эки жылга чейин эркиндигинен ажыратуу менен жазаланат”. Бул абал жалгыз жана колдоосуз калган аялдын оор психологиялык жана физикалык абалын эске алат жана бул анын күнөөсүн жеңилдетүүгө алып келиши ыктымал.

Италиянын мыйзам чыгаруучусу ымыркайларды өлтүрүүгө кошо катышуучулардын жоопкерчилигин да аныктайт. Кылмыш-жаза кодексинин ушул беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, кошо катышуучулар жыйырма бир жылдан кем эмес мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат, бул мындай кылмышка катышууну оордотуучу жагдай деп таанылгандыгын айгинелейт.

Бирок, эгерде кошо катышуучулар энеге жардам берүү максатында иш-аракет кылышса, анда алардын жазасы үчтөн эки бөлүгүнө чейин кыскарышы мүмкүн[44].

ЖТБӨ квалификациялоого жана жазаны дифференциациялоого Италиянын болгон мамилеси эненин жүрүм-турумуна таасир эткен социалдык жана моралдык жагдайларды эске алууга болгон умтулуусун чагылдырат. Мындай мыйзамдар ар бир айкын учурда актуалдуу болушу мүмкүн болгон жеңилдетүүчү жана оордотуучу факторлорду таануу менен кылмыш жоопкерчилигинин адилеттүү колдонулушун камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Италиянын мыйзамдарын башка өлкөлөрдүн укуктук системалары менен салыштырып талдоо мындай дифференцияланган мамилелердин күчтүү жактарын да, өркүндөтүүнүн потенциалдуу багыттарын да аныктоого жардам берет, натыйжада бул татаал жана сезимтал укук жаатында натыйжалуу мыйзамдык чечимдердин өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

Израилдин Кылмыш-жаза кодексине ылайык, ал өлкөнүн Кылмыш-жаза кодексинин 303-беренеси (ЖТБӨ) боюнча жоопкерчилик, эгерде аял өзүнүн аракети же аракетсиздиги менен өзүнөн төрөлгөн, он эки айга жете элек баланын өлүмүнө кара ниеттик менен себепкер болсо, пайда болот. Мындай кылмыш өзүнүн жагдайлары боюнча атайылап адам өлтүрүү же адам өлтүрүү алкагына киргендигине карабастан, аял беш жылдык мөөнөткө түрмөгө камакка алуу менен жазаланат[45].

Сот он эки айга толо элек ЖТБ алдын ала атайылап өлтүргөн деп айыпталып жаткан адамды адам өлтүрүү беренеси же төрөттү жашыруу беренеси боюнча күнөөлүү деп табышы же мындай адам акыл-эси соо эместигинен же акыл-эс ишиндеги кемчилигинен улам кылмыш жоопкерчилигине тартылбай тургандыгын аныкташы мүмкүн экени белгиленет.

Кылмыш-жаза кодексинин 311-беренесине (Төрөттү жашыруу) ылайык, ЖТБӨ алып келген жагдайга карабастан, анын өлүгүн жок кылуу жолу менен төрөт фактысын жашыруу үчүн жоопкерчилик келип чыгышы мүмкүн.

Мындай иш-аракеттер бир жылга түрмөгө камакка алуу түрүндөгү жазаны дайындоого алып келет. Бул кылмыштар өзгөчө маанилүү деп эсептелгенине карабастан, алар жөнөкөй адам өлтүрүү катары квалификацияланат[45].

Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 237-беренесине ылайык, эгерде аял атайылап аракет кылып же аракетсиздик менен өзүнүн ЖТБӨ алып келсе, анда ал аракет же аракетсиздик учурунда төрөттүн же эмчек эмизүүнүн кесепеттеринен толук айыгып кетпесе жана анын психикалык абалы бузулган болсо, анда ал аял наристени өлтүрөт.

Бул кылмыштын курамы төмөнкү негизги элементтерди камтыйт:

- Кылмыштын субъектиси: кылмышты аял гана жасай алышы мүмкүн.
- Убактылуу мезгил: кылмыш аял төрөттүн же эмчек эмизүүнүн кесепеттеринен дагы деле арыла элек мезгилде жасалышы керек.

- Психикалык абал: кылмыш жасалган учурда, аял төрөттүн же эмчек эмизүүнүн кесепетинен психикалык абалы бузулган болушу керек[46, 44-55б.].

Бул берене төрөттөн кийин аялда боло турган физикалык жана психикалык өзгөрүүлөр эске алынып, мындай өзгөрүүлөр анын жүрүм-турумуна олуттуу таасир этиши мүмкүн экендигин эске алат. Ошондуктан, мыйзам чыгаруучу мындай шартта ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти кадимки адам өлтүрүүгө салыштырмалуу жеңилдетүүчү атайын ченемди караган.

Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 237-беренесине ылайык, ЖТБӨ учурда ЖТЫ жабырлануучу болуп саналат. Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 2-беренесинде бала бир жашка чыкканга чейин жаңы төрөлгөн деп эсептелет.

Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 237-беренеси боюнча баланы өлтүрүү катары жосунду квалификациялоо үчүн төмөнкү шарттар аткарылышы керек:

- Жабырлануучу: ЖТБ болушу керек, башкача айтканда, бир жашка чыга элек бала.

- Айыпталуучу менен байланыш: бала айыпталуучу тарабынан

төрөлүшү керек.

- Өлүмдүн себеби: өлүм айыпталуучу тарабынан жасалган иш-аракеттердин же аракетсиздиктин натыйжасында болууга тийиш.

- Айыпталуучунун психикалык абалы: кылмыш жасалган учурда аял төрөттөн же эмчек эмизүүнүн кесепетинин таасиринен арылган эмес. Бул кесепет айыпталуучунун аң-сезимин убактылуу бүдөмүккө салууга жетиштүү болушу керек.

Бул критерийлер мыйзамдарда төрөттөн кийин жана эмчек эмизүү учурунда аялда пайда болушу мүмкүн болгон физикалык жана психикалык өзгөрүүлөр эске алынып, анын жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн экендигин баса белгилейт. Ушул өзгөчө жагдайларды эске алуу менен, мыйзамда ЖТБӨ үчүн кадимки адам өлтүрүүгө салыштырмалуу жеңилдетилген жаза каралган[46, 44-55б.].

Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 237-беренесине ылайык, ЖТБӨ аныгында кылмыштын атайын субъектисин талап кылат, ал гендердик өзгөчөлүгү менен гана эмес (аял), ошондой эле кылмыш жасалган учурда өзгөчө психикалык абалы менен аныкталат (төрөттөн же эмчек эмизүүдөн улам бузулган психикалык абал).

Бул кылмышты жасоого көмөктөшкөн биргелешип аткаруучулар же көмөкчүлөр жөнүндө сөз болгондо, алардын жоопкерчилиги башкача квалификацияланат. Биргелешип аткаруучулар же көмөкчүлөр кылмышка болгон психикалык мамилесине жана катышуу даражасына жараша оор же жөнөкөй киши өлтүрүү үчүн жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн.

Биргелешип аткаруучулардын же көмөкчүлөрдүн жоопкерчилигин аныктоодо эске алынуучу негизги аспектилер төмөнкүлөр:

- Жосунга карата психикалык мамиле: Эгерде биргелешип аткаруучулар же көмөкчүлөр түз же кыйыр ниет менен иш-аракет кылышса, алардын иш-аракеттери оор киши өлтүрүү катары квалификацияланышы ыктымал.

- Эненин өзгөчө абалын таанып билүү: Эгерде биргелешип аткаруучулар же көмөкчүлөр эненин психикалык абалын билишсе жана аны кылмыш жасоо

үчүн колдонушса, бул алардын иш-аракеттеринин квалификациясына жана жоопкерчилик деңгээлине таасир этиши мүмкүн.

- Катышуу даражасы: Кылмыш жасоодо алардын ролу дагы эске алынат. Бул иш-аракетти жасоого активдүү катышуу же каражат же кеңеш берүү түрүндө жардам берүү болушу мүмкүн.

Аталган ченемге ылайык, биргелешип аткаруучулар же көмөкчүлөр ЖТБӨ үчүн жоопко тартылышы мүмкүн эмес, анткени бул кылмыш белгилүү бир психофизиологиялык өзгөчөлүктөрү бар атайын субъектинин болушун камтыйт. Тескерисинче, алар катышкан жагдайларга жана кылмышка болгон психикалык мамилесине жараша оор же жөнөкөй адам өлтүрүү үчүн жоопкечликти тартышат.

Канаданын Кылмыш-жаза кодексинин 237-беренесине ылайык, ЖТБӨ айыптоочу корутунду боюнча кылмыш болуп саналат, ал үчүн беш жылдан ашпаган мөөнөткө эркиндигинен ажыратуу түрүндөү жаза каралган. Бирок, жазанын түрүн жана өлчөмүн аныктоодо соттор көбүнчө пробацация же атайын амбулатордук же стационардык психиатриялык дарылоо сыяктуу альтернативдүү чараларды көрүшөт.

Бул практика бир нече негизги аспектилер менен байланышкан:

- Психикалык абалды эсепке алуу: ЖТБӨ аялдын төрөттөн же эмчек эмизгенден кийинки мезгилдеги өзгөчө психикалык абалы менен байланыштуу болгондуктан, соттор жазалоо гана эмес, дарылоо жана калыбына келтирүү зарылдыгын эске алышат. Бул психикалык жактан жабыркаган абалда кылмыш жасаган аялдар үчүн өзгөчө маанилүү.

- Кылмыштын кайталанышын алдын алуу: Психиатриялык байкоо жүргүзүү жана дарылоо ушул сыяктуу кылмыштардын кайталануу коркунучун азайтышы ыктымал. Айрым учурларда, төрөттөн же эмчек эмизүүдөн улам пайда болгон психикалык бузулуулар кийинки кош бойлуулукта кайталанышы мүмкүн, ошондуктан ЖТБӨ аялдар туруктуу медициналык көзөмөлгө муктаж.

- Социалдык реабилитация: Пробацация сыяктуу альтернативдүү чаралар

аялга коомго интеграцияланууга жана керектүү колдоону алууга мүмкүндүк берет, бул кайра кылмыш жасоо коркунучун азайтууга жана жалпы психикалык ден соолукту жакшыртууга жардам берет.

Ошентип, Канададагы сот практикасы көбүнчө аялдын психикалык абалын жана медициналык жардамга муктаждыгын эске алуу менен гуманисттик мамилеге багытталат. Эркиндигинен катаал түрдө ажыратуунун ордуна дарыланууга жана реабилитациялоого багытталган чараларга артыкчылык берилет, бул соттолгондун тобокелдиктерин узак мөөнөткө азайтууга жана социалдык реабилитациялоого өбөлгө түзөт.

Польшанын кылмыш-жаза мыйзамдары да төрөт процесси менен коштолгон өзгөчө жагдайларды таануу менен, ЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигин жөнгө салууга өзүнүн уникалдуу мамилесин көрсөтөт.

Польшанын Кылмыш-жаза кодексинин 149-беренесине ылайык, төрөт процессинин таасири астында өзүнүн баласын өлтүргөн эне үч айдан беш жылга чейин эркиндигинен ажыратуу түрүндөү жазага тартылат[47, 125-127б.]. Польшанын мыйзам чыгаруучусу төрөттү психотравматикалык кырдаал катары карайт, анын узактыгы төрөттүн узактыгы менен чектелет жана андан ашпайт. Ушундан улам, төрөт эненин психикалык абалына олуттуу таасир этүүчү жана жасалган жосун үчүн анын жоопкерчилигин жеңилдетүүчү жагдай катары таанылат.

Бул ыкма төрөт эне үчүн өтө стресстик жана психотравматикалык кырдаал болушу мүмкүн экенин түшүнүүнү чагылдырат, бул анын иш-аракеттерин көзөмөлдөө жөндөмүн бир кыйла төмөндөтөт. Ушуну эске алганда, Польшанын мыйзам чыгаруучусу ЖТБӨ энелерге төрөттөн тышкары жасалган ушул сыяктуу кылмыштарга караганда жеңилирээк жаза колдонот[48, 32б.].

Польшанын мыйзамдарында чагылдырылган ЖТБӨ үчүн кылмыш жоопкерчилигине дифференцияланган мамиле ар бир учурдун конкреттүү жагдайларын эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт. Польшанын мыйзамдарын башка өлкөлөрдүн укуктук тутумдары менен салыштырып

талдоо мындай мамилелердин күчтүү жактарын аныктоого, ошондой эле аларды өркүндөтүүнүн мүмкүн болгон багыттарын аныктоого жардам берет. Бул жыйынтыгында коомдун эң аярлуу мүчөлөрүнүн укуктарын жана турмушун коргоо жаатында кыйла адилеттүү жана натыйжалуу мыйзамдык чечимдердин өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

Белгилей кетүүчү нерсе, АКШнын ар бир штатында федералдык менен катар өзүнүн кылмыш-жаза мыйзамдары бар болгондуктан, айрым штаттардын кылмыш-жаза кодекстери юридикалык техникасы менен айырмаланат, көбүнчө бирдиктүү кылмыш-жаза-укуктук аныктамалардын жоктугу жана карама-каршылыктардын көптүгү менен мүнөздөлөт[49, 19-20б.].

Америкалык кылмыш-жаза мыйзамдарында баланын укуктарын бузгандыгы үчүн жазалоо маселеси кылмыш жасоо ыкмасына, күнөөнүн даражасына жана башка факторлорго жараша оор же жөнөкөй адам өлтүрүү мүмкүнчүлүгүн өзүнө камтыйт. Нью-Йорк штатынын Кылмыш-жаза кодексине ылайык, адам өлтүрүү – жаңыдан төрөлгөн, же болбосо эненин курсагында жыйырма төрт жумадан ашык болгон төрөлө элек наристенин өлүмүнө алып келген иш-аракет (§125.00). Кылмыштуу жосундар биринчи же экинчи даражадагы оор адам өлтүрүү, этиятсыздык менен адам өлтүрүү, ошондой эле биринчи даражадагы аборт же биринчи даражадагы өзүн-өзү аборт кылуу катарына кириши мүмкүн[50, 133б.]. Ошентип, Американын кылмыш-жаза мыйзамдары жыйырма төрт жумадан ашык эненин курсагында жаткан төрөлгөн жана төрөлө элек баланын өлтүрүлүшүн теңейт.

Иллинойс штатынын Кылмыш-жаза кодексине ылайык, адам өлтүрүү эненин курсагынан тышкары жашоого жөндөмдүү эмес түйүлдүккө каршы, төрөлө элек, жашоого жөндөмдүү баланы өлтүргөн учурда гана адам өлтүрүү деп таанылышы мүмкүн. Бул ченем боюнча жоопкерчиликтин кошумча шарттары мыйзам боюнча адамды актаган жагдайлардын жоктугу болуп саналат. Ошондой эле, эгерде кылмыш жасалган учурда субъект башка адам тарабынан олуттуу чагымчыл аракеттердин натыйжасында күтүлбөгөн

жерден пайда болгон күчтүү аффекттин таасири астында иш-аракетке барса, же төрөлө элек балага өлүм этиятсыздыктан же кокустан келип чыкса, жоопкерчилик пайда болот. Кылмыш-жаза кодексине ылайык, эгерде субъект төрөлө элек баланы атайылап же жок дегенде билип туруп өлтүрүп салса жана ошол эле учурда өз аракеттерин актаган жагдайлардын бар экендигин негизсиз божомолдосо, жөнөкөй атайылап адам өлтүрүү үчүн жоопкерчилик жаралышы мүмкүн. Төрөлө элек баланы жөнөкөй атайылап өлтүрүү биринчи даражадагы оор кылмыш болуп саналат, ал үчүн төрт жылдан он беш жылга чейин түрмөгө камакка алуу түрүндөгү жаза каралган[51, 226.].

Калифорния штатынын Кылмыш-жаза кодексинин 187-беренеси боюнча алдын ала ойлонулган ниет менен адамды же түйүлдүктү мыйзамсыз өлтүрүү оор адам өлтүрүү катары квалификацияланат. Түйүлдүк деп эненин курсагында үч айдан ашык жаткан төрөлө элек, жашоого жөндөмдүү жандык түшүнүлөт. Бирок, бойдон алдырууну актаган жагдайлар болгондо түйүлдүктүн өлүмүнө алып келген аракеттердин мыйзамдуулугу көрсөтүлөт.

Жалпысынан алганда, талданып жаткан маселеге Американын мамилеси жактырууга татыктуу, анткени ал төрөлгөн же төрөлө элек баланын өмүрүнө кол салуу үчүн жоопкерчиликти деталдуу түрдө жөнгө салат[52, 446.].

Ошентип, АКШнын ар кайсы штаттарында ЭЖТБӨ белгилерин жана классификациясын аныктоодо болгон айырмачылыктарга карабастан, жоопкерчиликтин негизги принциптери окшош бойдон калууда. Баланын өмүрүн алууга багытталган эненин аракеттери кылмыштын жасалышына, күнөөнүн мүнөзүнө жана башка жагдайларга жараша оор же жөнөкөй адам өлтүрүү катары квалификацияланышы мүмкүн. Мындай жосундар үчүн жазалар штаттын мыйзамдары менен аныкталат жана кылмыш болгон юрисдикцияга жараша бир нече жылдан өмүр бою эркиндигинен ажыратууга чейин болушу мүмкүн.

Швецияда кылмыш-жаза мыйзамдарында эненин өзүнүн баласын төрөп жатканда же төрөт маалында өлтүргөндүгү үчүн өзгөчө жоопкерчилик

каралган. Швециянын Кылмыш-жаза кодексинин “Өмүргө жана ден соолукка каршы кылмыштар” главасынын 3-беренесине ылайык, жан дүйнө абалынын бузулушунан же өтө муктаждыгынан улам наристени өлтүргөн аял эң көп дегенде алты жылга түрмөгө камакка алынышы мүмкүн. Бул мөөнөт 2-беренеден каралган жөнөкөй адам өлтүрүү үчүн жазанын төмөнкү чегине дал келет, бул бул курамды артыкчылыктуу деп эсептөөгө мүмкүндүк берет[53].

Белгилей кетүүчү нерсе, мыйзам чыгаруучу жазаны жеңилдетүү үчүн эки негизге басым жасайт: төрөт учурунда жан дүйнө абалынын бузулуусу жана өтө муктаж абалда болуу. Швециянын кылмыш-жаза мыйзамдарынын маанилүү өзгөчөлүгү-күнөөнүн түрлөрүн чектөөнүн жоктугу болуп саналат: бардык кылмыштар атайылап жасалган деп эсептелет жана айрым беренелерде гана этиятсыздык эскерилет, бул жеңилдетүүчү жагдай катары каралат.

Англиянын укуктук системасында наристени өлтүрүү оор кылмыштан айырмаланган жеңилдетүүчү жагдайлар менен жөнөкөй киши өлтүрүү катары каралат. Бул классификация өзүнүн ЖТБ каршы кылмыш жасаган аялдын жоопкерчилигин жеңилдетүүчү өзгөчө жагдайларды эске алууга мүмкүндүк берет.

1938-жылдагы ымыркайларды өлтүрүү жөнүндө Мыйзамга ылайык, он эки айга толо элек өзүнүн баласына атайылап аракет же аракетсиздик менен өлүм алып келген аял, эгерде жосун жасалган учурда төрөттөн же эмчек эмизүүдөн улам анын жан дүйнөсү бузулган болсо, оор киши өлтүрүү үчүн жоопкерчиликтен бошотулат. Мындай учурларда, аял ымыркайларды өлтүрүү боюнча күнөөлүү деп табылышы мүмкүн, бул жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу менен жөнөкөй киши өлтүрүү катарына кирет[54, 55-56б.].

Бул ченемдин негизги аспектилерине төмөнкүлөр кирет:

- Кылмыштын атайын субъектиси: Кылмыш баланын энеси болгон аял тарабынан гана жасалат.

- Жабырлануучунун жаш курагы: Бала он эки айга толо элек болушу керек.

- Психикалык абал: Аял төрөттөн же эмчек эмизүүдөн улам психикалык тең салмактуулук бузулган абалда болушу керек. Бул абал “оор провокациянын” таасири астында киши өлтүргөн адамга окшош деп эсептелет жана анын күнөөсүнүн даражасын азайтат.

- Сот арачыларынын ролу: Эгерде аял оор адам өлтүрүү боюнча соттолуп жатса, сот арачылары аны оор адам өлтүрүүнүн ордуна наристени өлтүрүү боюнча күнөөлүү деп табышы мүмкүн. Бул сотко төрөт жана эмчек эмизүү менен байланышкан өзгөчө психофизиологиялык өзгөрүүлөрдү кароого мүмкүндүк берет.

- Англиядагы укуктун прецеденттик системасы сотторго кылмыш иштеринин мындай категориялары боюнча ар кандай чечимдерди чыгарууга мүмкүндүк берет, бул сот практикасынын ар түрдүүлүгүнө алып келет. Соттор жеңилдетүүчү жагдайлардын кеңири спектрин, анын ичинде айыпталуучунун психикалык абалын жана төрөттүн же эмчек эмизүүнүн анын иш-аракеттерине тийгизген таасирин карашы мүмкүн.

Ошентип, Англиянын 1938-жылдагы ЖТБӨ жөнүндө Мыйзамы өзүнүн ЖТБ төрөттөн же эмчек эмизүүдөн улам психикалык бузулуу абалында өлтүргөн аялдар өздөрүнүн иш-аракеттери үчүн толук жоопкерчиликти ала албайт деп тааныйт. Бул мыйзам жазаны жеңилдетүүгө жана мындай учурларды "жеңилдетүүчү жагдайлар менен жөнөкөй киши өлтүрүү" катары кароого мүмкүндүк берет, бул өзгөчө турмуштук кырдаалдарда кылмышкерлерге карата гумандуу жана дифференцияланган мамилени чагылдырат[54, 55-56б.].

Франциянын кылмыш-жаза мыйзамдары балдардын өмүрүн коргоого өзгөчө мамилени белгилейт. Кылмыш-жаза кодексинин 233-беренеси боюнча бойдон алдырууга уруксат берилген мөөнөт аяктагандан кийин кош бойлуулукту мыйзамсыз токтотуу үчүн жоопкерчилик келип чыгат. Франциянын Кылмыш-жаза кодексинин 224-1 беренеси боюнча балдарга каршы кылмыштар үчүн жоопкерчилик жана жаза маселелери жөнгө салынат[55, 86б.]. Балдарга каршы кылмыштар үчүн күнөөнү эске алган жана

жоопкерчиликти жогорулаткан негизги жагдайлар болуп он беш жашка чыга элек жашы жете элек адамды атайылап өлтүрүү, ошондой эле анын жашына байланыштуу өзгөчө алсыздыгы бар адамды өлтүрүү саналат. Мындай кылмыштарды жасагандыгы үчүн мыйзамда өмүр бою түрмөгө камакка алууну кошо алганда катуу жазалар каралган. Мындан тышкары, Кылмыш-жаза кодексине ылайык, анын өлүмүнө алып келген коркунучка жашы жете элек баланы калтыруу үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартылат жана мындай кылмыш үчүн отуз жылга чейин түрмөгө камакка алуу түрүндөгү жаза каралган.

Ошентип, адамды коргоо концепциясына негизделген Франциянын заманбап кылмыш-жаза мыйзамдары муну ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти регламенттөөдө чагылдырат. Француз мыйзам чыгаруучусу ымыркайларды өлтүрүүнүн артыкчылыктуу курамынан баш тартты жана жабырлануучулардын айрым аялуу топторуна каршы жасалган адам өлтүрүүлөр үчүн жазаны күчөттү.

Япониянын Кылмыш-жаза кодекси адам өлтүрүү, кош бойлуулукту токтотуу жана оор тагдырга калтыруу сыяктуу өмүргө каршы кылмыштар жөнүндө ченемдерди өзүнө камтыйт. Бирок Кодексте ымыркайларды өлтүрүүнү жөнгө салуучу өзүнчө ченемдер жок жана баланы, анын ичинде ЖТБӨ үчүн жоопкерчилик Япониянын Кылмыш-жаза кодексинин 199-беренесинде (“Адам өлтүрүү”) жазылган жалпы ченем боюнча келип чыгат[56].

Япониянын Кылмыш-жаза кодексинин 200-беренесинде өзүнө түздөң түз тиешелүү болгон тууганын (мисалы, атасы, энеси, кайнатасы, кайненеси ж.б.) өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик каралган. Жаш баланы же ЖТБӨ өзгөчө абалын эске албоо, биздин көз карашта, мыйзамдын кемчилиги болуп саналат.

Бир нече негизги учурларды белгилей кетүүгө туура келет:

- Атайын ченемдердин жоктугу: эненин психофизиологиялык абалын эске алуу менен ымыркайларды өлтүрүү үчүн өзүнчө беренелер каралган

көптөгөн өлкөлөрдөн айырмаланып, япон мыйзамдары мындай айырмачылыктарды жаратпайт. Бардык адам өлтүрүү учурлары, анын ичинде ЖТБӨ, Япониянын Кылмыш-жаза кодексинин 199-беренесинин жалпы ченемдери менен жөнгө салынат.

- Жазалардын кеңири чектери: Япониянын Кылмыш-жаза кодексинин Өзгөчө бөлүгү кылмыштардын курамдарын деталдуу классификациялабайт, бул сотко өкүм чыгарууда иштин жагдайларынын кеңири чөйрөсүн эске алууга мүмкүндүк берет. Буга кылмыштын оордугу, жеңилдетүүчү жана оордотуучу жагдайлардын болушу, ошондой эле өлкөдөгү учурдагы социалдык жана саясий абал кирет.

- Соттук практика: Судьялар жазаларды аныктоодо олуттуу эркиндикке ээ, бул ар бир конкреттүү иштин өзгөчө шарттарын, анын ичинде айыпталуучунун психикалык абалын жана башка жеке өзгөчөлүктөрүн эске алууга мүмкүндүк берет. Бул жарым-жартылай адистештирилген ченемдердин жоктугун түзөт[57, 30-31б.].

Мындай мүмкүнчүлүктөргө карабастан, ЖТБӨ жөнүндө өзүнчө ченемдин жоктугу кемчилик катары эсептелиши мүмкүн, анткени ал ЖТБ каршы кылмыштар менен байланышкан конкреттүү жагдайларды жана шарттарды эске албайт. Мындай ченемди киргизүү жазага адилеттүү жана дифференциалдуу мамиле кылууга өбөлгө түзүшү мүмкүн, бул эне төрөттөн кийинки психофизиологиялык өзгөрүүлөрдүн таасири астында кылмыш жасаган учурларда өзгөчө маанилүү.

Корея Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 251-беренеси (Наристени өлтүрүү) уятка калбоо, баланы багууга мүмкүнчүлүгү жок болуп калуудан коркуу же башка жеңилдетүүчү себептер боюнча баланы өлтүргөн түздөн-түз тууганы үчүн жоопкерчиликти карайт. Бул беренедө кылмыштын субъектиси болуп жаңы төрөлгөн өзүнүн баласын төрөп өлтүргөн эне эмес, түздөн-түз жакындары саналат. Ушундан улам, мыйзам “эне” түшүнүгүн “түздөн түз тиешелүү тууганы” деген түшүнүк менен алмаштырып, адамдардын бир кыйла кеңири чөйрөсүн камтыйт. Жеңилдетүүчү конкреттүү

себептердин тизмесинин жоктугу сотко жоопкерчиликти жеңилдетүүчү ар кандай жагдайларды кароого мүмкүндүк берет. Кореянын Кылмыш-жаза кодексинин 251-беренеси боюнча ЖТБӨ үчүн жаза он жылга чейин оор жумушка кесүү болуп саналат, бул кадимки адам өлтүрүү үчүн жазага салыштырмалуу жеңилрээк жаза. Бул мыйзам чыгаруучу мындай кылмышты жасаган түз тууганынын жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн болгон өзгөчө жагдайларды эске алаарын баса белгилейт[58].

Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин 106-беренесинде ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик каралган. Бул беренеге ылайык, кылмыш төмөнкү учурларды камтыйт:

- ЖТБ энеси төрөт учурунда же төрөттөн кийин дароо өлтүрүшү.

- Психотравматикалык кырдаалдагы шарттарда же акыл-эси жайында эмес психикалык бузулуу абалында ЭЖТБӨ[59].

Бул кылмыштар үчүн он беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза каралган.

Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин 106-беренесинин негизги аспектилери:

1. Кылмыштын атайын субъектиси: Кылмыш ЖТБ энеси тарабынан гана жасалышы мүмкүн.

2. Убактылуу алкактар: Кылмыш төрөт учурунда же төрөттөн кийин дароо жасалышы мүмкүн.

3. Психикалык абалы: Кылмыш психотравматикалык кырдаалдын шарттарында же акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуу абалында жасалышы мүмкүн. Бул аялдын төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилге байланыштуу өзгөчө психологиялык жана физиологиялык абалын эске алууга мүмкүндүк берет.

4. Жаза: Беш жылга чейин эркиндигинен ажыратуу каралган. Бул адам өлтүрүүнүн башка түрлөрүнө салыштырмалуу тиешелүү деңгээлде жеңил жаза, бул жеңилдетүүчү жагдайларды эске алууну чагылдырат[59].

Ошентип, Россия Федерациясынын мыйзамдары өздөрүнүн ЖТБ

психикалык жактан жабыркаган же психотравматикалык абалда өлтүргөн аялдар жаза берүүдө эске алууну талап кылган өзгөчө шарттарда экенин тааныйт. Бул берене иштин жагдайына жараша жазаны жеңилдетип, мындай кылмыштарга дифференциалдуу мамиле кылууну камсыз кылат.

Казакстан Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 100-беренеси ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салат. Бул беренеге ылайык, кылмыш төрөт учурунда да, андан кийин да жасалышы мүмкүн, эгерде төмөнкүдөй жагдайлар болгон шарттарда:

- Психотравматикалык кырдаал: Кылмыш психотравматикалык кырдаалдын шартында эне тарабынан жасалышы мүмкүн. Бул аялга күчтүү психологиялык таасир тийгизген ар кандай стресстик жагдайларды өзүнө камтышы мүмкүн.

- Акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуу: Кылмыш акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуу абалында эне тарабынан жасалышы мүмкүн. Демек, бул психикалык жактан жабыркаган энелер акыл-эси жайында жана өз иш-аракеттери үчүн жооптуу деп табылышы мүмкүн дегенди билдирет[60].

Мындай кылмыштарды жасагандыгы үчүн төрт жылга чейинки мөөнөткө эркиндигин чектөө же болбосо ошол эле мөөнөткө эркиндигинен ажыратуу түрүндөү жаза каралган. Эркиндикти чектөө Казакстан Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамдарындагы жазанын бир түрү болуп саналат жана соттолгон адамды жазаны аткаруу мөөнөтүнө белгилүү бир аймактын чегинде жазык-аткаруу тутумунун органдарынын уруксатысыз жүрүү укугунан ажыратууну камтыйт. Эркиндигинен ажыратуу, экинчи жагынан, жазанын бир кыйла салттуу түрү болуп саналат, ал соттолгон адамды белгилүү бир мөөнөткө түрмөгө камоону камтыйт.

Ошентип, Казакстан Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 100-беренесинде өзүнүн ЖТБ каршы кылмыш жасаган эненин өзгөчө жагдайлары жана абалы эске алынып, кылмыштын мүнөзүнө жана анын жагдайына жараша колдонула турган жазанын тиешелүү түрлөрү каралган.

Ўзбекистон Республикасынын Қылмыш-жаза кодексинин 99-беренесинде ЭЖТБ атайылап өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик каралган[61]. Ушул беренеге ылайык, төмөнкү иш-аракеттер үчүн жазалар берилген:

- Эненин өзүнүн ЖТБ атайылап өлтүрүшү: Қылмыш атайылап жасалышы керек, бул эненин өзүнүн ЖТБ өлүм алып келүү ниети бар экенин билдирет.

- Убактылуу алкактар: Қылмыш төрөт учурунда же андан кийин түздөнтүз жасалышы керек, бул аялга төрөт стрессинин жана физиологиялык өзгөрүүлөрдүн таасири астында турган мезгилди камтыйт.

Мындай қылмыш аракеттери үчүн жазалардын төмөнкүдөй түрлөрү каралган: бир жылдан үч жылга чейин эркиндигин чектөө же үч жылга чейин эркиндигинен ажыратуу. Бул жаза чаралар атайылап өлтүрүүнүн башка түрлөрүнө жаза берүүгө салыштырмалуу жумшак мамилени чагылдырат, бул аялдын төрөт учурундагы же андан кийинки өзгөчө шарттарын жана психикалык абалын эске алат[61].

Бул берене эненин өзүнүн ЖТБ қаршы қылмыш жасашы мүмкүн болгон өзгөчө жағдайларды, мисалы, төрөт учурунда жана андан кийин дароо аялдын физикалык жана психикалык абалын эске алат. Ўзбекистон Республикасынын мыйзамдары, башка өлкөлөрдөгүдөй эле, экстремалдык шарттардын жана психофизиологиялык өзгөрүүлөрдүн аялдын жүрүм-турумуна тийгизген таасирин моюнга алуу менен, мындай қылмыштар үчүн жазаны кадимки атайылап өлтүрүүгө салыштырмалуу жеңилдетүүнү карайт.

Латвия Республикасынын қылмыш-жаза мыйзамдарында баланын атасы, анын туугандары же башка адамдар тарабынан жасалган ЖТБӨ қылмыштын жасалышына жана себептерине жараша ар кандай беренелер боюнча квалификацияланат. Алсак, Қылмыш-жаза кодексинин 116-беренеси боюнча адам өлтүрүү үчүн жоопкерчилик каралган (жалпы ченем). Қылмыш-жаза кодексинин 117-беренесинин 2-пункту боюнча төмөнкүдөй оордотуучу жағдайларда адам өлтүрүү үчүн жоопкерчилик келип чыгат: наристе баланы же күнөөлүү адам үчүн алсыз абалда болгон башка адамды өлтүрүү[62].

Бирок, эгерде ЖТБӨ эне тарабынан "төрөт учурунда же андан кийин түздөн-түз психикалык же физикалык абалдын таасири астында" жасалса, анда ал 119-берененин таасирине туура келет. Бул берене боюнча, бир нече убакыт бою баланы карап, аны эмизип баккан, андан кийин өлтүргөн эненин иш-аракеттери квалификацияланышы мүмкүн. Кылмыш жасалган учурда эненин өзгөчө психикалык же физикалык абалын эске алуу менен, бул учурда жаза кыйла жеңилдетилет.

Ошентип, Латвиянын мыйзамдары ымыркайды өлтүрүгөндүгү үчүн жоопкерчиликти жагдайга жана эненин абалына жараша айырмалап, төрөттүн таасири астында эне өлтүргөн учурда кыйла жеңилерээк жаза жана башка учурларда катаал жаза берет.

Беларусь Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу атайын ченем бөлүп көрсөтүлгөн. 140-беренедө төрөт учурунда же андан кийин баланы өлтүрүү, төрөт менен байланышкан психотравмалык кырдаалда жасалганда, жазаны жеңилдетүүгө жол берилет. Бирок жоопкерчиликтин мындай төмөндөшү атага жана үчүнчү жактарга жайылтылбайт. Бул адамдар, 139-берененин 2-бөлүгүнүн 2-пунктуна ылайык, алсыз абалда болгон ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жогорулатышат. Ченемдерди талдоо мыйзам чыгаруучунун кылмыштын субъектилерине жараша күнөөнүн жоопкерчилик деңгээлине жана жазага карата мындай дифференцияланган мамилесин көрсөтөт[63].

Тажикстан Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 105-беренесинде эненин өзүнүн баласын төрөт учурунда же андан кийин түздөн түз өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик каралган. Кылмыш төмөнкү жагдайларды камтыйт: адам өлтүрүү төрөттөн улам психотравмалык кырдаалдын шартында эне тарабынан жасалышы керек; адам өлтүрүү акыл-эсин жокко чыгарбаган психикалык бузулуу абалында эне тарабынан жасалышы мүмкүн[64].

Бул берене эненин жүрүм-турумуна олуттуу таасир этиши мүмкүн болгон төрөт менен байланышкан өзгөчө психологиялык жана физиологиялык

абалдарды эске алат. Ал психотравмалык кырдаалдардын жана психикалык бузулуулардын эненин иш-аракеттерине тийгизген таасирин таанып, адам өлтүрүүнүн кадимки учурларына салыштырмалуу жазаны жеңилдетүүнү карайт. Тажикстандын мыйзамдары ошондой эле төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилге байланышкан өзгөчө шарттарда өздөрүнүн ЖТБӨ аялдарды жазага дифференциалдуу мамиле кылуу зарылдыгын тааныйт. Мындай иш-аракеттер беш жылга чейинки мөөнөткө эркиндигин чектөөгө же үч жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат.

Азербайжан Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде эненин өзүнүн ЖТБ төрөт учурунда же андан кийин дароо атайылап өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчиликти караган өзүнчө ченем камтылган (Кылмыш-жаза кодексинин 121-беренеси). Бул ченем мындай кылмыш менен байланышкан өзгөчө жагдайларды тааныйт жана тиешелүү жаза чараларын белгилейт.

Негизги жоболор: а) Кылмыштын атайын субъектиси: Кылмышты ЖТБ энеси гана жасашы мүмкүн. б) Убактылуу алкак: Адам өлтүрүү төрөт учурунда же андан кийин дароо жасалышы керек. в) Атайылап жасалган жосун: Кылмыш атайылап жасалышы керек. г) Жазанын каралган чаралары: - эркиндигин чектөө: үч жылга чейинки мөөнөткө. - эркиндигинен ажыратуу: үч жылга чейинки мөөнөткө[65].

Аталган маалыматтар Азербайжандын мыйзамдарында ЖТБ энеси тарабынан өлтүрүлүшү менен байланышкан өзгөчө жагдайлар эске алынып, адам өлтүрүүнүн башка түрлөрүнө салыштырмалуу жеңил жаза чаралары каралган. Бул төрөт учурунда жана андан кийин дароо аялдын психофизиологиялык абалын эске алууга мүмкүндүк берет.

Чет өлкөлөрдө ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдар укуктук, социалдык жана медициналык аспектилердин ортосундагы татаал өз ара байланышты чагылдырган маанилүү жана көп кырдуу укук чөйрөсүн түзөт. ЖТБӨ менен байланышкан кылмыштар жөнүндө мыйзамдарды түшүнүүдө контексттин маанилүүлүгүн жана социалдык-маданий ченемдердин эволюциясын ырастоо негизги аспект болуп саналат. Ар кандай

мезгилдерде жана маданияттарда мыйзам чыгаруучулар ЖТБ каршы кылмыштардын контекстинде коомдук баалуулуктардын динамикасын жана айрым субъектилердин укуктары менен милдеттерине карата көз караштарын чагылдырган кылмыш жоопкерчилигинин ар кандай аспектилерине көңүл бурушат.

Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө бул кылмыш өзүнчө категорияга бөлүнөт жана кош бойлуулук, төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилде аялдын психикалык жана эмоционалдык абалына байланышкан уникалдуу жагдайларды эске алуу менен атайын ченемдер менен жөнгө салынат. Бул маселени укуктук жөнгө салууга ар кандай юрисдикциялар ар кандай мамилелерди колдонушат. Айрым өлкөлөрдө мыйзамдар ЖТБ коргоо зарылдыгына басым жасап, адам өлтүргөн энелер үчүн жазанын катуу чаралары каралган. Башка юрисдикцияларда эненин психикалык саламаттыгын түшүнүүгө негизги басым жасалат, бул жеңилерээк жазага же кылмыш жазасынын ордуна медициналык мүнөздөгү чараларды колдонууга алып келиши мүмкүн.

Ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарын салыштырмалуу изилдөө бул татаал маселеге карата жалпы тенденцияларды да, атайын мамилелерди да аныктоого мүмкүндүк берет. Мындай изилдөө укуктук илимди байытып гана тим болбостон, ЖТБӨ бөгөт коюуга жана андай кылмыш үчүн адекваттуу жазалоого багытталган кыйла натыйжалуу жана адилеттүү укуктук ченемдерди иштеп чыгууга жардам берет.

Ошентип, ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө чет өлкөлөрдүн мыйзамдарын талдоо көрсөткөндөй, көптөгөн мамлекеттер бул кылмыштын өзгөчөлүгүн тааныйт жана аялдын төрөт учурундагы жана андан кийинки психофизиологиялык абалын эске алган өзгөчө ченемдерди жана жаза чараларын карашат.

Каралган көпчүлүк өлкөлөрдө мыйзамдар эненин өзүнүн ЖТБӨ өзүнчө беренелерге же абзацтарга бөлөт, бул ошол мезгилде аялдын жүрүм-турумуна таасир эткен өзгөчө жагдайларды эске алууга өбөлгө түзөт.

Бул өлкөлөрдүн мыйзамдары үчүн мүнөздүү болгон жалпы белгилерге төмөнкүлөр кирет:

- Кылмыштын атайын субъектиси: Кылмышты ЖТБ энеси гана жасашы мүмкүн.

- Убактылуу алкак: Кылмыш төрөт мезгилин жана андан кийинки түздөн түз убакытты камтыйт.

- Психикалык абалды эсепке алуу: Мыйзамдар төрөттөн келип чыккан психотравмалык кырдаалдын же акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуунун аялдын иш-аракетине тийгизген таасирин тааныйт.

- Жеңилдетүүчү жагдайлар: Көптөгөн өлкөлөрдө бул кылмыш үчүн жаза кадимки адам өлтүрүүгө салыштырмалуу кыйла жеңилдейт, бул эне туш болгон өзгөчө жагдайларды түшүнүүнү чагылдырат.

ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик маселесине ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдык мамилелери төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилдеги аялдын уникалдуу психикалык жана физикалык абалын эске алган дифференцияланган жана гумандуу мамилеге умтулууну көрсөтөт. Мындай ченемдер адилеттүү сот адилеттигине жана кылмыш жасоого таасир этүүчү өзгөчө жагдайларды таанууга өбөлгө түзөт.

2-Бап. ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Изилдөөнүн объектиси, предмети жана методдору

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүсү (ЭЖТБӨ) түрүндөгү кылмыш жасоо процессинде пайда болгон коомдук мамилелер эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп төмөнкүлөр саналат: 1) адам өлтүрүү үчүн, тактап айтканда КРдин КЖКнын 125-бер. камтылган жоопкерчиликти караган кылмыш-жаза – укуктук ченемдер; 2) изилденүүчү маселелер боюнча илимий иштеп чыгуулар, ошондой эле кылмыш-жаза – укуктук, медициналык, психологиялык, социологиялык мүнөздөгү чектеш маселелер; 3) көрсөтүлгөн категориядагы иштер боюнча соттук-тергөө практикасы; 4) Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин статистикалык маалыматтары; 5) ЭЖТБӨ көйгөйлөрү боюнча социологиялык сурамжылоонун натыйжалары; 6) сот практикасына жана жарыяланган материалдарга обзорлор; 8) изилденүүчү маселелерге тиешелүү жеке илимий жоболор.

Изилдөөнүн методологиялык негизи жана методологиясы ЭЖТБӨ сыяктуу татаал жана көп кырдуу көрүнүштү изилдөөгө болгон комплекстүү мамилени ачык чагылдырат. Социалдык-укуктук процесстерди таануунун диалектикалык методун колдонуу бул феномен анын өнүгүшүндө жана башка укуктук жана социалдык кубулуштар менен өз ара байланышын изилдөөгө мүмкүндүк берет.

Таануунун диалектикалык методу коомдук-укуктук процесстердеги карама-каршылыктарды жана өзгөрүүлөрдү талдоону камтыйт, ошондой эле изоляция болбогон, укук колдонуу практикасынын жана социалдык турмуштун башка аспектиери менен өз ара аракетте болгон ЭЖТБӨ

изилдөөгө мүмкүндүк берет.

Маанилүү аспект болуп бул түрдөгү кылмыштуулук менен күрөшүүдө теориялык түшүнүктөрдү реалдуу практика менен байланыштыруу болуп саналат. Бул укук коргоо органдарынын ишмердигинде теориялык принциптер кандайча чагылдырылганын жана аларды жакшыртуу боюнча кандай практикалык чараларды сунуш кылууга болорун аныктоого жардам берет.

Себеп жана натыйжа, форма жана мазмун, зарылчылык жана кокустук сыяктуу философиялык категорияларды колдонуу кылмыштын мүнөзүн жакшыраак түшүнүүгө жана аны квалификациялоонун так критерийлерин иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Диссертациянын темасына байланыштуу жалпы теориялык, жогорку адистештирилген өндүү ал илимий булактарга жана адабияттарга кайрылуу бар болгон билимдерди изилдөөдө интеграциялоого жана маселени чечүүнүн жаңы ыкмаларын сунуштоого мүмкүндүк берет.

Изилдөө методдору: объективдүү чындыкты таануунун жалпы-илимий жана конкреттүү-илимий ыкмалары. Методологиялык негизди репрезентативдиктин жалпы социологиялык талаптарын эске алуу менен колдонулган салыштырма-укуктук, тарыхый-укуктук, статистикалык жана конкреттүү-социологиялык методдор түздү.

Иш процессинде ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти караган колдонуудагы жана мурда колдонулган мыйзамдык жана мыйзам алдындагы актылар, чет өлкөнүн мыйзамдары, мамлекет жана укук теориясы жана тарыхы боюнча ата мекендик жана чет өлкөлүк авторлордун эмгектери, кылмыш-жаза, кылмыш-жаза аткаруу укугу, пенитенциардык педагогика жана психология изилденди.

Ченемдик укуктук актылардын жана адабий булактардын тарыхый-укуктук талдоосу алгачкы укуктук системаларда ЭЖТБӨ карата мамиле көбүнчө жумшак болгондугун көрсөттү. Мындай кылмыштар эненин иш-аракеттерине, мисалы, төрөттөн кийинки стресс же коомдук басымга таасир эткен жагдайларды эске алганда анча коркунучтуу эмес деп эсептелиши

мүмкүн. Мындай жосундар үчүн жазалар компенсацияга же реформага басым жасоо менен салыштырмалуу жумшак болушу мүмкүн. Мыйзамдын өнүгүшү менен ЖТБ өлүмү үчүн жоопкерчиликке карата кыйла катаал мамилеге өтүү байкалууда. Көптөгөн укуктук системалар кылмыштын оордугун жана катаал жазанын зарылдыгын чагылдырган мындай жосундарды оордотуучу жагдайлары менен адам өлтүрүү катары классификациялай башташты. Кээ бир учурларда баланын алсыз абалынан пайдалануу же эненин өзгөчө милдеттерин бузуу сыяктуу оорлотуучу өзгөчөлүктөр да эске алынган.

Тарыхый материалдарга жүргүзүлгөн талдоолор ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдардын калыптануу жана өнүгүү тарыхы кылмыштын бул түрүнө коомдун жана мамлекеттин мамилеси убакыттын өтүшү менен кандай өзгөргөнүн көрсөтүп турат. Ар кандай тарыхый доорлордо укуктук ченемдер энелердин аракеттерине баа берүүгө, ошондой эле жоопкерчиликтин жана жаза чаралардын даражасына таасир этүүчү маданий, диний жана социалдык факторлорду чагылдырып келген.

Документалдуу булактарды талдоо ыкмасы мыйзам күчүнө ээ болгон көптөгөн булактар ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жана бул кылмыш үчүн жазалоо маселелерин жөнгө саларын жана бекемдеп турарын көрсөттү. Ошону менен бирге укуктук ченемдерди системалаштырууда жана мыйзамдарды кодификациялоонун негиздерин түзүүдө өзгөчө орунду он тогузунчу кылымдын экинчи жарымы ээлейт. Бул мезгилде соттук практиканын карама-каршылыктарына жана эне-өлтүрүүчүгө карата кылмыш-жаза репрессияны күчөтүүгө өзгөчө көңүл бурулат, кылмыш-жаза укугунун теоретиктеринин бардыгы мыйзам чыгаруучулардын алдына ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу атайын ченемдер менен толуктоо маселесин өжөрлүк менен коюшту. Мындай норманын жоктугу укук колдонуучулар үчүн бир катар көйгөйлөрдү жаратып, кылмыштарды квалификациялоону жана адекваттуу жазаларды аныктоону кыйындаткан.

Укуктук изилдөөдө тарыхый метод менен моделдөө (конструкциялоо) методунун айкалышы укуктук изилдөөдө соттук практиканын трансформация

процессине жана колдонуудагы ченемдерди ар кандай чечмелөөдөн жана мындай кылмыштар жасалган жагдайларга карата түшүнүксүз мамилелерден улам карама-каршылыктын пайда болушуна байкоо жүргүзүүгө мүмкүндүк берди. Соттор жоопкерчиликтин деңгээлин аныктоодо жана энелердин аракетине таасир этүүчү эмоционалдык, психологиялык жана социалдык факторлорду эске алуу менен жазаны тандоодо кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн.

Изилдөө иштерин жүргүзүүдө биз тараптан юриспруденциянын практикалык сегментинде негизги методологиялык түзүлүшү эмпиризмден келип чыгары, ал эми изилдөөнүн негизин эмпирикалык жол менен аныкталган ишенимдүү юридикалык фактылар (сурамжылоо, эксперттик баа берүүлөр ж.б.) жана аларды сандык (эсептөө) иштеп чыгуусу түзөрү аныкталды таянат. Мисалы, статистикалык жана математикалык методдор.

Эмпиризм индукция жолу менен алынган тыянак логикасына б.а. жекеден (бирдиктүү юридикалык фактылардан) жалпыга (практикалык жалпылоо) тыянак чыгарууга таянат.

Ошондуктан, азыркы учурда колдо болгон методологиялык жана усулдук-процессуалдык базаны колдонуу менен ЭЖТБӨ адам өлтүрүүнүн анча коркунучтуу эмес түрү катары негиздүүлүгүн заманбап талаштуу маселелерин изилдөө аракети жасалууда. Оң чечимдин жактоочулары мындай мамилени бул кылмыштын айланасында болушу мүмкүн болгон конкреттүү жагдайларды таанууга жана мындай учурларды классификациялоого ийкемдүү мамиле жасоонун зарылдыгына негиздешкен. Өзүнчө ченемдин каршылаштары кылмыш-жаза мыйзамдарында өзгөчө категорияларды түзүү укук коргоо ишиндеги бирдиктүүлүк жана ырааттуулук принцибине доо кетириши мүмкүн деп эсептешкен. Алар адам өлтүрүүнүн бардык түрлөрү предметине жана жагдайына карабастан бир эле юридикалык контекстте каралышы керектигин айтышты.

ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик маселелери боюнча алгачкы социологиялык маалыматты алуу үчүн эксперттик сурамжылоо ыкмасы

колдонулган, ал көйгөйлүү кырдаалга кыйыр анализ жүргүзүүгө жана ошол эле учурда жалпылоо процессинде зарыл болгон талдоонун тереңдигине жана репрезентативдикке жетишүүгө мүмкүндүк берген.

ЭЖТБӨ байланышкан татаал укуктук маселелерди изилдөө үчүн изилдөөлөрдүн кеңири спектри, анын ичинде сандык жана сапаттык ыкмалар колдонулган. Изилдөө көрсөткөндөй, өмүргө каршы кылмыштардын жалпы структурасында ЖТБӨ 0,9%ды түзөт. Өмүргө каршы кылмыштарга салыштырмалуу ЖТБ өлүмүнүн үлүшү жыл боюнча өскөн: 2018-жылы 0,95%, 2019-жылы 0,86%, 2020-жылы 0,61%, 2021-жылы 1,56% жана 2022-жылы 1,11%. 2018-жылдан 2022-жылга чейин мындай жосундардын саны үч эседен ашкан. Алсак, 2018-жылы ЖТБ өлтүрүү боюнча 2 факты катталган, 2019-жылы – 4 (+2), 2020-жылы – 2 (-2), 2021-жылы – 6 (+4), 2022-жылы – 5 (-1). Бул маалыматтар мындай жосундардын жогорку даражадагы латенттүүлүгүнүн жана келип чыккан олуттуу көйгөйлөрдү көрсөтүп турат жана укук коргоо органдары тарабынан өзгөчө көңүл бурууну талап кылат.

Теориялык концепцияны иштеп чыгуу жана эмпирикалык көрсөткүчтөрдү концептуалдаштыруу процесси, башкача айтканда негизги концепцияларды эмпирикалык текшерүү бирдиктүү көз карашты камсыз кылды жана кылмыш-жаза укугунда бирдейликке умтулууну чагылдырды жана дифференциация өмүргө каршы кылмышка карата катаал мамилени бузат деген кооптонууну жок кылды. Бул изилдөөнүн куралдары иштелип чыккан көрсөткүчтөрдүн системасында чагылдырылган. Көрсөткүчтөр изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин биргелешип чечүүгө багытталган, жалпысынан алар изилденүүчү көйгөйгө сандык жана сапаттык талдоо жүргүзүүгө мүмкүндүк берүүчү системаны түзөт.

Иштин мазмуну жана натыйжалары мамлекет жана укук теориясы жана тарыхы, жазык-жаза укугу жана процесси, жаза-аткаруу укугу жана изилденип жаткан теманын көйгөйлөрү боюнча укуктун башка чөйрөлөрүндөгү окумуштуу-юристардын, адистердин теориялык изилдөөлөрүнүн негизинде түзүлдү. Изилдөөнүн жүрүшүндө автор ведомстволук басылмаларга, илимий-

практикалык конференциялардын жана семинарлардын материалдарына таянган.

Бул иште изилдөөнүн темасына тиешелүү расмий материалдар чагылдырылгандыгы жана статистикалык маалыматтар жана обзорлор талдоого алынгандыгы аныкталды.

Диссертациялык изилдөөнүн ишенимдүүлүгү мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, кылмыш-жаза укугу, криминология жаатындагы, ошондой эле ЭЖТБӨ үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу жана жаза дайындоо маселелерин изилдеген укуктун жана илимдин башка тармактарындагы окумуштуу-укук таануучулардын илимий эмгектеринде турат. Бул конституциялык, кылмыш-жаза-укуктук, жазык-аткаруу, жазык-процесстик мыйзамдардын, ЭЖТБӨ үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуунун жана жаза дайындоонун айрым багыттарын жөнгө салуучу ведомстволук ченемдик актылардын колдонуудагы ченемдик укуктук талаптарында бекитилген.

3-Бап. ЖАҢЫ ТӨРӨЛГӨН БАЛАСЫН ЭНЕСИ ӨЛТҮРГӨНДҮГҮНӨ КЫЛМЫШ-ЖАЗА УКУКТУК МҮНӨЗДӨМӨ

3.1. Жаңы төрөлгөн баласын энеси өлтүргөндүгү жөнүндө түшүнүк жана анын коомдук коркунучтуулугу

Учурдагы Кылмыш-жаза кодексинде ЭЖТБӨ коомдук коркунучу мыйзам чыгаруучу тарабынан өзгөчө бааланат. Бул жосун адамдын өмүрүнө атайылап кол салуу болуп, жабырлануучунун өлүмүнө алып келгендигине карабастан, анча оор эмес кылмыш деп классификацияланат.

Өткөн кылымдын токсонунчу жылдарынын ортосунда жаңы кылмыш-жаза мыйзамдарын түзүүдө эненин өзүнүн ЖТБӨ жөнөкөй адам өлтүрүүдөн бөлүү жана аны тиешелүү жумшак санкция менен өзүнчө курамга бөлүү бир нече факторлор менен түшүндүрүлгөн. Биринчиден, бул кылмышты жасоодо эненин өзгөчө абалын эске алуу зарылчылыгы болгон. Экинчиден, бул санкцияны күнөөлүүлөр үчүн иш жүзүндө белгиленген жазага ылайык келтирүү зарылдыгы менен байланыштуу.

Эл аралык жана улуттук деңгээлде, ошондой эле көптөгөн мамлекеттердин мыйзамдарында бекитилген жашоо болгон укук ар бир адамдын табигый ажырагыс укугу деп эсептелет жана мамлекет тарабынан, анын ичинде кылмыш-жаза укуктук каражаттарын коргоого милдеттүү.

Конституциялык жоболорго ылайык, жаш курагына, жынысына, расасына жана башка жагдайларына карабастан, бардык адамдар үчүн жашоого болгон укук бирдей даражада кепилденет. Эл аралык укук ошондой эле баланын инсандыгынын артыкчылыгын жана баалуулугун баса белгилеп, анын төрөлгөндөн баштап коомдун мүчөлөрү менен болгон укуктуулугун баса белгилейт. БУУнун Баланын укуктары жөнүндө конвенциясына кошулуу менен Кыргыз Республикасы өзүнүн юрисдикциясындагы ар бир бала үчүн ушул Конвенцияда каралган бардык укуктарды кодулоосуз камсыз кылууга

милдеттенет. Эл аралык укуктук актылардын жоболорун, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясынын[66] ченемдерин ишке ашыруунун натыйжасында эненин өзүнүн жаңы төрөлгөн баласын өлтүргөндүгү үчүн жоопкерчилик жөнүндө артыкчылыктуу ченем кылмыш-жаза мыйзамдарына киргизилген[40].

Жаңы төрөлгөн баланын (мындан ары - ЖТБ) энеси өлтүргөн объектини аныктоодо, изилдөөчүлөрдүн ушул багыт боюнча ар кандай пикирлерине көңүл буруу керек. Эненин өзүнүн ЖТБӨ - бул жашоо жана ден соолукка, ошондой эле коомдун моралдык-этикалык ченемдерине байланышкан бир нече аспектилерди камтыган кылмыш.

Адам жашоосунун башталышы жөнүндө маселе кылмыш-жаза укугунда өзгөчө мааниге ээ, анткени өмүрүнөн ажыратуу менен байланышкан кылмыштын квалификациясы ошого жараша болот. Тарыхый жана ар кандай укуктук системаларда адам жашоосунун башталышын аныктоонун ар кандай ыкмалары бар, бул ымыркайларды өлтүрүү жана түйүлдүктү алып салуу жана жок кылуу сыяктуу кылмыштардын чектерин чагылдырат.

Адам жашоосунун башталышына тарыхый жана укуктук мамилелердин өзүнчө өзгөчөлүктөрү бар. Алсак, байыркы Рим укуктарында жашоонун башталышы жаңы төрөлгөн учур деп эсептелген. Төрөлгөндөн кийин гана бала укук субъектиси катары таанылган, бул кылмыштардын квалификациясында чагылдырылган. Ушул убакка чейин түйүлдүк менен болгон ар кандай иш-аракеттер башкача каралып келген[1, 100-104б.]. Орто кылымдарда жашоонун башталышы жөнүндө маселе диний ишенимдер менен тыгыз байланышта болгон. Көбүнчө төрөлүү да жашоонун башталышы деп эсептелген, бирок жашоонун башталышын боюна бүтүү учуру же түйүлдүктүн биринчи кыймылы менен байланыштырган теориялар да болгон[67, 75-76б.]. Көпчүлүк заманбап укуктук системаларда жашоонун башталышы төрөлүү учуру менен аныкталат, тактап айтканда, бала эненин денесинен толугу менен чыгып, өз алдынча дем ала баштаган учур эсептелет[68, 11-12б.]. Кээ бир юрисдикцияларда жашоонун башталыш учуру медициналык жана

юридикалык критерийлерге жараша бир аз өзгөрүшү мүмкүн.

Кылмыштарды квалификациялоого тиешелүү ар кандай мамилелер:

- Ымыркайды өлтүрүү (инфантицид): ЖТБ анын жашоосунун биринчи мезгилинде өлтүрүлүшү. Кээ бир укуктук системаларда төрөттөн улам психикалык же эмоционалдык бузулуу абалында бул кылмышты жасаган энелер үчүн жеңилдетүүчү жагдайлар бар[69, 439-455б.].

- Чадо өлтүрүү (чадоубийство): Бала жаңы төрөлгөндөн кийин белгилүү бир убакыт жашагандан кийин эне же башка адам тарабынан баланы өлтүрүү. Адатта, ымыркайларды өлтүрүүгө салыштырмалуу оор кылмыш катары каралат[70, 303-313б.].

- Түйүлдүктү чыгаруу жана өлтүрүү: Бул түйүлдүк төрөлө электе ага карата зордук-зомбулук аракеттерин камтыган кылмыштар. Мисалы, мыйзамда белгиленген шарттардан тышкары жасалган бойдон алдыруу же түйүлдүктүн өлүмүнө алып келген аракеттер[71, 11-20б.].

Бул кылмыштарды төмөнкү бир нече себептерден улам айырмалоо маанилүү:

- Кылмыштын субъектисин аныктоо: Мисалы, түйүлдүктү өлтүрүү (аборт) дайыма эле адамды өлтүрүү катары каралбайт, бирок башка кылмыш катары квалификацияланышы мүмкүн.

- Жеңилдетүүчү же оордотуучу жагдайлар: Кээ бир укуктук системаларда төрөттөн кийинки депрессия абалындагы эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшү баланын өмүрүнүн бир аз убакыт өткөндөн кийин өлтүрүлүшүнө караганда жеңилерээк квалификацияланышы мүмкүн.

- Этикалык жана диний аспектилер: Жашоонун башталышына карата ар кандай мамилелер коомдун терең этикалык жана диний ишенимдерин чагылдырат, алар мыйзамдардын калыптанышына да таасир этет.

Ошентип, адам жашоосунун башталышын түшүнүү жана аны укуктук жактан аныктоо адамды өмүрүнөн ажыратуу менен байланышкан кылмыштардын ар кандай түрлөрүн квалификациялоо жана чектөө үчүн негизги мааниге ээ болуп саналат.

Юридикалык жана биологиялык контекстте жашоонун башталышы жөнүндө талаш-тартыштар татаал жана көп багыттуу болуп саналат. Тарыхый мезгилдерден бери жана бүгүнкү күнгө чейин, бул маселе боюнча пикирлер жана мамилелер ар түрдүү болуп келүүдө. Жашоонун башталышынын эң салттуу жана көп айтылган белгилеринин бири - бул жаңы төрөлгөн баланын дем алуусу, ал төмөнкүдөй каралат:

- Дем алуу жашоонун белгиси катары: Тарыхта ЖТБ дем алуусу жашоонун башталышынын эң ачык белгиси катары каралып келген. Биринчи дем алуу менен жаңы төрөлгөн ымыркай өз алдынча дем ала баштайт, бул анын жашоого жөндөмдүүлүгүн көрсөтүп турат. Дал ушул учур жашоонун башталышын юридикалык көз караш жактан белгилөө үчүн критерий катары көп колдонулат.

- Алгачкы ыйлоо: Дем алуу идеясына жаңы төрөлгөн баланын биринчи ыйы концепциясы жакын. Алгачкы ыйлоо, кээ бир окумуштуулардын жана дарыгерлердин пикири боюнча, өз алдынча дем алуунун жана жүрөктүн жигердүү иштешинин башталышын билдирет, бул жатындан тышкары көзкарандысыз жашоонун башталышын көрсөтүп турат[72, 206.].

Жашоонун башталышын аныктоо ыкмалары адамды өмүрүнөн ажыратуу менен байланышкан кылмыштардын айырмачылыктарын квалификациялоого жана чектөөгө олуттуу таасирин тийгизет. Эки негизги аспектини карап көрөлү:

- Төрөт учурунда түйүлдүккө каршы аракеттер: Эгерде жашоо биринчи дем алгандан же биринчи ыйлагандан гана башталган деп эсептелсе, анда төрөт каналынан өтүп жатканда түйүлдүккө каршы жасалган аракеттер адам өмүрүнө каршы иш-аракет катары квалификацияланбайт. Демек, мындай аракеттер эненин ден соолугуна каршы кылмыштар же мыйзамсыз бойдон алдыруу сыяктуу башка өңүттө да каралышы мүмкүн.

- Жаңы төрөлгөн, бирок дем албаган жаңы төрөлгөн ымыркай (мындар ары – ЖТЫ): Эгер ЖТБ төрөлүп, бирок дем ала элек болсо (же ыйлай элек болсо), бул юридикалык жактан жашоонун башталышы катары каралбашы

мүмкүн. Мындай учурлар ЖТБ тирүү адамдын толук укуктук статусун алган учурду так аныктоо үчүн өзгөчө көңүл бурууну жана юридикалык жактан жөнгө салууну талап кылат.

Заманбап укуктук системалар жашоонун башталышын аныктоого өздөрүнүн мамилелеринде ар кандай айырмачылыктар болушу мүмкүн, бирок көпчүлүгү төмөнкү критерийлердин бирин карманышат:

- Төрөлгөн учур: Бул учур бала эненин курсагынан толугу менен чыккан учур.

- Дем алуунун башталышы: ЖТБ биринчи дем алуусу менен жашоо башталат.

- Жүрөктүн согушу жана ыйлоо: айрым юрисдикцияларда өз алдынча жүрөктүн согушу башталып, биринчи ыйлоо жашоонун башталышынын белгиси катары каралышы мүмкүн.

Айрым окумуштуулар жашоонун башталышынын критерийи катары организмдин өз алдынча иштешинин башталышын көрсөтүшөт. Бул юридикалык мааниде төрөт процессинин аяктагандыгын тастыктайт[73, 12-13б.]. Түйүлдүк эненин денесинен физикалык жактан бөлүнгөндөн кийин анын физиологиялык белгилерин эске алуу менен жашоонун башталышынын бир кыйла татаал жана нюанстуу түшүнүгү башка окумуштуулар тарабынан белгиленет. Бул ЖТБ укуктук статусун аныктоо үчүн ар кандай укуктук жана медициналык системаларда колдонула турган ыкма. Демек, алар жашоонун башталышын түйүлдүктүн энеден физикалык бөлүнүп чыгуу фактысы менен эле эмес, ошондой эле тиричилик активдүүлүгүнүн айрым белгилеринин болушу менен да аныкташат, мисалы: а) дем алуу: түйүлдүк өз алдынча дем ала баштады; б) жүрөктүн кагышы: түйүлдүктө жүрөктүн кагышы билинди; в) киндиктин пульсациясы: киндик пульсацияланып, кан айлануу жүрүп жатканын көрсөтүп турат; г) булчуңдардын эркин кыймылдашы: жаңы төрөлгөн бала ыктыярдуу кыймылдарды жасай алат. Бул маалыматтар ушул критикалык мезгилди так жана комплекстүү түшүнүүгө мүмкүндүк берет[74, 10б.]. Бул ЖТБ каршы иш-аракеттерди укуктук жактан квалификациялоо

үчүн, ошондой эле зарыл болгон медициналык жардамды камсыз кылуу жана жаңы төрөлгөн баланын укуктарын коргоо үчүн маанилүү.

ЖТБ юридикалык жана медициналык мааниде тирүү жан катары карала баштаган учурду аныктоо маанилүү аспектилерди камтый тургандыгын белгилей кетүү керек. Бул маселе укук колдонуу практикасы жана медициналык жардам үчүн негизги мааниге ээ болуп саналат. Баланын жашоого аракеттенген белгилерин карап чыгуу жаңы төрөлгөн балдардын төрөлүшүнө жана жашоосуна байланышкан укуктук жана медициналык кырдаалды так жана адилеттүү баалоого мүмкүндүк берет. Негизги жыйынтыктар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Жашоонун башталышынын учурун аныктоо: Баланын жашоосунун башталышынын эң маанилүү критерийи болуп анын эненин денесинен бөлүнүп чыгуу учуру жана өз алдынча жашоонун белгилеринин болушу саналат. Буга биринчи дем алуу, жүрөктүн кагышы, киндиктин пульсу жана булчундардын өз алдынча кыймылдары сыяктуу белгилер кирет.

- Жашоо белгилеринин юридикалык мааниси: Жашоо белгилери ЖТБ каршы багытталган жосундардын юридикалык квалификациясы үчүн маанилүү. Алар түйүлдүккө каршы жана ансыз деле тирүү адамга каршы иш-аракеттерди айырмалоого мүмкүндүк берет, бул жасалган жосундар үчүн укуктук баалоого жана мүмкүн болгон жазаларга олуттуу таасир этет.

- ЖТБ абалын медициналык баалоо: Медициналык адистер жаңы төрөлгөн баланын абалын баалоо жана зарыл болгон реанимациялык чараларды аныктоо үчүн жашоо белгилерин колдонушат. Дем алуу жана жүрөктүн кагышы сыяктуу белгилердин болушу тезинен медициналык жардам көрсөтүү жана реанимация чараларын көрүү үчүн белги болуп саналат.

- Дисциплиналар аралык мамиле: Жашоонун башталышынын белгилерин аныктоо медиктердин, юристтердин жана социалдык кызматкерлердин өз ара аракеттенүүсүн камтыган дисциплиналар аралык мамилени талап кылат. Бул адилеттүү жана негизделген чечимдерди кабыл

алуу үчүн ЖТБ абалынын бардык аспектилерин жана анын төрөлүү жагдайларын эске алууга өбөлгө түзөт.

- Социалдык жана укуктук кесепеттер: Жашоонун айрым белгилерин баланын жашоосунун башталышынын критерийи катары таануу маанилүү социалдык жана укуктук кесепеттерге ээ. Бул ЖТБ коргоо боюнча укуктук ченемдерге, ошондой эле төрөттөн кийинки мезгилде энелерге жана балдарга кам көрүү боюнча медициналык жана социалдык протоколдорго таасир этет.

Ошентип, баланын жашоосунун башталышынын белгилери ЖТБ юридикалык жана медициналык мааниде тирүү деп эсептеле баштаган учурун аныктоодо негизги элемент болуп саналат. Бул белгилер укук колдонуу практикасында, медициналык жардамда жана социалдык колдоодо маанилүү ролду ойнойт. Мындай белгилерди так түшүнүү жана таануу төрөлүү менен байланышкан укуктук жана медициналык кырдаалды так баалоого жана адилеттүү жана негиздүү чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет. Натыйжада, бул ЖТБ жана алардын энелеринин укуктарын жана жыргалчылыгын коргоого, ошондой эле үй-бүлөлөрдү колдоого багытталган социалдык жана укуктук институттарды бекемдөөгө шарт түзөт.

Жашоонун башталышын юридикалык жактан аныктоо ЖТБ же түйүлдүктүн өмүрүн ажыратуу менен байланышкан кылмыштарды квалификациялоо үчүн чоң мааниге ээ. Дем алуу же биринчи ыйлоого негизделген ыкмалар кылмыштуу жосундардын ар кандай формаларын чектөө үчүн колдонууга мүмкүн боло турган объективдүү критерийлерди берет. Ошентсе дагы, бул маселе кызуу талкуулардын предмети бойдон калууда жана юридикалык системага жана маданий салттарга жараша өзгөрүшү мүмкүн.

Жашоого болгон укук дүйнөлүк коомчулук тарабынан ар бир адам үчүн ажырагыс катары таанылган жана эл аралык документтерде бекитилген. Ал өнүккөн жана азыркы учурда биздин мезгилде өнүгүүнүн эң жогорку деңгээлине жеткен коомдук мамилелер менен жөнгө салынат.

Жашоого болгон укук Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген юридикалык чындыкка айланды. Бул эң маанилүү объективдүү,

табигый жана ажыратылгыс укук, ошондой эле демократиялык ой жүгүртүүнүн эң чоң жетишкендиги болуп саналат. Биз тараптан төмөнкүлөр ишенимдүү ырасталат: «Адамдын жашоосу объективдүү түрдө болгон жыргалчылык болуп саналат. Табигый-укуктук доктринанын көз карашынан алганда, жашоо табигый укук катары таанылат. Бул укук позитивдүү мыйзам менен корголот. Позитивдүү укук адамдын жашоого болгон укугун тастыктайт. Ошентип, жашоо укук аркылуу өзгөчөлөнө алат» [7, 46б.].

Адам өлтүрүүнүн объектиси адамдын жашоого болгон укугу болгон мамиле укуктук системанын негизги принциптеринен, атап айтканда адамдын өмүрүн жана кол тийбестигин коргоо принцибинен келип чыгат. Адамдын жашоого болгон укугу - бул ар кандай эл аралык жана улуттук укуктук документтерде таанылган жана корголгон фундаменталдуу укуктардын бири болуп саналат. Ал ар бир адамга жашоого жана өнүгүүгө болгон ажырагыс укукту камсыз кылуу менен укуктук жыргалчылыктын баалуу маңызын жана негизин аныктайт.

Мындан улам, эненин өзүнүн ЖТБӨ конкреттүү инсандын өмүрүн гана албастан, укуктук системанын негизин түзгөн баалуулуктарга тийип, бул негизги принципти бузат. Бул контекстте адам өлтүрүү жашоо укугунун түздөн-түз бузулушу болуп калат, бул жашоонун алгачкы этабында аны ажыратуудан көрүнөт.

Белгилей кетүүчү нерсе, жашоо укугу адамга тубаса эле эмес, анын бар экендиги үчүн гана таандык. Ал адамдын башка бардык укуктарынын жана эркиндиктеринин негизи болуп саналат жана анын инсандыгынын бардык аспектилерин ишке ашыруу жана өзүнүн потенциалына жетүү үчүн зарыл.

Кылмыш-жаза мыйзамдарынын көз карашынан алганда, адамдын жашоого болгон укугу жана анын кол тийбестиги коргоого алынат. Мыйзамдын коргоо функциясы бул укуктун бузулушуна бөгөт коюуга жана ал бузулган учурда адилеттүүлүктү камсыз кылууга багытталган. Ошондуктан, өзгөчө ЭЖТБӨ контекстинде өзгөчө юридикалык ыкмаларды жана коргонуу каражаттарын иштеп чыгуу бул укукту натыйжалуу коргоону

жана мындай кылмыштарды болтурбоону камсыз кылуу үчүн зарыл болуп саналат.

Белгилей кетүүчү нерсе, баланы өлтүрүү түшүнүгү, ар кандай булактарды изилдөө көрсөткөндөй, ар кандай мааниге ээ. Бул түшүнүктү кеңири түшүндүрүү, анын түздөн-түз чечмеленишинен улам, ар кандай бойго жеткен, башкача айтканда, кылмыш жоопкерчилигинин курагына жеткен адам тарабынан баланын өмүрүн атайылап ажыратуу катары көрсөтүлөт. Бул аныктама кылмышкердин инсандыгына, мотивациясына же кылмыш жасоо жагдайына карабастан, жашы жете элек баланы атайылап өлтүрүүнүн бардык учурларын камтыйт. Мындай контекстте ымыркайларды өлтүрүү ата-энелер тарабынан жасалган адам өлтүрүүдөн баштап, башка чоңдор жасаган кылмыштарга чейин ар кандай адам өлтүрүүлөрдү камтышы мүмкүн[75, 14-176.].

Бул түшүнүктү тар түшүнүүнүн фокусу аны адам өлтүрүүнүн өзгөчө түрү катары көрсөтөт, ал көбүнчө аялдын өзүнүн ЖТБӨ билдирет. Бул контекстте, ымыркайларды өлтүрүү термини, адатта, төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилге байланыштуу белгилүү бир психофизиологиялык жана социалдык-экономикалык шарттарда жасалган кылмыштарга карата колдонулат[76, 81-856.]. Мындай учурда, эненин жүрүм-турумуна жана жоопкерчилигине таасир этиши мүмкүн болгон уникалдуу жагдайларга жана анын психикалык абалына басым жасалат.

Жалпыга салыштырмалуу, адам өлтүрүү түшүнүгү кылмыш-жаза-укуктук аспектиде конкреттүү мааниге ээ. Бул жагынан алганда, ал башка адамдын өмүрүн атайылап ажыратуудан турган кылмыштуу жосун катары мүнөздөлөт. Кылмыш-жаза мыйзамынын иш-аракеттеринен тышкары, адам өлтүрүү деп атайылап өмүрүнөн ажыратуу жана кокустан же байкабастыктан өлүмгө алып келген аракеттерди камтыган иш-аракеттердин кеңири спектрин түшүнсө болот. Ошондой эле, күнүмдүк сөздө “адам өлтүрүү” термини адам өлтүрүүнүн юридикалык түшүнүгүнө түздөн-түз тиешеси жок ар кандай кырдаалдарга, мисалы, инсанды моралдык же психологиялык жок кылууга

карата колдонулушу мүмкүн. Ошондуктан, адам өлтүрүү үчүн кылмыш жоопкерчилиги конкреттүү юридикалык белгилердин болушун талап кылат, ал эми укуктук чөйрөдөн тышкары “адам өлтүрүү” термини кеңири жана анча так эмес мааниде колдонулушу мүмкүн.

Ар кандай булактарда болгон аныктамаларды талдоо диссертантка ЭЖТБӨ түшүнүгүн ачып берген төмөнкү белгилерди берүүгө мүмкүндүк берди:

- ЖТБ өмүрүнө кол салуу;
- кол салуу энеси тарабынан жасалат;
- ниеттин болушу;
- иш-аракеттердин (иш-аракетсиздиктин) болушу;
- убакыт боюнча: төрөттөн кийин;
- эненин абалы: төрөт жана төрөттөн кийинки мезгил менен шартталган

психикалык же эмоционалдык абал.

Демек, ЭЖТБӨ аныктамасы төмөнкүдөй болушу мүмкүн:

ЭЖТБӨ – бала жаңы төрөлгөндөн кийин белгилүү бир убакыттын ичинде анын энеси тарабынан ЖТБӨ алып келүүгө багытталган, атайылап жасалган иш-аракет, анда төрөт учурунда же төрөттөн кийинки стресс аялдын психикалык же физикалык абалына, анын жүрүм-турумуна жана анын иш-аракеттерин адекваттуу баалоо жөндөмүнө олуттуу таасир этиши мүмкүн.

Аныктоонун негизги элементтери:

1. Кылмыштын субъектиси: ЖТБ энеси.
2. Кылмыштын объектиси: ЖТБ өмүрү.
3. Субъективдүү тарап: Ниет
4. Кылмыш жасалган мезгил: Бала төрөлгөндөн кийинки мезгил, адатта, алгачкы 24 сааттын ичинде, бирок мыйзамга жараша бир нече күнгө чейин узартылышы мүмкүн.
5. Өзгөчө жагдайлар: Төрөт жана төрөттөн кийинки мезгил менен шартталган эненин психикалык же эмоционалдык абалы.

ЭЖТБӨ түшүнүгү ар тараптуу талдоону жана түшүнүүнү талап кылган

татаал жана көп кырдуу көрүнүштү өзүнө камтыйт. Ал юридикалык гана эмес, психологиялык, социалдык жана медициналык аспектилерди да камтыйт. Бул түшүнүктү карап чыгуу мындай кайгылуу окуяларга алып келген себептерди жана шарттарды тереңирээк түшүнүүгө, ошондой эле аларды алдын алуу жана ага карата натыйжалуу жооп кайтаруу боюнча чараларды аныктоого мүмкүндүк берет. Төмөнкү аспектилерди кошууга мүмкүн боло турган негизги тыянактар:

1. Юридикалык аныктама жана анын өзгөчөлүктөрү: ЭЖТБӨ мыйзамдуу түрдө төрөт же төрөттөн кийинки шарттарда ЖТБ энеси тарабынан атайылап өмүрүнөн ажыратуу катары аныкталат. Жосун жасалган өзгөчө жагдайларды, анын ичинде эненин психикалык жана физикалык абалын таануу маанилүү аспект болуп саналат.

2. Эненин психологиялык абалы: ЖТБӨ көбүнчө төрөттөн кийинки депрессия, психоз же башка психикалык бузулуулар учурунда болот. Бул абалдар эненин жүрүм-турумуна олуттуу таасирин тийгизип, анын ой жүгүртүүсүн жана кырдаалды адекваттуу баалоо жөндөмүн бүдөмүк кылат. Бул факторлорду түшүнүү жана таануу мындай учурларга туура укуктук баа берүү жана чара көрүү үчүн өтө маанилүү.

3. Социалдык жана маданий факторлор: Социалдык чөйрө, маданий каада-салттар жана коомдун күтүүлөрү төрөттөн кийинки мезгилде аялга олуттуу кысым көрсөтүшү мүмкүн. Айрым учурларда, үй-бүлө жана коом тарабынан колдоонун жетишсиздиги психикалык бузулуулардын өөрчүп-өнүгүшүнө жана кайгылуу кесепеттеги тобокелчиликтерге алып келиши мүмкүн. Бул социалдык институттарды чыңдоо жана жаш энелерди колдоонун маанилүүлүгү жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу зарылдыгын баса белгилейт.

4. Медициналык аспектилер: төрөткө чейинки жана төрөттөн кийинки мезгилдеги медициналык жардам жана колдоо ЖТБӨ бөгөт коюуда негизги ролду ойнойт. Төрөттөн кийинки психикалык бузулууларды эрте аныктоо жана дарылоо, ден соолукка үзгүлтүксүз медициналык кароо жүргүзүп туруу

жана психологдор жана психиатрлар менен кеңешүү мындай жосундарды жасоо тобокелчилигин кыйла төмөндөтөт.

5. Укук колдонуу практикасы: Эненин өзгөчө жагдайларын жана абалын эске алган атайын укуктук ченемдерди киргизүү мындай иштерди баалоодо кыйла ийкемдүү жана адилеттүү мамиле кылууга мүмкүндүк берет. Бул жеңилдетүүчү жагдайларды жана жазага гана эмес, дарылоого жана реабилитациялоого багытталган альтернативдүү жаза чараларын колдонууну камтышы мүмкүн.

6. Алдын алуу жана колдоо чаралары: ЖТБӨ натыйжалуу алдын алуу психологиялык жана медициналык колдоону, социалдык коштоону жана билим берүү программаларын камтыган комплекстүү мамилени талап кылат. Жаш энелерди жана үй-бүлөлөрдү колдоого багытталган коомдук жана мамлекеттик демилгелер мындай кайгылуу окуялардын азайышында негизги ролду ойношу мүмкүн.

ЭЖТБӨ деген түшүнүк ар кандай юридикалык, психологиялык, социалдык жана медициналык аспектилердин кеңири чөйрөсүн камтыйт. Бул татаал көрүнүш терең түшүнүүнү жана аны талдоо жана чечүү үчүн комплекстүү мамилени талап кылат. Энелер мындай жосундарды жасаган өзгөчө жагдайларды жана абалдарды таануу алардын иш-аракеттерин адекваттуу баалоого жана алдын алуунун жана колдоонун натыйжалуу чараларын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Жыйынтыгында, ЖТБӨ бөгөт коюу аракеттери жаш энелер үчүн коопсуз жана колдоочу чөйрөнү түзүүгө, үй-бүлө институтун бекемдөөгө жана коомубуздун эң аялуу мүчөлөрүн коргоонун маанилүүлүгү жөнүндө коомчулуктун маалымдуулугун жогорулатууга багытталышы керек.

Ошентип, ЭЖТБӨ - бул төрөттөн кийинки мезгилде эненин физикалык жана психикалык абалына байланыштуу өзгөчө жагдайларды эске алууну талап кылган өзгөчө кылмыш. Бул аныктама эненин психикалык абалы (мисалы, төрөттөн кийинки депрессия же психоз) сыяктуу кылмыш жасалышы мүмкүн болгон конкреттүү жагдайларды эске алат жана берилген иш-аракет

болушу мүмкүн болгон убакытты (төрөлгөндөн кийинки мезгил) баса белгилейт.

3.2.Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнүн объективдүү белгилери

ЭЖТБӨ объективдүү белгилери, биринчи кезекте, бул кылмыштын курамынын мүнөздөмөлөрүн билдирет. Кылмыштын курамы өзүнө объективдүү жана субъективдүү элементтердин жыйындысын камтыйт, алар белгилүү бир коомдук коркунучтуу жосунду кылмыш-жаза мыйзамынын беренесиндеги сыпаттамага ылайык таанууга мүмкүндүк берет.

Кылмыш объектиси кылмыш-жаза мыйзамында каралган кылмыштын ар кандай курамынын ажырагыс элементи болуп саналат. Бул кылмыштуу жосун кандай социалдык мааниге ээ болгон баалуулуктарга, кызыкчылыктарга жана жыргалчылыктарга багытталганын чагылдырган негизги түшүнүк. Ар кандай жосун, эгерде ал белгилүү бир социалдык мааниге ээ баалуулуктарга зыян келтирүүгө жөндөмдүү болсо же зыян келтирсе гана кылмыш катары таанылышы мүмкүн.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан кылмыш-жаза-укуктук коргоонун кандай объектилери тандалып алынганына жана аларды коргоонун өзгөчөлүктөрүнө жараша мамлекеттин кылмыш-жаза-укуктук саясатынын негизги багыттарын аныктоого болот. Бул дагы адам коомунун өнүгүү деңгээли, маданият, адеп-ахлак жана этика абалы менен аныкталуучу мамлекетте корголуучу жыргалчылыктардын маанилүүлүгүн чагылдырат.

Башка адамдын өмүрү адам өлтүрүүнүн бардык түрлөрүн адамдын өмүрүнөн ажыратууга багытталган кылмыштардын бир тобуна бириктирип, өмүргө каршы кылмыштардын маанилүү объектиси болуп саналат. ЭЖТБӨ контекстинде кылмыштын объектиси мамлекет тарабынан корголуучу негизги

укук катары баланын өмүрү болуп саналат.

Кылмыш-жаза-укуктук коргоо объектилерин тандоо жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жаатындагы мамлекеттик саясаттын маанилүүлүгүн баалоого мүмкүндүк берет. ЖТБ өмүрүн коргоо төмөнкү артыкчылыктарды көрсөтөт:

1. **Бир кыйла аялуу катмарды коргоо:** Мамлекет коомдун эң аярлуу мүчөлөрүнүн, анын ичинде ЖТБ укуктарын коргоого өзгөчө маани берет, бул социалдык жоопкерчиликтин жана гуманизмдин жогорку деңгээлин чагылдырат.

2. **Үй-бүлө институтун колдоо:** ЖТБӨ коргоо коомдук түзүлүштүн негизги компоненттери катары үй-бүлө, энелик жана балалык институтун чыңдоонун маанилүүлүгүн көрсөтөт.

3. **Моралдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарды колдоо:** ЖТБӨ коргоо мамлекеттин социалдык адилеттүүлүктүн жана гармониянын негизин түзгөн жогорку моралдык жана адеп-ахлактык стандарттарга берилгендигин көрсөтөт.

Ошентип, кылмыштын объектиси жосундун социалдык маанилүүлүгүн жана коомдук коркунучтуулугун аныктоочу, ошондой эле коомдук маанилүү баалуулуктарды коргоо жаатындагы мамлекеттин кылмыш-жаза-укуктук саясатынын артыкчылыктуу багыттарын чагылдырган негизги элемент болуп саналат.

ЭЖТБӨ контекстинде кылмыштын объектиси ЖТБ өмүрү болуп саналат. Бул объект төмөнкүдөй мүнөздөмөлөргө ээ болот:

1. **Маңызы жана социалдык мазмуну:** ЖТБӨ коом жана мамлекет тарабынан корголуучу негизги баалуулук болуп саналат. Бул укуктуу бузуу эң татаал кылмыштардын бири болуп эсептелет, анткени ал адамдын эң негизги укугуна – жашоого болгон укукка тиешелүү.

2. **Коомдук коркунучтун мүнөзү:** ЭЖТБӨ коомдук коркунучтун өтө жогорку деңгээлине ээ, анткени бул жосун толугу менен өз энесине көз каранды болгон коомдун эң аялуу жана корголбогон мүчөсүнө каршы

багытталган.

3. Коомдук коркунучтун даражасы: Бул кылмыштын коомдук коркунучунун жогорку даражасы ЖТБ өзүн өзү коргой албагандыгы жана аны коргоо жана кам көрүү милдети жүктөлгөн эне агрессор экендиги менен байланыштуу.

Биз тараптан жүргүзгөн талдоодо юристтерди жана медициналык адистерди камтыган респонденттердин пикирлери адамдын жашоосунун башталышы жөнүндөгү түшүнүктөрдө олуттуу өзгөрмөлөрдү көрсөттү. Алынган жооптор төмөнкүдөй мүнөздө бөлүштүрүлдү:

- Кош бойлуу болгон учурдан тартып: 17%
- Эненин курсагында болгондо: 4%
- Эненин курсагынан сырткары болгондо: 52%
- Дененин бөлүгүнүн курсактан чыгышы: 9%
- Өз алдынча дем ала башиашы: 21%
- Жүрөктүн согуусунун башталышы: 32%
- Ымыркайдын алгачкы ыйлашы: 15%
- Киндиктин бөлүнүшү: 22%

Бул маалыматтар адамдын жашоосу кайсы убакта башталаары тууралуу адистер арасында бирдиктүү пикир жок экенин көрсөтүп турат. Респонденттердин көпчүлүгү жашоо эненин курсагынан (жатындан) тышкары башталат деп эсептешет (52%), бул жашоонун башталышы жөнүндөгү салттуу юридикалык жана медициналык аныктамалар менен шайкеш келет.

Респонденттер белгилеген башка маанилүү учурларга жүрөктүн согушу (32%), өз алдынча дем алуунун башталышы (21%) жана киндиктин бөлүнүшү (22%) кирет. Бул маселенин татаалдыгын жана көп кырдуу мүнөзүн көрсөтүп, биологиялык да, юридикалык да аспектилерин кароону талап кылат.

Жогоруда берилген маалыматтар адистер арасында бирдиктүү пикирдин жоктугун билдирет, бул маселенин көп аспектүүлүгүн көрсөтүп турат. Юридикалык жана медициналык контекстте, жашоонун башталышы ЖТБ укуктарын жана ден соолугун коргоого байланыштуу укук коргоо жана

этикалык ченемдер үчүн маанилүү. Мамилелердеги айырмачылык респонденттердин кесиптик, маданий жана жеке ишенимдерин чагылдырышы мүмкүн.

Кылмыш-жаза-укуктук доктринага ылайык, кылмыштын объектиси коомдук мамилелер болуп саналат[77, 20-21б.]. Мындай көз карашты көптөгөн окумуштуулар колдошот, мисалы, мындай көз караш К.Ш. Курмановдун эмгектеринде жакшы чагылдырылган[78, 40-41б.]. М.К. Саякова адам өлтүрүү объектиси катары адам өмүрүн коргоого багытталган коомдук мамилелер экендигин туура белгилейт[79, 166б.]. Адамдын өмүрү коомдук мамилелер менен тыгыз байланышта, ошондуктан адам өлтүрүүдө кылмыштуу кол салуунун объектиси адамдын өмүрү гана эмес, аны коргоону камсыз кылган коомдук мамилелер да болуп саналат[80, 40б.].

Окумуштуулардын жогорудагы айтылган пикирлерин колдоо менен, жалпысынан өлүмгө алып келүүдө кол салуунун объектиси адамдын өмүрү экенин белгилей кетүү керек. Өмүр (физиологиялык процесс, инсандын коомдо болушу) объект катары кеңири түшүнүктүн бир бөлүгү болуп саналат — инсан, ал өз кезегинде кылмыштын жалпы объектисине — коомдук мамилелерге кирет.

Адамдын жашоосунун башталышы жөнүндө маселе окумуштуу юристтердин арасында талаш-тартыштын предмети болуп саналат. Бул көйгөй бойдон алдыруу менен ЭЖТБӨ айырмалоо контекстинде келип чыгат. Адам жашоосунун башталышынын так учурун аныктоо татаал жана ар кандай чечмелөөлөрдү жаратат.

Кылмыш-жаза-укуктук теориясында жана колдонуудагы соттук практикада адамдын жашоосунун башталышы анын укуктук коргоонун башталышы менен дал келет деген пикир бар. Окумуштуулар менен практиктердин ортосундагы кайчы пикирлер адам жашоосунун башталган учуруна гана тиешелүү деп эсептөөгө болот.

Окумуштуулардын пикири боюнча, төмөнкү учурду ымыркайдын жашоосунун башталышы деп айтса болот:

- эненин курсагынан сыртка чыгуусу[81, 76.],
- түйүлдүктүн эненин курсагынан бөлүнүшү жана дем алуусу [74, 106.],
- физиологиялык төрөттөр[82, 236.],
- өз алдынча дем алуусу[83, 136.],
- киндиктин бөлүнүүсү жана дем алуу[84, 596.],
- эненин курсагынан чыгып, дем алуусу жана жүрөктүн согушу[72, 20-216.].

Окумуштуу Франц Лист адамдын өз алдынча жашоосу плацентардык дем алуусу токтоп, өпкө аркылуу дем алуу жөндөмдүүлүгү башталган учурдан тартып башталат деп эсептеген. Бул ыкма ЖТБ өз алдынча дем ала баштаганда физиологиялык өтүүнү баса белгилейт, бул анын көз карандысыз жашоосунун башталышын билдирет. Бул критерий бала эненин дароо биологиялык колдоосусуз жашай ала турган учурду аныктайт, бул жашоонун башталышын аныктоо үчүн медициналык да, юридикалык да контекстте маанилүү[85, 56.].

Биз физиологиялык төрөт процессинде адам жашоосунун башталышы катары түйүлдүктүн жок дегенде бир бөлүгүнүн жарык дүйнөгө келиши каралышы керек деп эсептейбиз, бирок бул мезгилде ал эне денесинен бөлүнө элек, бирок өз алдынча дем ала алат жана жүрөктүн кагышы бар. Мындай көз караштар бир катар юридикалык жана медициналык аргументтер менен бекемделет:

1) Медициналык аспект: Түйүлдүктүн өз алдынча дем ала баштаганда жарыкка келиши анын автономдуу жашоосунун башталышын билдирет. Бул учурду жашоонун башталышы деп эсептесе болот, анткени түйүлдүк энесинен толук ажырай элек болсо дагы, өзүнчө организм катары иштей баштайт.

2) Юридикалык аспект: Төрөт учурунда түйүлдүктүн бир бөлүгү жарыкка келген учур жашоонун башталышы деп эсептелет. Бул медициналык жактан аныктала турган так жана объективдүү критерийдин зарылдыгына байланыштуу болушу мүмкүн. Мындай мамиле жашоону коргоо укугу ушул мезгилде күчүнө кирет дегенди билдирет.

Бул көз караш ЖТБ төрөлүшүнө жана анын өмүрүнө байланыштуу

кылмыштар болгон учурда юридикалык жоопкерчиликти белгилөө үчүн маанилүү. Көптөгөн өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамдары жашоонун башталышын башкача чечмелешти мүмкүн, бул адам өлтүрүү жетүүлдүккө/ЖТБ зыян келтирүү сыяктуу кылмыштардын квалификациясына таасир этет. *Биздин көз карашыбыз түйүлдүктүн эненин организмнен көз карандысыз иштей ала турган учуруна басым жасайт, ал ЖТБ өз алдынча жашоосунун башталышынан баштап анын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо үчүн колдонулушу мүмкүн.*

Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, окумуштуулардын жашоонун башталышы, демек, аны коргоо боюнча көз караштары карама-каршылыктарга ээ. Демек, төрөт башталганга чейин адам өлтүрүү эмес, түйүлдүктү өлтүрүү болот. Бирок, толгоо башталып, ымыркайдын бир бөлүгү сыртка чыгаары менен, өлтүрүү жазаланышы керек болгон адамдын төрөлүшү жөнүндө айтууга болот[81, 76.].

Жогоруда белгиленген көз караштар адамдын өмүрүн кылмыш-жаза-укуктук коргоо кайсы учурдан баштап башталаарын аныктоого мүмкүндүк бербейт. Биз адамдын жашоосунун башталышы менен өмүрдү кылмыш-жаза-укуктук жактан коргоонун алгачкы учуру дал келет деп эсептейбиз. *Кылмыш-жаза-укуктук көз караштан алганда адамдын жаңыдан өөрчүгөн түйүлдүгү адамдын өмүрүн кылмыш-жаза-укуктук коргоо башталганга чейин корголбойт. Биздин мыйзамдарга ылайык, түйүлдүккө кол салуу кош бойлуу аялдын ден соолугуна кол салуу болуп эсептелет.*

Кылмыш-жаза мыйзамдары илиминде жогору турган, сунушталган көз караштардын негизинде, тирүү адам гана киши өлтүрүүнүн объектиси болуп саналат. Көпчүлүк укуктук тутумдарда адамдын жашоосу төрөлгөндөн баштап башталат, ошондуктан түйүлдүктүн жатын ичиндеги жашоосу адамдын ылайыктуу жашоосу деп таанылбайт. Себеби, төрөлгөнгө чейин түйүлдүк көз карандысыз организм эмес, кош бойлуу аялдын организмнин бир бөлүгүн түзөт. Ошондуктан, юридикалык көз караштан алганда, ал киши өлтүрүүнүн объектиси боло албайт.

Белгилей кетчү нерсе, ар бир адам эненин боюна бүткөң учурдан тартып, физикалык өлгөңгө чейин жашоого кол тийгис укуктарга ээ жана тирүү адам сыяктуу чыныгы урматтоого татыктуу[86, 26.]. Бул көз караш көп учурларда “пролайф” деп аталат, анткени жашоо бойго бүткөндөн башталат, демек, эмбрион же түйүлдүк төрөлгөн адамдай эле коргоого жана урматтоого укуктуу болушу керек.

Бул көз караштын жактоочулары адамдын өнүгүүсү бала төрөлгөндөн өлүмгө чейинки үзгүлтүксүз процесс экендигин жана бул процесстин ар бир этабында жашоо бирдей баалуулукка ээ экенин баалайт. Ошол эле учурда алар көп учурда башка бирөөнүн, анын ичинде төрөлө элек балдардын өмүрүн кыйууга укугу жок экенин эске алганда, жашоого болгон укуктун кол тийбестиги принцибине кайрылышат.

Бул маселе ар кайсы өлкөлөрдүн мыйзамдарына жана саясатына таасир эте турган мааниге ээ. Мисалы, кээ бир өлкөлөрдө эмбрион же түйүлдүк жашоого укугу бар деген ишенимдин негизинде бойдон алдырууга тыюу салынган же чектөөгө алынган. Бирок аялдардын укуктарына жана эркиндиктерине, алардын ден соолугуна жана жыргалчылыгына басым жасаган башка көз караштар бар экенин белгилей кетүү маанилүү. Бул саясаттар да коомдук талкууда көңүл бурууга жана колдоого татыктуу.

Төрөлө элек түйүлдүктүн анын өмүрүнө кол салуудан коргоо укугу жөнүндө сөздөр жаңы организмди кылмыш-жаза-укуктук жактан коргоонун зарылдыгын көрсөтүп турат. Бул пикир түйүлдүктү өлтүрүү адамдын өмүрүнө кол салгандай сезилет. Ушундан улам, төрөлө элек түйүлдүктү кылмыш-жаза-укуктук жактан коргоо төмөнкү жоболор менен негизделиши мүмкүн:

1) Жашоого болгон укукту таануу: Түйүлдүктүн жашоого болгон укукка ээ экендигин таануу, аны коргоо үчүн юридикалык чараларды көрүүнү талап кылат. Бул түйүлдүккө зыян келтириши же өлүмгө алып келиши мүмкүн болгон иш-аракеттер үчүн кылмыш ишин козгоону камтышы мүмкүн.

2) Этикалык жана моралдык негиздер: Түйүлдүктү өлтүрүү же ага зыян келтирүү коомдун негизги этикалык жана адеп-ахлактык ченемдерин бузуу

катары каралышы мүмкүн. Бул адилеттүүлүктү камсыз кылуу жана төрөлө элек түйүлдүктү коргоо үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартууну талап кылат.

3) Укуктук аныктык: Жашоонун башталышынын жана түйүлдүктү мыйзам менен коргой турган учурдун так чектерин аныктоо укуктук белгисиздиктен алыс болууга жардам берет жана сот практикасында бирдиктүү стандарттардын колдонулушун кепилдейт.

4) Эл аралык стандарттар менен макулдашуу: Көптөгөн эл аралык укуктук ченемдер жана конвенциялар бойго бүткөндөн же түйүлдүктүн өнүгүү этаптарынан баштап жашоого болгон укукту коргоону талап кылат. Ушул стандарттарга ылайык келүү укуктук системаны жана эл аралык кызматташтыкты чындайт[87].

Ошентип, төрөлө элек түйүлдүктүн өмүрүнө кол салуудан коргоо укугун талкуулоо жаңы организмдин жашоого болгон укугун таанууга жана бул укукка кол салууну алдын алуу зарылдыгына негизделген кылмыш-жаза-укуктук коргоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Белгилей кетсек, биздин республикада бойдон алдырууга тыюу салынган эмес, төрөттү жөнгө салуунун кеңири колдонулган ыкмасы бойдон калууда. “Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 57-беренесине ылайык, аялдар үй-бүлөлүк абалына карабастан, көз карандысыз репродуктивдүү тандоого, анын ичинде коопсуз бойдон алдырууга укуктуу[88]. Бул мыйзамдын 106-беренесинде кош бойлуулукту токтотуу аялдын репродуктивдик эркин тандоо укугун ишке ашыруу болуп саналат, ал саламаттык сактоо уюмдарында медициналык кызмат көрсөтүү аркылуу анын макулдугунун негизинде камсыз кылынат[88].

Айрым эксперттердин пикири боюнча, жылына 20 миң бойдон алдыруу (аборт) расмий түрдө катталат. Ал эми саламаттык сактоо уюмдарында отчет берүү үчүн он бойдон алдыруунун бирөө гана катталат[89]. Ошол эле учурда, бойдон алдыруунун кесепетинен аялдардын өлүмүнүн 2ден 3төн учуру

белгиленет[90]. Статистикалык маалыматтарга ылайык 19 жашка чейинки курактагылардын бойдон алдыруусу – 6,4%, 24 жашка чейинки курактагылар – 18,7%, 28 жашка чейинкилер – 24,2%, 34 жашка чейинкилер – 24,3%, 35 жаш жана андан улуулар – 26,4% түзөт[91].

12 жаштан 18 жашка чейинки өспүрүмдөр арасында бойдон алдыруунун саны өсүүдө. Жыл сайын орто эсеп менен 67 бойдон алдыруу өспүрүмдөргө туура келет. Өспүрүмдөрдүн кош бойлуулугунун 70%ы бойдон алдыруу, 15%ы төрөт, калган 15%ы бойдон түшүү менен аяктайт[92, 15-21б.].

“Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында кош бойлуулуктун белгилүү бир мезгилинде: бардык саламаттык сактоо уюмдарында (менчигинин түрүнө карабастан) 12 жумага чейин, мамлекеттик жана муниципалдык саламаттык сактоо уюмдарында гана 22 жумага чейин бойдон алдырууга жол берилет[88]. Бул убакыттын ичинде, эреже катары, түйүлдүк жашоого жөндөмдүү эмес. Бирок, алты айлык түйүлдүк тирүү төрөлгөндө медицинанын Заманбап жетишкендиктеринин аркасында аман калышы мүмкүн экени белгиленет[93, 95б.].

Ошондуктан, мыйзамдар жатындан тышкары жашоого жөндөмдүү болгон түйүлдүктүн (алгачкы мөөнөттө) жашоосун коргошу керек деген пикирлер бар. Бул тактоо ымыркайды эненин организминен бөлүнүп, өз алдынча жашоо башталгандан кийин гана эмес, төрөт учурунда (баланын акырындык менен келүү процесси) коргоого мүмкүндүк берет. Бул көз карашты көпчүлүк окумуштуулар колдошту[94, 9б.].

Биз төрөт учурунда түйүлдүктү атайылап алдын ала жок кылган учурда төрөп жаткан аялдарды жоопкерчиликке тартуу зарылдыгын ырастаган окумуштуулардын пикирин карманабыз. Азыркы учурда биздин кылмыш-жаза мыйзамдарыбызда мындай аракеттер үчүн жоопкерчилик жок. Баланын укуктарынын декларациясында бала дене-боюнун жана акыл-эсинин жетиле электигинен улам, атайын коргоого жана камкордукка, анын ичинде төрөлгөнгө чейин да, андан кийин да тиешелүү укуктук коргоого муктаж

болгон жобо камтылган[95]. Төрөт процессинде түйүлдүктү жок кылуу боюнча төрөгөн аялдардын аракеттери үчүн кылмыш жоопкерчилигин киргизүү баланын укуктарын коргоонун эл аралык-укуктук талаптарына жооп берет. *Ошондуктан, КР КЖКнын 125-бер. диспозициясын төмөнкүдөй мазмунда толуктоо менен өзгөртүүлөрдү киргизүүнү сунуштайбыз: "төрөт процессинде түйүлдүктү атайылап өлтүрүү же төрөт учурунда же төрөттөн кийин эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүшү, ошондой эле психотравматикалык кырдаалдын шартында же акыл-эси жайында эмес психикалык бузулуу абалында эненин жаңы төрөлгөн баланы өлтүрүшү"*.

Түйүлдүктү өлтүрүү менен ЖТБӨ ортосундагы айырмалап чектөөлөр төмөнкү критерийлер боюнча жүргүзүлөт: ымыркайга эненин курсагынын ичинде же сыртында зыян келтирилгенби. Бала энесинин курсагынан чыгып кеткен учурда жана кийинчерээк аны өлүмгө алып келүү киши өлтүрүү катары сыпатталган. Бул учурда баланын тирүү же өлүү төрөлгөнүн аныктоо зарыл.

Биз жогоруда белгилегендей, адамдын жашоосунун алгачкы учуру баланын денесинин жүрөктүн согушу жана дем алуусу бар бөлүгүнүн төрөлүшү деп эсептелет. Ымыркайдын тирүү төрөлүшүнүн маанилүү белгиси - анын дем алуусу[96, 233б.]. Жашоонун белгилери жок түйүлдүктүн төрөлүшү дем алуунун жана жүрөктүн кагышынын жоктугу менен көрсөтүлөт. Белгилей кетүүчү нерсе, тирүү төрөлгөн ар бир эле бала жашоо мүмкүнчүлүгүнө ээ боло бербейт.

ЖТЫ жашоого жөндөмдүүлүгү анын эненин организминен тышкары жашоо жөндөмдүүлүгүн билдирет. Төрөт алдында түйүлдүк жетилүү даражасына жетип, жашоого туура келбеген кемтиктер же оорулар болбошу керек. Түйүлдүктүн (ЖТБ) ишенимдүүлүгүнүн критерийлери кош бойлуулуктун мөөнөтүнө гана эмес, медициналык технологиялардын өнүгүү деңгээлине да көз каранды[97].

Объективдүү жактан алганда ымыркайдын өмүрүнө каршы кылмыштар чындыгында эле жабырлануучунун өмүрүн ажыратууга багытталган коомдук коркунучтуу жосундарды билдирет, ал бул учурда ЖТБ болуп саналат.

Кылмыш-жаза укугунда адам өлтүрүүнү жөнгө салуучу ченемдердин чегинде каралган мындай аракеттер үчүн жоопкерчилик бар. Адам өлтүрүү, жалпы мааниде, башка адамдын өмүрүн атайылап ажыратуу болуп саналат[98, 14б.]. Бирок, ЖТЫ жөнүндө сөз болгондо, мыйзам чыгаруучу жосундун квалификациясына таасир этүүчү ар кандай айкын жагдайларды эске алышы мүмкүн. ЖТБ төрөлүшү жөнүндө маселени кароо маанилүү болуп саналат.

ЖТЫ - бул төрөлгөн күндөн баштап жыйырма сегиз күнгө чейинки курактагы бала. Бул мезгил неонаталдык (жаңы төрөлгөн) деп аталат жана баланын организмнин жатындан тышкаркы жашоого интенсивдүү ылайыкташуу процесстери менен мүнөздөлөт. Бул мезгил төрөлгөндөн кийинки убакты дароо өзүнө камтыйт жана бир айга жеткенге чейин уланат. Медициналык жана юридикалык практикада бул термин белгилүү бир курактагы ымыркайга карата колдонулат, анын өнүгүү, ден соолук жана саламаттык сактоо өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен.

Жүргүзүлгөн изилдөө көрсөткөндөй, юристтерден жана медициналык кесиптерден турган адистер сурамжылоонун жүрүшүндө ЖТБ белгисин ар кандай түшүнүктө беришкен. Төрөлгөн учурдан баштап, кимди ЖТБ деп атоого болот деген суроого: сурамжылоого катышкандардын 16%ы жашоонун биринчи суткасын көрсөтүшкөн; респонденттердин 18%ы эки күндү атаган; респонденттердин 24%ы бир жуманы көрсөтү; респонденттердин 38%ы төрт жума деп айтты; респонденттердин 4%ы алты айга чейинки мезгилди көрсөтүшкөн. ЖТБ белгилери боюнча суроого 23%ы баланын эненин курсагынан чыккан учурун көрсөтүшкөн; сурамжылоого катышкандардын 27%ы кесилбеген киндиктин бар экендигин көрсөтүшкөн; респонденттердин 29%ы - былжырдын жана кандын тазалана электигин; 16%ы - анткени бала биринчи тамактандыруу үчүн энесинин көкүрөгүнө жаткырыла элек учурду белгилешкен.

Кылмыш-жаза укугунун теориясында жаңы төрөлгөндүк деген бир маанилүү түшүнүк жок экенин белгилей кетүү керек. Кээ бир авторлор ЖТЫ кош бойлуулуктун жыйырма сегиз жумалыгында салмагы кеминде бир

килограмм же дененин узундугу - отуз беш сантиметр болгон жашоого жөндөмдүү түйүлдүк катары аныктаманы беришет[99, 176.].

Педиатрияда жаңы төрөлгөн мезгил киндик кесилген учурдан баштап башталып, төрт жумага созулат. Бул мезгил эки этапка бөлүнөт: эрте, булкиндик кесилип, байлагандан кийинки биринчи жети күнгө туура келет жана кеч, сегизинчи күндөн башталып, жыйырма сегиз күнгө чейин созулат. Кеч мезгилде баланын тышкы чөйрөнүн шарттарына ыңгайлашуусу жүрөт. Бул мезгилде ЖТБ жүрүм-турумунун маанилүү көрсөткүчтөрү дене салмагынын жана боюнун өсүшүнүн динамикасы, уйкунун сапаты, жакшы булчуң тонусу, активдүү кыймыл, органдардын жана системалардын функционалдык абалы жана нервдин нормалдуу абалы болуп саналат[100,б.].

Соттук медицинада жаңы төрөлгөн мезгилдин узактыгы медициналык жана укуктук аспектилерди эске алуу менен аныкталат жана чектөө баланын жашоосунун биринчи суткасы менен жүргүзүлөт. ЖТБ төрөлгөндөн баштап жашоонун биринчи суткага чейинки кыска убакытты билдирет[101, 56-58б.].

Белгилей кетсек, “Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы ЖТБ аныктама берет. Анда, ушул Мыйзамдын 3-беренесинин 1-бөлүгүнүн 67-пунктунда ЖТБ төрөлгөн учурдан баштап 28 күндүк (4 жума) куракка жеткенге чейинки бала экендиги көрсөтүлгөн[88].

ЭЖТБӨ курамынын объективдүү жагы (Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренеси) адам өлтүрүүнү камтыйт:

- төрөт учурунда же дароо андан кийин;
- психотравматикалык кырдаалдын шартында;
- акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуу абалында[40].

ЖТБӨ аракет жана аракетсиздик менен жасалышы мүмкүн. Көбүнчө төрөгөн аял активдүү аракеттерге барат.

Жүргүзүлгөн изилдөө көрсөткөндөй, көбүнчө бала төрөлгөндөн кийинки алгачкы көз ирмемдерде же күндөрдө (49% учурларда) өмүрүнөн ажырайт. Бул жосунду жасоо ыкмаларына төмөнкүлөрдү киргизсе болот:

асфиксия (муунтуу) (53% учурларда): ЖТБ дем алуусунун жогорку жолдорун тосуу аркылуу дем алуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу; дене жаракаттары (28% учурларда): балага жашап кетүүгө мүмкүнчүлүк бербеген жаракат алып келүүчү атайылап жасалган аракеттер; коркунучта калтыруу (19% учурларда): зарыл медициналык жардам көрсөтүүдөн же жашоо үчүн шарттардан баш тартуу, бул өлүмгө алып келет.

Биздин изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, ЖТЫ көпчүлүгү ымыркайдын мурдун жана оозун колу, жаздыгы, сүлгүсү же мойнун жип, кур, целлофан баштык же башка нерсе менен жаап, муунтуу жолу менен өлтүрүлөт. *Алсак, З., турмушка чыга элек кезинде боюнда болуп калганын туугандарынан көпкө жашырып, курсагын таңып жүргөн. Кош бойлуулугу ачыкка чыкпаш үчүн Ал Бишкек шаарына көчүп келип, жеке сектордо убактылуу жашоочу жай жалдап алат. Үй шартында ал тирүү бала төрөп, мойнун целлофан баштык менен ороп таңып муунтат. З. нын мындай аракеттери баланы өлүмгө алып келет. Андан соң ал ЖТБ кир чүпүрөккө ороп, баштыкка салып, таштанды полигонуна ыргытып жиберген*[102].

Жаракат келтирүү жолу менен өлүмгө алып келүү (башты жана дененин башка бөлүктөрүн ар кандай нерселер менен уруу). Аракетсиздик катары төмөнкү учурлар квалификацияланат, эне ЖТЫ кутулуу үчүн, анын өлүмүнө алып келиши мүмкүн болгон кооптуу кырдаалда ага жардам бербейт, мисалы, баланы эмизүүдөн баш тартуу, жылдын суук мезгилинде баланы сыртта жылаңач калтыруу, аны көчөдө же кооптуу жерде калтыруу. Буга байланыштуу төмөнкү мисал өзгөчө болушу мүмкүн: *Үй-бүлөлүү, көп балалуу эне Д., кышында өз үйүнүн сарайында тирүү баласын төрөп, баласын өзүнүн халатына ороп, ымыркайды таң атканга чейин ошол жерге таштап кеткен. Кийинки күнү ал суукка тоңуп каза болгон баласын өзүнүн огородунун аягына көмүп койгон*[103].

Төрөт учурундагы эненин эки же андан көп балдарын (эгиздерди) өлтүрүүсүн квалификациялоодо белгилүү бир кыйынчылыктар келип чыгышы мүмкүн. Бул жагдай толгоодогу эненин күнөөсүн бир топ оорлотот. Бул

жерден төрөттөн кийин биринин артынан бири балдарынын өмүрүн алган аялдын иш-аракеттеринин ырааттуулугун байкоого болот, бул аракеттердин ырайымсыздыгынан кабар берет. Эки же андан көп бала өлтүрүлгөн учурда энелердин жоопкерчилигин күчөтүү зарылдыгын белгилеген окумуштуулардын пикири менен макул болуу керек[104, 139б.]. *Ошондуктан биз Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесинин 2-бөлүгүн "төрөгөн аял эки же андан көп балага карата жасаган" деген квалификациялык белги менен толуктоону сунуштайбыз, бул биздин оюбузча күнөөлүүнүн аракеттерине так укуктук баа берүүгө мүмкүндүк берет.*

Мындай иштерди кароодо маанилүү аспект кылмыш жасалган учурда эненин мотивациясын жана психикалык абалын баалоо болуп саналат. Айрым учурларда аялдар төрөттөн кийинки депрессия же психоз абалында болушу мүмкүн, бул алардын иш-аракеттерине жана мыйзам алдындагы жоопкерчилигине таасир этет.

Эненин психикалык абалына төмөнкүлөр кирет:

- Төрөттөн кийинки депрессия: Бул абал төрөттөн кийин өзгөрүшү мүмкүн жана терең кайгыруу, жашоого болгон кызыгууну жоготуу, күнөөлүү жана алсыздык сыяктуу симптомдорду камтыйт. Мындай учурларда депрессия ЖТЫ тийиштүү түрдө кам көрө албай калууга алып келиши мүмкүн, ал кээ бир учурларда агрессияны же балага зыяндуу башка аракеттерди жаратышы ыктымал[105, 4-50б.].

- Төрөттөн кийинки психоз: Бул төрөттөн кийин көп өтпөй пайда болгон жана галлюцинация, паранойя, катуу толкундануу жана эртең менен чындык менен байланышуу сыяктуу симптомдорду камтыган оор психикалык оору. Мындай абалда болгон аял адатта өзүнө жат болгон аракеттерди күнүмдүк шарттарда жасай алат[106, 109-113б.].

ЖТБӨ мотивдери ар кандай болушу мүмкүн жана аларды түшүнүү күнөөнүн жана жоопкерчиликтин деңгээлин аныктоодо маанилүү. Мисалы:

- коркуу же уялуу сезими: айрым учурларда, аялдар, айрыкча, өздөрү каалабаган учурда же никесиз шартта кош бойлуу болсо, коомдук айыптоодон

коркуу сезими менен иш-аракет кылышы мүмкүн.

- психикалык абал: жогоруда белгиленгендей, төрөттөн кийинки депрессиянын же психоздун абалы эненин жүрүм-турумуна таасир этүүчү чечүүчү фактор болушу мүмкүн.

- экономикалык же социалдык факторлор: оор турмуштук шарттарда иштеген аялдар баласын камсыз кыла албагандыктан, айласы кеткен чараларды көрүшү мүмкүн.

Каралып жаткан иштин алкагында, ушул сыяктуу категориядагы иштер боюнча, кылмыш жасалган учурда эненин психикалык саламаттыгын аныктоо үчүн психиатриялык экспертиза дайындалышы мүмкүн. Экспертиза аял өзүнүн иш-аракеттеринин мүнөзүн жана кесепеттерин түшүнө албаган абалда болгонун аныктоого жардам берет.

Психикалык абалды туура баалоо адилеттүү жана гумандуу соттук териштирүүнү камсыз кылуу үчүн маанилүү. Ошондой эле, ушул сыяктуу трагедиянын пайда болуу коркунучун азайтуу үчүн төрөттөн кийинки мезгилде аялдарга комплекстүү кам көрүү зарылдыгын талап кылат.

Эненин психикалык абалын жана мотивациясын комплекстүү баалоо мындай иштерди аткарууда негизги ролду ойнойт. Ал сотко күнөөнүн деңгээлин объективдүү аныктоого гана эмес, иштин бардык жагдайларын эске алган адилеттүү чечим чыгарууга жардам берет. Бул ар кандай процесстерде кесипкөй психологиялык жана психиатриялык экспертизанын зарылдыгын талап кылат.

Объективдүү тараптын каралып жаткан белгиси - психотравматикалык кырдаал чындыгында эненин психикалык абалына жана жосун жасалган учурдагы анын аракеттерине туура келиши мүмкүн экендигин белгилей кетүү зарыл. Психотравматикалык кырдаал төрөт процессинде гана пайда болбостон, ар кандай ырааттуулуктар жана факторлор менен шартталган жана оор кесепеттерге алып келиши мүмкүн.

Психотравматикалык кырдаалдын жагдайлары:

► Төрөт процесстери менен байланыш: Төрөттүн өзү аялдар үчүн

физикалык жана эмоционалдык сыноолор болуп саналат. Эгерде алар оорулар же жагымсыз жагдайлар менен татаалдашса, бул психотравматикалык кырдаалдын өнүгүшүнө түрткү болушу мүмкүн.

► Тышкы психотравматикалык факторлор: баланын ден соолугуна таасир бере турган терс божомолдор, каржылык же үй-бүлөлүк көйгөйлөр, коркуу жана келечектеги маанай сыяктуу факторлор да психотравматикалык кырдаалдардын өнүгүшүнө салым кошушу мүмкүн. Мисалы, атасынын жаман адаттарынан улам баланын өнүгүүсүндөгү кемчиликтер жөнүндө дооматтар эне үчүн стресс болуп, анын күнөөсүн, тынчсыздануусун жана келечектен коркуу сезимин күчөтөт.

► Терс эмоциялардын топтолушу: Психотравматикалык кырдаал дайыма эле бир эле учурда боло бербейт. Көбүнчө терс эмоциялар стресстин туруктуу таасиринен улам пайда болгондо акырындык менен өнүгөт. Бул агрессивдүү же кыйратуучу аракеттерге туш болушу мүмкүн болгон аялдын психикалык абалын туруксуздаштырууга алып келет.

Терс эмоциялардын топтолушу жана психотравматикалык факторлордун таасири баарынан мурда эненин психикалык абалын чагылдырат. Бул сезимдер жана психикалык абал анын жүрүм-турумун жана мотивациясын түшүнүү үчүн маанилүү, бирок ошондой эле аялдардын тышкы таасирлерге болгон алсыздыгын баса белгилейт. Инсандын ичинен талдоо, анын эмоционалдык абалын жана психотравматикалык факторлордун таасирин байкоо жасалган кылмыштын мотивдерин жана жагдайларын жакшыраак түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Бул сотко жана эксперттерге жазаны жеңилдетүү же медициналык жардамга муктаждык жөнүндө көбүрөөк негизделген чечим чыгарууга жардам берет.

Ошентип, психотравматикалык кырдаал, чыр-чатактын объективдүү тарабынын бир бөлүгү катары, бардык иштерди талдоодо чечүүчү ролду ойнойт. Ал иш жасалган шарттарды толук баалоого жана киши өлтүргөн аялдын психикалык абалын түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Бул ыкма контролдоо тутуму үчүн да, кылмышкерлердин укуктарын коргоо үчүн да

маанилүү болгон иштердин адилеттүүлүгүн жана ар тараптуу каралышын камсыз кылат.

Акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган психикалык бузулуунун абалы аялдын төрөт учурунда жана андан кийин дароо жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн. Мындай мезгилдерде аял өтө психофизикалык ашыкча жүктөмдөргө туш болушу мүмкүн, бул анын иш-аракеттерин жана алардын кесепеттерин адекваттуу талдоо жөндөмүн баалай алат.

Төрөт учурунда жана төрөттөн кийинки психофизикалык ашыкча жүктөмдөр төмөнкүлөргө алып келиши мүмкүн:

1. Физиологиялык өзгөрүүлөр: Төрөт процесси аялдардын абалынын ырааттуу өзгөрүшүнө алып келет, анын ичинде катуу оору, гормоналдык бузулуулар жана физикалык чарчоо. Бул өзгөрүүлөр анын психикалык абалына таасир этип, стресске жана эмоционалдык башаламандыкка алсызыраак болушу мүмкүн.

2. Психологиялык басым: Физикалык өзгөрүүлөр менен аял олуттуу психологиялык басымга дуушар болот. Бул ЖТБ ден соолугуна тынчсыздануу, төрөттөн коркуу, баланын жашоосу жана жыргалчылыгы үчүн жоопкерчилик сезими, төрөттөн кийинки депрессия же психоз менен байланыштуу болушу мүмкүн.

3. Жүрүм-турумду андоо жана контролдоо мүмкүнчүлүктөрүнүн тарышы: - Таанып билүү жөндөмүнүн начарлашы: Катуу стресстин жана физикалык оорунун шарттарында аял реалдуулукту кабыл алууда убактылуу бузулууларга дуушар болушу мүмкүн. Бул өзүнүн иш-аракеттеринин чыныгы табиятын жана алардын коомдук коркунучун толук түшүнүү жөндөмдүүлүгүнүн алсырашы менен көрсөтүлүшү мүмкүн; - Өзүнүн жүрүм-турумун башкаруу жөндөмүнүн төмөндөшү: Психофизикалык ашыкча жүктөм болгондо, аялдын өзүнүн жүрүм-турумун көзөмөлдөө жөндөмү төмөндөшү мүмкүн. Ал өзүнүн иш-аракеттерин жана алардын кесепеттерин толук түшүнбөй туруп, импульсивдүү же автоматтык түрдө иш-аракет кылышы мүмкүн.

Психикалык бузулуу, мындай абал акыл-эстүүлүктү жокко чыгарбаган оорунун бузулушу катары таанылышы мүмкүн. Демек, аял акыл-эси жайында деп таанылат, бирок анын билүү жана башкаруу жөндөмү убактылуу психикалык бузулуудан улам төмөндөгөн.

Мындай абалдын бар экендиги сот тарабынан өкүм чыгарууда жеңилдетүүчү жагдай катары каралышы мүмкүн. Бул жазанын оордугуна жана өлчөмүнө, ошондой эле милдеттүү дарылоону дайындоо мүмкүнчүлүгүнө жараша болушу мүмкүн.

Төрөт учурунда жана андан кийин психофизикалык ашыкча жүктөм аялдын өз иш-аракеттерин билүү жана көзөмөлдөө жөндөмүн баалай алат. Мындай учурларда, соттолуучунун психикалык абалын кылдаттык менен карап чыгуу, адилеттүү соттук териштирүүнү камсыз кылуу маанилүү. Медициналык жана физикалык факторлорду эске алуу сотко жакшыраак чечим чыгарууга жана тиешелүү сактык чарасын же медициналык жардамды тандоого жардам берет.

ЭЖТБӨ байланыштуу кылмыштын өзгөчөлүктөрү, иш-аракетти квалификациялоодо эске алынышы керек болгон айрым нюанстарга ээ. Негизги өзгөчөлүгү - бул кылмыш коомдук коркунучтуу жосун болуп саналат жана аны квалификациялоо үчүн эненин аракети менен баланын өлүмүнүн ортосундагы себептик байланышты аныктоо маанилүү аспект болуп саналат.

Себептик байланыш жана өлүмдүн келген учуру

1. Себептик байланыш: - ЖТБӨ эненин аракети себеп болгонун аныктоо маанилүү. Өлүм бир заматта болбосо да, кылмыш жасалгандан кийин белгилүү бир убакыттан кийин болсо да, себептик байланыш ачык жана үзгүлтүксүз болушу керек. Мисалы, эгерде эне балага атайылап зыян келтирип, бир нече сааттан же күндөн кийин өлүмгө алып келсе, анда бул себептик байланыш сакталып кала берет жана адам өлтүрүү үчүн жоопкерчилик ошого жараша квалификацияланышы керек.

2. Өлүмдүн келген учуру: ЭЖТБӨ контекстинде, өлүм учуру кылмыштын квалификациясына тиешеси жок болушу мүмкүн, эгерде бул

эненин аракетин өлүмгө алып келген деп аныкталса. Өлүм дароо болгонбу же бир аздан кийинби, юридикалык жоопкерчилик өлүм учуруна эмес, жосундун (киши өлтүрүүнүн) өзү үчүн болот.

Мындай кылмыштарды квалификациялоодо баланын өлүмүнүн фактысы эненин аракетин же аракетсиздиги менен байланыштуу экендиги эске алынат жана бул өлүм учуру дароо болбосо дагы, түздөн-түз себептик байланышты аныктайт.

Ошентип, ЭЖТБӨ учурда, эненин аракетин менен баланын өлүмүнүн ортосундагы себептик байланышты аныктоо кылмыштын квалификациясынын негизги фактору болуп саналат. Эгерде жосун менен өлүмдүн ортосундагы байланыш далилденсе, өлүм учуру маанилүү эмес болушу мүмкүн. Мындай мамиле мындай кылмыштардын коомдук коркунучун эске алуу менен укук колдонуу практикасында объективдүүлүктү жана адилеттүүлүктү камсыз кылат.

ЭЖТБӨ объективдүү белгилери боюнча жүргүзүлгөн изилдөө төмөнкүдөй жалпы жыйынтык чыгарууга алып келет:

- ЭЖТБӨ - бул анын курамын аныктоочу бир катар объективдүү белгилер менен мүнөздөлгөн спецификалуу кылмыш. Бул жосундун кылмыш-жаза мыйзамдарына киргизилиши анын жогорку коомдук коркунучун жана аны катуу укуктук жөнгө салуунун зарылдыгын баса белгилейт.

- Бул кылмыштын объектиси ЖТБ жашоосу болуп саналат. Төрөлгөн учурдан тартып бала тирүү адамдын юридикалык жактан корголгон статусуна ээ болот жана анын өмүрү кылмыш-жаза-укуктук коргоонун объектиси болуп калат. ЖТБ коомдун эң аялуу бөлүгүн билдирет, ошондуктан анын жашоосу мамлекет тарабынан өзгөчө коргоону талап кылат.

- Мыйзам чыгаруучу ар бир адамдын, анын ичинде ЖТБӨ кол салуудан корголушу керек деген пикирде. Өзгөчөлүгү - ЖТБ өз жашоосун өз алдынча коргой албайт жана толугу менен чоңдорго, баарынан мурда энесине көз каранды.

- Мыйзам чыгаруучу ЖТБӨ ымыркайдын энеге өзгөчө көз

карандылыгын жана төрөттөн кийин аял дуушар болушу мүмкүн болгон психофизиологиялык шарттарды эске алуу менен кылмыштын өзүнчө категориясына киргизгендигин белгилей кетүү маанилүү.

- Бул кылмыштын объективдүү жагы ЖТБӨ ажыратууга багытталган коомдук коркунучтуу жосундарда чагылдырылат. Бул кылмыштын контекстинде түздөн түз аракеттерди да, ал жасалган жагдайларды да эске алуу маанилүү.

- Объективдүү тарап активдүү иш-аракеттерде (мисалы, муунтуу, денеге залал келтирүү) жана аракетсиздикте (ЖТБІ керектүү жардам көрсөтүүдөн баш тартуу, анын өлүмүнө алып келиши мүмкүн) көрүнүшү мүмкүн. Формасына карабастан, ЖТБӨ алып келген эненин аракети же аракетсиздиги укукка каршы деп эсептелет.

- Объективдүү тарапты белгилөө үчүн эненин аракети (же аракетсиздиги) менен ЖТБӨ ортосундагы себептик байланыш бар экендигин далилдөө зарыл. Бул кылмышты квалификациялоо үчүн өлүм учуру чечүүчү мааниге ээ эмес экендиги маанилүү — башкы роль дал ушул эненин иш-аракеттери өлүмгө себеп болгонун далилдөөгө берилет.

- Кылмыш болгон учурда эненин психикалык абалын изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулат. Төрөттүн, төрөттөн кийинки депрессиянын же башка психотравматикалык факторлордун таасири аялдын жасаган аракеттерин баалоо жана жетектөө жөндөмүн төмөндөтүшү мүмкүн, бул кылмышты квалификациялоодо да эске алынат.

Ошентип, ЭЖТБӨ объективдүү белгилери кылмыштын негизги объектиси катары ЖТБ жашоосун коргоону камтыйт жана ымыркайдын өмүрүн алуу үчүн эненин аракеттери же аракетсиздиги менен мүнөздөлөт. Мындай кылмыштарды туура квалификациялоо эненин аракеттери менен ЖТБӨ ортосундагы себептик байланышты белгилөөнү, ошондой эле жосун жасалган учурдагы аялдын психикалык абалы менен байланышкан өзгөчө жагдайларды эске алууну талап кылат. Бул факторлор ЖТБӨ байланыштуу иштерге адилеттүү жана негиздүү укук колдонууну камсыз кылууга жардам

берет.

3.3. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнүн субъективдүү белгилери

Кылмыштын субъективдүү жагы кылмыш жасаган адамдын аң-сезиминде жана эркинде болуп жаткан ички процесстерди чагылдырат. Бул процесстер адамдын өз иш-аракеттерин жана алардын кесепеттерин кандайча билээрин, ошондой эле аларды кантип ишке ашырууну көздөп жаткандыгын аныктайт. Субъективдүү тараптын мазмуну адамдын психикалык ишмердүүлүгүндө күнөө, мотив, максат сыяктуу белгилерди аныктоо менен гана ачылышы мүмкүн. Субъективдүү тараптын негизги мааниси - бул күнөөсүз жосун күнөөлүү жасалган жосундан ажыратат[107, 134б.].

Эң жалпы формада кылмыштын субъективдүү жагы субъектинин аң-сезиминде жосундун объективдүү белгилеринин чагылышын (чагылдыруу мүмкүнчүлүгүн) билдирет жана субъектинин аларга болгон мамилесин мүнөздөйт[108, 11б.].

Адам өлтүрүү сыяктуу кылмыштарды туура квалификациялоо үчүн субъективдүү тараптын белгилерин аныктоо өзгөчө маанге ээ. Кылмыштын субъективдүү жагы кылмышкердин ниетин жана максатын камтыйт, бул адам өлтүрүүнү башка кылмыштардан айырмалоого мүмкүндүк берет. Кылмыштын субъективдүү жагына жараша, мисалы, ниет, адам өлтүрүү түздөн-түз ниет менен жасалганбы же жокпу, акыры кылмышкердин аракеттерине укуктук баа берүүгө таасирин тийгизиши мүмкүн.

Төмөнкүдөй эки негизги жагдай менен шартталган адам өлтүрүү иштерин изилдөөгө өзгөчө кылдаттык менен мамиле кылуунун маанилүүлүгүн баса белгилеп кетүү зарыл:

1. Кылмыштын оордугу жана мүмкүн болгон катуу жаза: Адам өлтүрүү адамга каршы жасалган эң оор кылмыш болуп саналат. Бул өмүргө түздөн-түз кол салууну билдирет, бул аны коомдук жана укуктук ченемдерди эң олуттуу бузууга айлантат. Ушундан улам мыйзамдарда жазанын максималдуу катуу чаралары каралган. Ушуга байланыштуу, тергөөдөгү же соттук териштирүүдөгү ар кандай ката күнөөлүү адам үчүн да, жалпы коом үчүн да өтө олуттуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Бул иштин бардык жагдайларын изилдөөнүн сапатына жана толуктугуна карата эң жогорку талапты талап кылат, ошондо берилген жаза адилеттүү жана жасалган жосундун реалдуу оордугуна шайкеш келет[109, 94-114б.].

2. Адам өлтүрүү иштерин чечүүдөгү татаалдык жана кыйынчылык: Адам өлтүрүү иштери көбүнчө кылмыштын фактыларын аныктоого жана жосундун субъективдүү жагын баалоого байланыштуу көптөгөн татаал маселелерди камтыйт. Бул маселелерге төмөнкүлөр кириши мүмкүн:

- Мотивди жана ниетти аныктоо: Адамдын киши өлтүрүүгө эмне түрткү болгонун аныктоо өтө татаал болушу мүмкүн. Мотивдер жашыруун болушу мүмкүн, ал эми ниетти далилдөө кыйын.

- Далилдерди чогултуу жана баалоо: Адам өлтүрүү көбүнчө түздөн-түз далилдерди чогултуу кыйын болгон шарттарда болот жана далил базасы кыйыр далилдерге негизделиши мүмкүн. Бул тергөөчүлөрдүн, эксперттердин жана башка адистердин жогорку квалификациясын талап кылат.

- Психологиялык баалоо: Маанилүү аспект кылмыш жасалган учурда айыпкердин психикалык абалын баалоо болуп саналат. Мындай учурларда психологиялык жана психиатриялык экспертизалар өзгөчө маанилүү ролду ойнойт жана алардын натыйжалары кылмыштын акыркы квалификациясына жана жазанын дайындалышына олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн[110, 134-136б.].

- Социалдык резонанс: Адам өлтүрүү иштери көп учурда коомдук кызыкчылыкты жаратат, ал тергөөнүн жана соттун кысымы менен коштолушу мүмкүн, бул аларды чечүүдө дагы кыйынчылыктарды жаратат.

Ошентип, адам өлтүрүү жөнүндө иштерди изилдөөнүн сапатына өзгөчө жогорку талаптын зарылдыгы кылмыштын оордугу жана өтө катуу жаза дайындоо мүмкүнчүлүгү, ошондой эле мындай иштерди тергөөдө жана кароодо компетенттүү органдар туш болгон татаалдыктар жана көптөгөн кыйынчылыктар менен шартталган. Бардык жагдайларды, далилдерди жана себептерди кылдат жана ар тараптуу изилдөө бул учурларда адилеттүү сот адилеттигинин ачкычы болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесинде каралган ЖТБӨ адам өлтүрүүнүн бир түрү болуп саналат жана күнөөнүн атайылаган формасы менен гана мүнөздөлөт. Мындай жосун кылмышкердин ниетин камтыйт, бул адам өлтүрүү түз же кыйыр ниет менен жасалгандыгын билдирет. ЖТБӨ классификациялоодо жабырлануучунун жашы жана кылмыш жасалган жагдайлар сыяктуу башка факторлорду да эске алуу зарыл.

Юридикалык адабияттарда төрөп жаткан аял тарабынан ЖТБ өмүрүнөн ажыратууда ниеттин түрлөрү тууралуу маселелер боюнча эки илимий көз караш бар. Кээ бир авторлордун айтымында, ЖТБӨ түздөн-түз ниет гана бар[111, 42б.], ал эми башкалардын пикири боюнча – ниет түз жана кыйыр болушу мүмкүн[112, 263б.].

Белгилей кетүүчү нерсе, эненин ЖТБ ниет менен өлтүрүү эң кеңири таралган кылмыш жана ал төмөнкү эки элементти тең камтыйт, интеллектуалдык (өлтүргөн же өлтүрүүгө аракет кылган төрөгөн аялдардын аң-сезиминде болгон процесстерди чагылдырат. Жаңы төрөлгөн учурда, бул адам өзүнүн иш-аракеттеринин коркунучун билет, ымыркайдын өмүрүн эмнеге алып жатканын түшүнөт жана анын өлүмү сөзсүз болушу керек же болушу мүмкүн экенин алдын ала билет дегенди билдирет) жана эрктүү (белгилүү бир натыйжага-жаңы төрөлгөн баланын өлүмүнө жетишүүгө багытталган. Бул баланын өлүмүнө болгон каалоо жана төрөгөн аялдын психикалык ишинин эрктүү тарабы болуп саналат, анын кылмыш жасоого багытталгандыгын баса белгилейт). ЭЖТБ ниет менен өлтүрүүдө бул элементтер көрүнүштөрүндө ажырагыс болуп саналат жана анын иш-

аракеттери жана алардын кесепеттери, ошондой эле кесепеттерин жоюу үчүн каалоо аялдын мүнөзүн толук кабардар кылып чагылдырат.

ЖТБӨ түздөн-түз жана кыйыр ниеттин айырмачылыгы, мүмкүн болгон натыйжаларды ар башкача сунуштайт, бул күнөөнү жана анын деңгээлин тактоо, ошондой эле андан ары ага укуктук баа берүү үчүн маанилүү.

Ымыркайды түздөн-түз ниет менен өлтүрүүдө, күнөөлүү адам ниеттин пайда болушунун сөзсүз же реалдуу мүмкүнчүлүгүн алдын-ала билип, ошол эле учурда бул жыйынтыкты каалайт. Бул учурда, субъект өзүнүн иш-аракеттеринин коркунучун билип гана тим болбостон, ал каалаган кесепеттерге - баланын өлүмүнө умтулат. Мисалы, ЖТЫ атайылап муунтуп жаткан эне түздөн-түз ниет менен иш-аракет кылат, анткени анын иш-аракеттери баланын өлүмүнө алып келерин билет.

Ниеттин дагы бир түрү – кыйыр, ал азыраак кездешет жана кесепеттерге башкача мамиле кылуу менен мүнөздөлөт деп баса белгилөө керек. Ниеттин дагы бир түрү, кыйыр түрдө азыраак кездешет жана кесепеттерге карата башкача мамиле менен мүнөздөлөт. Күнөөлүү, бул учурда бала өлүп калышы мүмкүн экенин түшүнүп, элестетсе да, мындай жыйынтыкка умтулбайт. Тескерисинче, ага кайдыгер мамиле жасап, аң-сезимдүү түрдө өлүмгө жол берет. Мисалы, эч жерде иштебеген Г. күйөөсү менен катталбаган никеде жашаган. Баласы төрөлгөндөн кийин, анын күйөөсү бала менен аны таштап, ага материалдык жактан жардам берген эмес. Г. өзү ЖТБ бага алган эмес. Балдар үйүндө чоңойгондуктан, анын жакын туугандары жок болчу. Тааныштарынан жардам сураган, бирок ал дагы натыйжа берген эмес. Күндөрдүн биринде Г. ЖТЫ муздак үйдө тамак-ашсыз жана кароосуз жалгыз калтырып кеткен, бул баланы өлүмгө алып келген. Аны бир нече убакыттан кийин кайтып келген Гнын жарандык күйөөсү көргөн[113]. Бул учурда, Г., баланы өлтүрүшү мүмкүн экенин түшүнүп, бирок мындай натыйжага жол берип туруп же ага болгон мамилесин таптакыр кайдыгер көрсөтөт. Бул жерде эң негизгиси өлүмгө алып баруучу каалоонун жоктугу, бирок анын пайда болушунун реалдуу мүмкүнчүлүгүн түшүнүү эсептелет.

Түз жана кыйыр ниеттин ортосундагы негизги айырмачылык субъектинин өз иш-аракеттеринин кесепеттерине болгон эрктик мамилесинде:

- Түз ниет: Эрктүү мамиле ЖТБ өлүмүнө болгон каалоодон көрүнөт. Бул кайтарылгыс кесепеттердин келишине активдүү умтулуу.

- Кыйыр ниет: Эрктүү мамиле өлүмгө аң-сезимдүү жол берүү же ага кайдыгерлик менен мүнөздөлөт. Күнөөлүү адам өлүмгө умтулбайт, бирок аны алдын алуу үчүн эч нерсе жана эч кандай чара көрбөйт. Бул учурда, анын аягында мындай жыйынтыктын мүмкүнчүлүгүн түшүнүү бар.

Ниеттин түрүн аныктоо укук колдонуу практикасы үчүн маанилүү, анткени ал жоопкерчиликтин индивидуализациясына таасир этет, анткени ниет түздөн-түз күнөөлүү адамдын жүрүм-турумун моралдык жана юридикалык баалоо менен байланышкан. Көбүнчө, түздөн-түз ниетте катуураак жазаланат, анткени ал күнөөнүн деңгээли н көбүрөөк билдирет. Кыйыр ниет дагы жазаланат, бирок өлүмгө түздөн-түз умтулуунун жоктугун эске алганда, жоопкерчиликтин деңгээли бир аз төмөндөшү мүмкүн.

Демек, ЖТБӨ түз жана кыйыр ниетти түшүнүү жана айырмалоо иш-аракетти туура баалоо, чындыкты орнотуу жана адилеттүү өкүм чыгаруу үчүн өтө маанилүү.

С.В.Векленконун пикири боюнча, аң-сезим жана көрөгөчтүк терминдери атайылап күнөөнүн интеллектуалдык мамилесинин мазмунун билдирет. Бул терминдер ниетти түшүнүүдө негизги ролду ойнойт, субъектинин өз аракеттерин жана алардын кесепеттерин кандай кабыл аларын аныктайт[114, 40-41б.].

Кылмыш-жаза укугунда аң-сезим деп адамдын жөн эле механикалык аракеттерди жасабастан, аны укуктук жана моралдык ченемдердин бузулушу катары активдүү кабыл алуусу түшүндүрүлөт. Аң-сезим болуп жаткан окуяларга жана аракеттерге карата жеке мамилени калыптандыруу менен байланышкан, ал ички баалуулуктарга, ишенимдерге жана социалдык нормаларга негизделген кырдаалга баа берүүнү камтыйт.

Аң-сезим адам өзүнүн иш-аракеттеринин кесепеттерин гана билбестен,

аларды өзү тааныган жана колдогон идеалдары жана нормалары боюнча баалайт деп болжолдойт. Бул баалуулук мамилеси субъектини жетектеген белгиленген моралдык жана укуктук ченемдердин негизинде түзүлөт[115]. Мисалга алсак, адам өлтүрүү башка адамдын жашоого болгон укугун бузган кылмыш экендигин билген адам өзүнүн иш-аракеттерин коомдун, тарбиянын жана жеке тажрыйбанын таасири астында калыптанган баалуулуктар боюнча баалайт.

Субъект тарабынан таанылган туруктуу идеалдар жана ченемдер коомдук коркунучтуу иш-аракеттерди аңдап билүү үчүн негиз түзөт. Бул ченемдер укуктук (мыйзамдар) же моралдык (жеке жана коомдук ишенимдер) болушу мүмкүн. Эгерде иш-аракеттер ушул ченемдерге каршы келсе, субъект алардын укукка каршы мүнөзүн жана мүмкүн болуучу кесепеттерин түшүнөт.

Н.Г. Ивановдун пикири боюнча көрөгөчтүк аң-сезимдин бир бөлүгү болуп саналат, ниеттин мыйзам чыгаруу конструкциясынан көрөгөчтүк элементин алып салуу зарылдыгы жөнүндө тыянак чыгарат[116, 55-56б.]. Көрөгөчтүк - бул субъектинин өз иш-аракеттеринин мүмкүн болгон кесепеттерин болжолдоо жөндөмү. Ниет контекстинде, көрөгөчтүк адам учурдагы кырдаалды гана эмес, анын иш-аракеттеринин мүмкүн болгон натыйжасын да түшүнөт дегенди билдирет. Ошондуктан, материалдык курамы үчүн зарыл болуп саналат жана өзгөчө мааниге ээ[117, 63б.].

Ниеттин түрүнө жараша (тике же кыйыр) субъект кесепеттердин келип чыгышынын кутулбастыгын алдын ала көрөт (мисалы, тике ниетте), же алардын келип чыгуу мүмкүндүгүн түшүнөт (мисалы, кыйыр ниетте). Көрөгөчтүк адам кырдаалды талдап, анын иш-аракеттери терс натыйжаларга алып келиши мүмкүн деген тыянак чыгара алат деп болжолдойт.

Ошентип, аң-сезим жана көрөгөчтүк ниеттин интеллектуалдык мазмунун чагылдырган атайылап күнөөнүн негизги компоненттери болуп саналат. Аң — сезим таанылган ченемдерге жана идеалдарга негизделген аракеттерге баалуулук мамилени калыптандырууну, ал эми алдын ала билүү-мүмкүн болуучу кесепеттерди болжолдоону болжолдойт, булар биригип

келип субъектинин жүрүм-турумуна юридикалык баа берүүнү аныктайт.

Белгилей кетүүчү нерсе, биздин мыйзамдар жана сот практикасы кыйыр ниет менен адам өлтүрүүнү түздөн-түз атайылап жасалганга салыштырмалуу анча коркунучтуу эмес иш катары карабайт. Субъективдүү жагынан айырмачылыктарга карабастан, адам өлтүрүү контекстинде ниеттин эки түрү тең, айрыкча ымыркай өтө кооптуу деп эсептелет.

1. Коомдук коркунучтун жогорку деңгээли: ЖТБӨ, ниеттин формасына карабастан, ар дайым өтө ырайымсыздыкты жана адеп-ахлаксыздыкты билдирет, бул аны өзгөчө коомдук коркунучтуу кылат. Ымыркайдын өлүмү - бул трагедия, ал үй-бүлөгө гана эмес, бүтүндөй коомго таасирин тийгизип, резонанс жаратып, адилеттүү жазаны талап кылат. Күнөөлүү адам өлүмгө баргысы келбеген кыйыр ниет болгон учурда да баланын жашоосуна кайдыгер мамиле жасоонун өзү моралдык жана мыйзамдын базалык ченемдерине көңүл бурулбагандыгын көрсөтүп турат.

2. Биздин мыйзамдарыбызга жана сот практикабызга болгон мамиле: Кыргыз мыйзамдары, сот практикасы сыяктуу эле, жосунду оор кылмыш катары таануу үчүн өлүмдүн келип чыгуу мүмкүнчүлүгү жана бул фактыны түшүнүү жетиштүү экендигинен келип чыгат. Мындай учурларда ниеттин болушу (түз же кыйыр) гана эмес, ошондой эле жосундун кесепеттери да маанилүү. Баланын өлүмү кылмыш ишинин чегинде мүмкүн болгон зыяндын максималдуу деңгээли болгондуктан, кылмыштын кооптуулук деңгээли өтө жогору бойдон калууда.

3. Кайдыгерлик жогорку коркунучтун белгиси катары: Эгерде субъект ЖТБӨ каалабаса дагы, анын өлүмгө алып келүүчү кесепеттерге алып келүү мүмкүнчүлүгүнө болгон кайдыгер мамилеси адам жашоосун, айрыкча анын эң аялуу формасында — ЖТБ жашоосун сыйлабагандыгын көрсөтөт. Бул кайдыгерлик терең адеп-ахлактык жана социалдык бузукулукту көрсөтүп турат, бул мындай жосун түздөн-түз атайылап жасалган кылмыштан кем эмес коркунучтуу кылат.

4. Жаза жана укук колдонуу: Кыйыр ниет менен адам өлтүргөндүгү үчүн

жаза түздөн-түз өлтүрүү ниети жок болгондуктан гана жеңилээрэк болбошу керек. Ымыркайдын өлүмү - ушунчалык оор кесепет, ал ниеттин формасына карабастан адекваттуу укуктук реакцияны талап кылат. Сот практикасында жазаны берүүдө кыйыр ниет каралышы мүмкүн, бирок ал жасаган жосуну үчүн жоопкерчиликти жеңилдетпейт.

Ошентип, биздин мыйзамдар жана сот практикасы кыйыр ниет менен адам өлтүрүүнү коомдук коркунуч жагынан түздөн-түз ниет менен адам өлтүрүүгө теңештирет. Бул өмүрдү, анын өзгөчө аялуу түрлөрүн коргоого болгон терең милдеттенмени жана мындай кылмыштар үчүн катуу жазалоонун зарылдыгын чагылдырат.

Ниеттин пайда болгон учурун карап чыгуу кылмышты укуктук баалоонун маанилүү аспектиси болуп саналат, айрыкча ЖТБ өлтүрүү жөнүндө сөз болгондо. Бул учур жосундун коомдук коркунучтуулугун баалоого жана ошого жараша укуктук баа берүүгө жана жазага олуттуу таасир этиши мүмкүн.

1. Ниет пайда болгон учур: ниет күнөөлүү адамда ар кандай убакта болушу мүмкүн: алдын ала, төрөт башталганга чейин, же күтүлбөгөн жерден, түздөн-түз төрөт учурунда. Кылмыш-жаза укугунун көз карашынан алганда, кылмыштын (наристени өлтүрүү) курамы үчүн ниеттин пайда болуу учуру аныктоочу фактор болуп саналбайт, анткени ниеттин болушу жана андан кийинки жосундун жасалышы кылмыштын курамын түзөт. Бирок, бул жагдай кылмыштын коомдук коркунуч даражасын баалоодо маанилүү ролду ойнойт.

2. Алдын ала пайда болгон ниет: Эгерде ЖТБ өлтүрүү ниети алдын ала пайда болсо, бул кылмыштын коомдук коркунучунун жогору экенин көрсөтүшү мүмкүн. Мындай учурда субъект өз аракеттери жөнүндө ойлонууга, алардын оордугун түшүнүүгө жана аларды ишке ашырууга даярданууга мүмкүнчүлүк алды. Алдын ала пайда болгон ниет чоң эмоционалдык толкундоонун же таасирдин таасири астында эмес, салкын жана аң-сезимдүү чечимдин натыйжасында кылмыш жасоо ниетин көрсөтөт[118, 456.].

- Пландаштыруу жана даярдоо: Алдын-ала пайда болгон ниет адам

кылмыш жасоону гана көздөбөстөн, аны ишке ашырууга даярданган болушу мүмкүн деп божомолдошу мүмкүн. Буга иш-аракеттердин планын иштеп чыгуу, кылмыш жасоонун жолун тандоо, атүгүл кылмыштын изин жашырууга аракет кылуу кириши мүмкүн.

- Жогорулатылган коомдук коркунуч: алдын-ала пайда болгон ниет менен жасалган кылмыш, адатта, кооптуу деп эсептелет, анткени ал туруктуу кылмыштуу ниетти жана иш-аракеттердин ниеттүүлүгүн көрсөтөт. Мындай учурларда, жаза көбүрөөк күнөөнү жана коомдук коркунучту чагылдыруу үчүн кыйла катаалыраак болушу мүмкүн[119, 110-111б.].

3. Капысынан пайда болгон ниет: Төрөт учурунда капысынан пайда болгон ниет кылмыштын курамын да түзөт, бирок анын пайда болушу эмоционалдык сезимдерге, стресске же кырдаалдан улам келип чыккан аффектке байланыштуу болушу мүмкүн. Мындай учурларда, укук коргоо практикасы күнөөлүү адамдын психикалык абалын жана ниет пайда болгон жагдайларды эске алат[120,44-45б.].

- Күнөөнүн даражасынын төмөндөшү: Капысынан пайда болгон ниет стресс же төрөт учурунда эненин физикалык абалы менен шартталган психикалык иштин убактылуу бузулушуна байланыштуу болушу мүмкүн. Эгерде адам катуу эмоционалдык башаламандыктын же коркуунун таасири астында иш-аракет кылгандыгы аныкталса, бул кылмышты квалификациялоодо жана жаза берүүдө эске алынышы мүмкүн. Аялда, көпчүлүк учурда, айрым окумуштуулардын изилдөөсүнө ылайык, 76,5% учурларда киши өлтүрүү ниети капысынан пайда болот, ал эми алдын ала ойлонуу 23,5% түзөт.

4. Квалификациялоого болгон таасири: ниеттин болушу эле кылмыштын курамын түзсө да, анын пайда болгон учуру жосундун квалификациясына жана жазанын аныктамасына таасир этиши мүмкүн. Алдын ала пайда болгон ниет, негизинен, коомдук коркунучтун көбүрөөк деңгээлин көрсөтөт жана катаал жазага алып келиши мүмкүн. Капысынан пайда болгон ниет, айрыкча эмоционалдык же физиологиялык факторлорго байланыштуу болсо,

жеңилдетүүчү жагдай катары каралышы мүмкүн.

Ошентип, ниеттин пайда болгон учуру ЖТБ өлтүрүүнүн коомдук коркунучунун деңгээлин баалоодо маанилүү ролду ойнойт. Алдын ала пайда болгон ниет кылмыштын коомдук коркунучун жогорулаткан иш-аракеттердин чоң даярдыгын жана аң-сезимин көрсөтөт. Капысынан пайда болгон ниет убактылуу эмоционалдык же физикалык бузулууларга байланыштуу болушу мүмкүн, бул иш-аракетти укуктук баалоодо дагы эске алынат.

Айрым окумуштуулардын пикири боюнча, ЖТБ өлтүрүүдөгү импульсивдүүлүк көбүнчө алдын-ала ойлонулган жана атайылап жасалган аракеттерди жашырат. Сыртынан караганда, мындай кылмыштар стихиялуу сезилиши мүмкүн, бирок көпчүлүк учурда алар кылдаттык менен пландаштырылып, күнөөлүүлөр буга алдын-ала даярданышат, кээде алардын алдын-ала билүү деңгээлин моюнга алышпайт[121, 716.].

1. Импульсивдүүлүк жана кабылдоодогу ката: Бир караганда импульсивдүү же эмоционалдык түрткү берген иш-аракеттер чындыгында терең ойлонулган мүнөзгө ээ болушу мүмкүн[72, 1006.]. Бул, айрыкча, ЖТБӨ учурларында, күнөөлүүлөр балалуу болуу менен байланышкан коркуу, уят же башка терс сезимдерди сезип, андан арылуунун жолдору жөнүндө алдын-ала ойлонушат.

2. Пландаштыруу жана алдын-ала ойлонуу: Кылмышкер кылмыш жасоону алдын ала чечип, адам өлтүрүүнүн убактысын, ордун жана өлтүрүү ыкмасын тандап, ага даярдана алган учурда алдын ала ойлонуу пайда болот. Кокустук катары көрүнгөнүнө карабастан, мындай иш-аракеттер пландаштыруу элементтерин камтышы мүмкүн, бул алдын-ала түзүлгөн ниеттин бар экендигин көрсөтөт. Бул байкоо же көңүл буруу коркунучун минималдаштырган шарттарды тандоодо, ошондой эле кылмыш жасалгандан кийин анын изин жашырууга аракет кылууда көрүнүшү мүмкүн[122, 2716.].

3. Өзүн-өзү алдоо жана алдын ала ойлонууну четке кагуу: Кээде күнөөлүү адамдар өз аракеттери атайылап жасалгандыгын мойнуна алуудан коркушу мүмкүн. Бул баш тартуу же рационалдаштыруу сыяктуу

психологиялык коргонуу механизмдерине байланыштуу болушу мүмкүн, мында адам өзүнүн ниетинин чыныгы табиятын тааныбай, өз иш-аракеттерин актоого аракет кылат. Мындай учурларда, адеп-ахлактык ишенимдер менен кылмыш иш-аракеттеринин ортосундагы ички карама-каршылык адамды иш-аракеттери алдын-ала пландаштырылганда, импульсивдүү болгон деп эсептей башташы мүмкүн.

4. Укук колдонууга тийгизген таасири: Импульсивдүүлүк ката болушу мүмкүн экенин түшүнүү кылмышты туура квалификациялоо жана жаза берүү үчүн маанилүү. Эгерде ЖТБӨ алдын-ала пландаштырылгандыгы аныкталса, анда бул коомдук коркунучтун жогору экендигин жана катаал жазаны талап кылышы мүмкүн. Атайылап таануу сотко кылмыштын оордугун туура баалоого жана адилеттүү өкүм чыгарууга мүмкүндүк берет.

Ошентип, ЖТБӨ күнөөлүүлөрдүн иш-аракеттеринин импульсивдүүлүгү көбүнчө алдын ала ойлонулган жана атайылап жасалган аракеттерди жашырган тышкы көрүнүш гана болуп саналат. Бул түшүнүк кылмыштарды туура юридикалык баалоо үчүн, ошондой эле адилеттүү сот адилеттиги үчүн маанилүү.

ЖТБӨ субъективдүү жагын аныктоодо чындыгында маанилүү болгон кылмыштуу жосундун мотивинин жана максатынын ролу жөнүндө баса белгилөө керек. Бул элементтер күнөөлүү адамдын ички каалоолорун жана ниеттерин тереңирээк түшүнүүгө жардам берет, бул өз кезегинде кылмыштын квалификациясына жана жазанын дайындалышына таасир этет.

Мотив - адамды кылмыш жасоого түрткөн ички түрткү берүүчү себеп. ЖТБӨ контекстинде мотивдер ар кандай болушу мүмкүн жана алар эненин ички сезимдерин жана ниеттерин чагылдырат. Мотивдер коомдук айыптоодон коркуу, никесиз төрөлүү фактысын жашыруу каалоосу, экономикалык же социалдык кыйынчылыктардан коркуу, психикалык бузулуу, уят, жада калса каалабаган кош бойлуулуктан улам ЖТБ жек көрүү болушу мүмкүн. Мотив толугу менен аң-сезимдүү да, аң-сезимсиз да болушу маанилүү.

Көпчүлүк авторлордун пикирине ылайык, ЭЖТБӨ мотивдери өтө ар

түрдүү болушу мүмкүн жана аларды түшүнүү кылмыштын субъективдүү тарабын аныктоодо маанилүү роль ойнойт. Бул мотивдер эненин жеке шарттарына, психикалык абалына, социалдык чөйрөсүнө жана жашоо шартына жараша ар кандай болушу мүмкүн.

Бул мотивдер аялды мындай кылмышка түртүшү мүмкүн болгон татаал психологиялык жана социалдык процесстерди чагылдырат.

1. Социалдык жана экономикалык мотивдер:

- Айыптоодон коркуу: Айрым коомдордо же үй-бүлөлөрдө никесиз балалуу болуу айыптоону, уяткарууну жана уят болууну жаратышы мүмкүн. Мындай учурларда, эне социалдык стигманы же үй-бүлө жана коом тарабынан четке кагылууну болтурбоо үчүн ЖТБӨ чечиши мүмкүн. Социалдык жактан начар үй-бүлөдөгү аялдарга өзгөчө оор болот.

- Экономикалык жактан жетишсиздик: Өтө жакырчылык же каржылык кыйынчылык кырдаалда эне ЖТБ татыктуу жашоо бере албайм деп ойлошу мүмкүн. Мындай учурда, экономикалык мотивдер аны материалдык көйгөйлөрдөн алыс болуу үчүн баланы өлтүрүүгө түртүшү мүмкүн.

- Социалдык басым: Үй-бүлө же өнөктөш тараптан болгон кысым аялдын ЖТБӨ түрткү болгон фактор болушу мүмкүн.

2. Психологиялык жана эмоционалдык мотивдер:

- Төрөттөн кийинки депрессия: Төрөттөн кийинки эненин психикалык абалы мотивди калыптандырууда маанилүү роль ойношу мүмкүн. Төрөттөн кийинки депрессия же психоз чындыкты кабылдоонун өзгөрүшүнө алып келиши мүмкүн жана ЭЖТБӨ түртөт.

- Келечектен коркуу: Баланын төрөлүшү менен жашоо өзгөрөрүн билүү коркуу сезимин жана үмүтсүздүк сезимин жаратышы мүмкүн, бул дагы кылмыш жасоо үчүн мотив болушу ыктымал.

3. Жеке мотивдер :

- Жоопкерчиликти өзүнө алгысы келбөө: Айрым учурларда, жоопкерчиликтен коркуп, энеликтен баш тартуу же бала төрөлгөндөн кийинки жашоодогу өзгөрүүлөр мотив болушу мүмкүн.

- Каалабаган кош бойлуулук: Эгерде каалабаган учурда же зордук-зомбулуктун натыйжасында кош бойлуулук болсо, анда эне ЖТЫ карата терс сезимдерди сезип, аны өлтүрүүнү чечиши мүмкүн.

- Баланын атасына болгон терс мамиле: өнөктөш менен болгон чыр-чатактар же баланын атасына болгон жек көрүү сезими ЖТБ өтүп, адам өлтүрүүгө түрткү болот.

- Үй-бүлөдөгү чыр-чатактар: Айрым учурларда, өнөктөштүн зомбулугу, кысым көрсөтүү же коркутуу сыяктуу үй-бүлөлүк чыр-чатактар энени кылмыш жасоого аргасыз кылышы мүмкүн.

4. Айкалышкан (комбинированные) мотивдер: Көбүнчө ЖТБӨ мотивдери комплекстүү болуп саналат жана бир эле учурда бир нече факторлорду камтыйт. Мисалы, экономикалык кыйынчылыктын жана коомдук айыптоодон коркуунун айкалышы кылмыш чечимине алып келиши мүмкүн.

Демек, ЭЖТБӨ мотивдери чындыгында ар кандай болушу мүмкүн жана ар бир окуя күнөөлүү адамдын жүрүм-турумуна таасир эткен бардык факторлорду аныктоо үчүн кылдат талдоону талап кылат. Бул түшүнүк кылмышты квалификациялоодо гана эмес, иштин бардык жагдайларын эске алган адилеттүү жазаны берүүдө да жардам берет.

Биздин изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, изилденген кылмыш иштеринде адам өлтүрүүнүн негизги мотивдери катары төмөнкүлөр көрсөтүлгөн: финансылык кыйынчылыктар (көбүнчө башка мотивдер менен айкалышта) – 72%, социалдык айыптоо (эреже катары, никесиз баланын төрөлүшү) – 14%, үй-бүлөлүк чыр-чатактар – 7%, зордук-зомбулуктун натыйжасында баланын төрөлүшү (баланын атасын жек көрүү) - 5%, келечектен коркуу-2%.

Мотив менен максаттын өз ара байланышын белгилей кетүү керек. Мотив менен максат тыгыз байланышта: мотив адам эмне үчүн кылмыш жасоону чечкенин түшүндүрөт, ал эми максат аны менен эмнеге жетүүнү каалагандыгын көрсөтөт. Кылмыштын субъективдүү тарабынын бул

элементтери укук коргоочуларга күнөөнүн мүнөзүн жана деңгээлин тереңирээк териштирүүгө жардам берет.

В.Н. Кудрявцев мотивди канааттандыруу үчүн кандай натыйжага жетишүү керектигин көрсөткөн максаттан ички каалоону өзүнө камтыган мотивдин айырмасын баса белгилегенди өтө ишенимдүү көрсөткөн[123, 101б.]. Сөз болуп жаткан жосунга карата ЖТБӨ максаты турат.

Ошентип, кылмыштуу жосундун мотиви жана максаты ЖТБӨ субъективдүү тарабынын негизги элементтери болуп саналат. Аларды аныктоо кылмышкер эмнеге жетүүнү каалаарын так түшүнүүгө, күнөөнүн деңгээлин аныктоого жана жазаны жекелештирүүгө жардам берет, бул адилеттүү сот адилеттүүлүгүнө өбөлгө түзөт.

Эмоциялар кылмыштуу жүрүм-турумдун мотивациясын калыптандырууда, өзгөчө ЖТБӨ байланыштуу учурларда негизги ролду ойнойт. Кылмыш жасалган учурда аялдын эмоционалдык абалы анын жүрүм-турумун жана мотивациясын аныктоочу фактор болушу мүмкүн.

Эмоциялар, кыска мөөнөттүү кыжалаттануу болгондуктан, көбүнчө иш-аракетке түздөн-түз түрткү болот. Алар кырдаалды рационалдуу кабылдоону жана өз иш-аракеттерин башкара билүүнү күчөтүшү же тескерисинче алсыратышы мүмкүн. Кылмыштуу жүрүм-турумдун контекстинде коркуу, ачуулануу, үмүтсүздүк, уялуу сыяктуу эмоциялар кылмыш жасоо чечимине алып келиши ыктымал[124, 63б.].

ЖТБӨ аялдын эмоционалдык абалы өзгөчө көңүл бурууга арзыйт. Аял ар кандай жагдайлардан улам курч стресс же психоэмоционалдык бузулуу абалында болушу мүмкүн экенин эске алуу маанилүү: а) төрөттөн кийинки депрессия же психоз: Бул абалдар чындыкты кабылдоону олуттуу түрдө өзгөртүшү мүмкүн жана алардын иш-аракеттеринин кесепеттерин адекваттуу баалоо жөндөмүнө таасир этиши ыктымал. Аялда үмүтсүздүк, жалгыздык, келечектен коркуу сезими пайда болуп, акылга сыйбаган жана кооптуу чечимдерге алып келиши мүмкүн; б) коомдук айыптоодон коркуу: соттон коркуу же балалуу болуу фактысын моюнга алгысы келбеген эмоциялар аялды

кылмышка түртүшү мүмкүн, айрыкча, ал үмүтсүз кырдаалга туш болсо; в) ачуулануу же жек көрүү: кээ бир учурларда аял балага багытталган күчтүү терс эмоцияларды сезиши мүмкүн, айрыкча, эгерде ал зордук-зомбулуктун же өнөктөш менен болгон татаал мамиленин натыйжасы болсо. Бул эмоциялар агрессивдүү жүрүм-турумга жана адам өлтүрүүгө алып келиши ыктымал.

ЖТБӨ аялдын эмоционалдык абалын мүнөздөө укук колдонуучулар үчүн маанилүү, анткени ал кылмыштын себептерин жана жагдайларын тереңирээк түшүнүүгө жардам берет. Психоэмоционалдык бузулуулар кылмыштын квалификациясына жана жоопкерчилик даражасына таасир этүүчү жеңилдетүүчү жагдайлар катары каралышы мүмкүн. Бирок, эмоционалдык абал аялдын өз иш-аракеттерин жана алардын кесепеттерин билүүсүнө таасир этпегендиги аныкталса, бул анын күнөөсүн күчөтүүгө алып келет[125, 41-45б.].

ЖТБӨ менен байланышкан кылмыштарды талдоодо объективдүү фактыларды гана эмес, эмоционалдык абал сыяктуу субъективдүү мүнөздөмөлөрдү да камтыган комплекстүү мамиле жасоо маанилүү. Бул кылмышты туура квалификациялоого гана эмес, ошондой эле күнөөлүү адамдын инсандыгынын бардык аспектилерин жана кылмыш жасалган жагдайларды эске алган адилеттүү сот адилеттүүлүгүн камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

Ошентип, кылмыштуу жүрүм-турумдун мотивациясын түзгөн эмоциялар ЖТБӨ контекстинде чечүүчү ролду ойнойт. Аялдын эмоционалдык абалын мүнөздөө мотивдерди жана жоопкерчилик деңгээлин так баалоого мүмкүндүк берет, бул укук колдонуу практикасы үчүн маанилүү.

ЖТБӨ учурда кылмыштын субъектиси болуп акыл-эси жайында жана кылмыш жоопкерчилигине тартыла турган курактагы белгилери бар эне гана саналат. Бул түшүндүрмө өгөчө мааниге ээ, анткени төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилге байланыштуу белгилүү бир жагдайларга туш болгон эне гана ушул сыяктуу кылмышты жасай алат, анткени ал гана мындай кылмышты жасоого алып келиши мүмкүн болгон физикалык, психологиялык жана

социалдык шарттарга ээ. Ошондуктан, бул учурда атайын субъект жөнүндө сөз болуп жатат.

Бул курамдын субъектисинин жаш курагы жөнүндө сөз болгондо кылмыш-жаза-укуктук илимде эки ача талаш пикирлер бар[7, 105б.]. Бул жерде сөз 16 жашка чейинки курактагы балдарын өлтүргөн энелер жөнүндө болуп жатат. Бул учурда КРнын КЖК 125-беренеси боюнча кылмыш жоопкерчилиги жокко чыгарылат[40].

Мыйзам чыгаруучу 14-15 жаштагы адам өлтүргүчтөрдүн абалын 16 жаштагыларга, ал тургай чоңдорго салыштырмалуу начар абалга алып келгендиги тууралуу С.Ф. Милюковдун пикири бизге жакты[126, 218б.]. Анда төмөнкүдөй айтылат, он төрт же он беш жашында бала төрөп жаткан аял адам өлтүрүү үчүн кыйла катаал берене боюнча жоопкерчиликке тартылат[127, 14б.].

Айрым авторлор жаш курагын төмөндөтүү жолу менен орун алган кемчиликти жоюуну жана бала өлтүрүү үчүн он төрт жаштан баштап жоопкерчиликти кароону же бул ченемди алып салууну, ал эми ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликке жеңилдетүүчү жагдайларды эске алуу менен тартууну сунуш кылышат[127, 14б.]. П.Кривошеин дагы ымыркайларды өлтүрүү субъектисинин жаш курагын 14 жашка чейин түшүрүүнүн максатка ылайыктуу деп эсептейт[128, 40б.].

Айрым изилдөөлөрдүн маалыматтары боюнча, ЖТБ өлтүргөндөрдүн жаш курагы боюнча бойго жеткен курактагылар басымдуулук кылат. Жашы отуздан ашкан аялдар криминалдык жактан эң активдүү болушат, ЖТБӨ арасында жашы жете электердин саны жалпылап салыштырганда аз. Көбүнчө мүнөзү өнүгө элек, ачуусу келе элек, башкалардын кайгысына жана түйшүгүнө кайдыгер карабаган жаш аялдар үчүн ЖТБ өмүрүнө кол салуу моралдык жактан бир топ кыйыныраак[119, 106б.].

Бизге белгилүү болгондой, айтылган көз-караштар жосундун оордугуна карабастан, кылмыш жасаган адамдын жашы жете элек болгондугу жазаны жеңилдетүүчү жагдай болуп саналгандыктан (Кыргыз Республикасынын

Кылмыш-жаза кодексинин 73-беренеси) талашсыз болуп туюлат. Эреже катары, бул курактагы өспүрүмдөр билим берүү мекемелерине барышат, ата-энелеринин же башка чоңдордун көзөмөлүндө болушат, ошондуктан, алардын курагындагы төрөт учурлары өтө сейрек кездешет, ошондой эле бул куракта кылмышты жасоо ыктымалдыгы аз.

Окумуштуулардын ар кандай көз караштарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренеси боюнча жоопкерчиликке тартууну, ошондой эле төрөт процессинде төрөттөн кийинки депрессия, гормоналдык олку-солкулук, күчтүү эмоционалдык чыңалуу ж.б. сыяктуу физиологиялык жана психологиялык өзгөрүүлөрдөн улам бир топ азап тарткан он алты жана андан жогору жаштагы өспүрүмдөрдү (он төрт жана он беш жаштагыларды) жетилгендик боюнча бир катарга коюуну туура эмес деп эсептейбиз.

ЭЖТБӨ ишти кароодо акыл-эстүүлүк маселеси негизги маселелердин бири болуп саналат. Акыл-эси соо болуу кылмыш жоопкерчилигине тартуу үчүн милдеттүү шарт болуп саналат, кылмыш жасаган адам өзүнүн аракеттерин аңдап билгендигин жана алардын кесепеттерин түшүнгөндүгүн билдирет[129, 60-61б.]. Эгерде аял кылмыш жасаган учурда акыл-эси соо эмес деп табылса, ал кылмыш жоопкерчилигине тартылбайт жана ага карата медициналык мүнөздөгү чаралар колдонулат. Бирок, эгерде ал акыл-эси жайында болсо, бирок кош бойлуулуктун же төрөттүн натыйжасында психикалык абалы бузулган болсо, анда бул жеңилдетүүчү жагдай катары каралышы мүмкүн.

Кош бойлуулук жана төрөт аялдын психикалык саламаттыгына олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн, төрөттөн кийинки депрессия же психоз сыяктуу ар кандай психикалык шарттардын өнүгүшүнө алып келиши ыктымал. Бул абалдар аялдын кырдаалды адекваттуу баалоо жана өз аракеттерин көзөмөлдөө жөндөмүнө таасир эте алат.

ЖТБӨ иликтөөдө аялдын психикалык саламаттыгын баалоого өзгөчө көңүл буруу керек. Бул психиатриялык экспертиза жүргүзүүнү өзүнө камтыйт,

ал кылмыш жасалган учурда аял анын иш-аракеттерине таасир эте турган кандайдыр бир психикалык бузулууга дуушар болгонун аныктай алат[130, 29-30б.].

Психикалык жактан бузулуу мүмкүндүгүн эске алуу менен укук колдонуучулар мындай иштерге өзгөчө көңүл буруу жана гумандуулук менен мамиле кылууга тийиш. Эгерде аялдын психикасына олуттуу таасир эткен абалда экендиги аныкталса, бул кылмыштын квалификациясына таасир этип, жазаны жеңилдетиши мүмкүн. Кээ бир учурларда, аялга жазанын ордуна дарылоо сунушталышы ыктымал.

Ушундан улам, акыл-эси жайында болуу кылмыш предметинин маанилүү белгиси болуп саналат, айрыкча эне ЖТБӨ учурларда. Мындай иштерди кароодо аялдын психикалык саламаттыгын эске алуу адилеттүү жана гумандуу сот адилеттүүлүгүн камсыз кылуу үчүн зарыл.

Медицинанын жана илимдин, айрыкча репродуктивдик технологиянын өнүгүшү менен, ЖТБӨ жөнүндө сөз болгондо кылмыштын субъектисинин түшүнүгүнө байланыштуу жаңы суроолор жаралат[131, 101б.].

Заманбап шарттарда аял табигый концепциянын натыйжасында эмес, уруктанган жумуртка клеткасын имплантациялоонун аркасында эне болгон учурлар болушу мүмкүн. Бул аталган кылмыштын субъектисинин түшүнүгүн кайра карап чыгуу жана тактоо зарылдыгын коет.

Экстракорпоралдык уруктандыруу(ЭКУ), суррогат жана башка ыкмалар сыяктуу заманбап репродуктивдик технологиялар кош бойлуулук жана төрөт процесси жөнүндө салттуу түшүнүктү өзгөртүүдө[132, 195-196б.]. Аял уруктанган жумуртка клеткасын имплантациялоонун аркасында эне болгон учурда, ал жаңы төрөлгөн баланы өлтүргөн болсо, кылмышкер катары каралышы мүмкүнбү деген суроо туулат[133, 25-29б.]. Бир катар авторлор аны биологиялык эмес, баланын мыйзамдуу энеси деп эсептешет[134, 144-149б.], башкалары мыйзамдуу жана чыныгы энеликти айырмалашат[135, 15б.].

ЭКУ процедурасынан кийин бала төрөгөн аял, жасалма жол менен боюна бүтүп калганына карабастан, биологиялык эне болуп саналат. Ал

баланын өмүрү жана ден-соолугу үчүн табигый жол менен кош бойлуу болгон эне сыяктуу эле жоопкерчиликти тартат.

В.И. Дальдын түшүндүрмө сөздүгүнө ылайык, эне, башкача айтканда, бала төрөгөн аял - бул ата-эне болуп саналат[136, 294б.]. Суррогаталык эне болгон учурда, аял баланы көтөрүп, төрөп, бирок анын генетикалык энеси болбогон учурда, ал дагы эле бул кылмыштын предмети болуп эсептелет, анткени ал кош бойлуулук жана төрөт стадиясында эненин функцияларын аткарат.

Бойго бүтүү ыкмасындагы өзгөрүүлөргө карабастан, кылмыштын субъектисин аныктоонун негизги критерийи аялдын баланы төрөө фактысы бойдон калууда. Демек, эгерде аял бала көтөрүп, төрөсө, анда ал эне катары таанылат жана ЖТБӨ, кылмыштын субъектиси катары таанылышы мүмкүн[137, 99б.].

Айрым учурларда биологиялык эне (генетикалык материалы колдонулган) жана социалдык эне (баланы тарбиялаган адам) ар башка адам болушу мүмкүн экендигин эске алуу маанилүү. Бирок, ЖТБӨ контекстинде баланы физикалык жактан төрөгөн аялдын жосуну кылмыш деп таанылат.

Азыркы учурдагы мыйзамдар медицинанын жана илимдин жетишкендиктерин эске алып, жаңы чындыктарга көнүшү керек. Мыйзамдар укуктук белгисиздикти болтурбоо жана адилеттүү сот адилеттүүлүгүн камсыз кылуу үчүн жаңы репродуктивдүү технологиялардын контекстинде эне жана кылмыш субъектиси түшүнүгүн так аныкташы маанилүү. Репродуктивдик технологияны колдонуудан келип чыккан бардык мүмкүн болгон кырдаалды камтуу үчүн укуктук ченемдерди толуктоо талап кылынышы мүмкүн. Бул кылмыштын субъектисин так аныктоого жана мыйзамдагы кемчиликтерди жоюуга жардам берет.

Репродуктивдик технологиянын өнүгүшү менен этикалык жана укуктук чакырыктар пайда болот. Укуктук системалар биологиялык жана социалдык энелик дал келбеген шарттарда энеликти жана ЖТБ өмүрү үчүн жоопкерчиликти аныктоого байланыштуу татаал маселелерди чечүүгө даяр

болушу керек.

Медицина менен илимдин жетишкендиктерин эске алуу менен, ЖТБӨ менен байланышкан кылмыштын субъектиси деген түшүнүк чындыгында кайра карап чыгууну жана тактоону талап кылат окшойт. Укуктук системанын жаңы технологияларга ылайыкташтырылышы маанилүү, бул так жана адилеттүү укук колдонууну камсыз кылат.

Ошентип, ЭЖТБӨ субъективдүү белгилерин талдоонун алкагында кылмыштын субъектиси жана бул жосундун субъективдүү жагы сыяктуу негизги аспектилер каралды. Каралып жаткан кылмыштын субъектиси ЖТБ энеси болгон аял гана болушу мүмкүн экендиги аныкталды. Заманбап шарттарда бул түшүнүктү ЭКУ жана суррогат энелик сыяктуу репродуктивдик технологиянын жетишкендиктерин эске алуу менен чечмелөө керек. Боюна бүтүү ыкмасына карабастан, баланы төрөгөн аял кылмыштын субъектиси катары таанылат жана анын өмүрү үчүн жоопкерчиликти алат.

Бул кылмыштын субъективдүү жагы күнөөнүн атайылап жасалган формасы менен мүнөздөлөт, бул эненин өзүнүн иш-аракеттеринин мүнөзүн билүүсүн жана алардын кесепеттерин күтүүсүн билдирет. Белгилей кетүүчү нерсе, бул кылмыш түздөн-түз жана кыйыр ниет менен жасалышы мүмкүн. Бул учурда, ниеттин бул формаларынын ортосундагы айырмачылык жоопкерчиликти жекелештирүүдө маанилүү ролду ойнойт. Кылмыштын субъективдүү жагын талдоодо аялдын мотивациясына жана эмоционалдык абалына өзгөчө көңүл буруу керек, анткени бул факторлор кылмыш жасоо жөнүндө чечим кабыл алууга жана анын квалификациясына олуттуу таасир этиши мүмкүн. Бул контекстте, жоопкерчиликти жеңилдете турган же акыл-эси ордунда болбогон учурда, аны жокко чыгара турган төрөттөн келип чыккан психикалык бузулууларды эске алуу маанилүү. Натыйжада, ЭЖТБӨ субъективдүү белгилери кылмышты жасоо үчүн аялдын жоопкерчилигин жана анын укуктук квалификациясын аныктоочу факторлордун жыйындысын өзүнө камтыйт.

3.4. Эненин жаңы төрөлгөн баласын өлтүрүүнү квалификациялоонун өзгөчөлүктөрү

Кылмышты квалификациялоо кылмыш-жаза укугунун эң маанилүү институттарынын бири катары практикада кеңири колдонулуп, адамдын жасаган жосуну менен кылмыш-жаза мыйзамында каралган кылмыштын курамынын ортосундагы шайкештикти аныктоо процессин өзүнө камтыйт. Туура квалификациялоо жоопкерчиликти даражасын аныктоого жана тиешелүү укуктук ченемди тандоого мүмкүндүк берет, ал өз кезегинде жазанын адилеттүүлүгүн жана жабырлануучулардын укуктарын коргоону камсыз кылат[138, 66.].

Кылмыштын квалификациясын ишмердик катары кароо менен, чынында эле, ал татаал жана көп кырдуу таанып-билүү процесси деп айтууга болот. Бул процесс чындыгында объективдүү болгон фактыларга жана окуяларга укуктук баа берүү максатында талдоону жана чечмелөөнү өзүнө камтыйт[139, 676.]. Квалификациянын ар бир этабында укук коргоочулар далилдерди баалашат, алардын аныктыгын текшерешет, жазык-укуктук ченемдер менен байланыштырышат жана укуктук позицияны иштеп чыгышат.

Квалификация иштин айкын фактыларын жана жагдайларын талдоодон башталат. Кандай иш-аракеттер жасалганын, алар кандай кесепеттерге алып келгенин жана бул иш-аракеттердин объективдүү чындыкка кандай байланышы бар экенин түшүнүү маанилүү. Чогултулган маалыматтардын негизинде кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдери менен иш-аракеттерди жана окуяларды салыштыруу жүргүзүлөт. Буга кылмыштын курамын талдоо, анын бардык элементтеринин болушу же жоктугу, ошондой эле кылмыштын субъектисин жана объектисин аныктоо кирет.

Кылмыштын квалификациясы иштин бардык жагдайларын, анын ичинде объективдүү жана субъективдүү белгилерин, мотивдерин, кылмыш жасоо ыкмасын жана каражаттарын талдоону камтыйт. ЖТБ энеси өлтүргөн

учурда, квалификация кылмыш субъектинин өзгөчөлүгүнөн, мүмкүн болгон психологиялык факторлордон жана жосун жасалган өзгөчө шарттардан улам өзгөчө мааниге ээ болот. Квалификациядагы каталар адилетсиз сот чечимдерине алып келиши мүмкүн, бул институттун кылмыш-жаза укугунда маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Кылмыштын курамын өз алдынча кабыл алууга аялдар тарабынан анын акыл-эсинин чегинен чыккан аракеттердин бардык жерде жайылышы, буга эмоционалдык чыңалуунун абалы кызмат кылган, бул өз кезегинде коом үчүн коркунуч туудурган. Кош бойлуулук жана төрөт менен байланышкан жүктүн ушул абалына ылайыктуу (физиологиялык жана психологиялык), өз аракеттерин реалдуу баалоо жана мүмкүн болгон кесепеттерин түшүнүү мүмкүнчүлүгүн азайтат. Мунун натыйжасында мыйзам чыгаруучу КР КЖК кылмыштын өз алдынча курамын караган (125-ст.), ал кылмыш жасалган учурда аялдын жүрүм-турумуна таасир этүүчү өзгөчө шарттарды жана факторлорду эске алат. Бул укук колдонуучуга мындай учурлардын өзгөчөлүгүн так эске алууга жана жосундун мүнөзүнө жана жагдайларына ылайык келген жоопкерчилик чарасын белгилөөгө мүмкүндүк берет.

ЭЖТБӨ квалификациялоо бул кылмыштын уникалдуу жагдайлары менен байланышкан бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Бул өзгөчөлүктөр кылмыштын субъектисине да, анын объективдүү жана субъективдүү тараптарына да тиешелүү, бул ар бир айкын ишти кароодо жана баалоодо өзгөчө көңүл бурууну талап кылат.

Кылмышты ЖТБ энеси болгон аял гана жасашы толук мүмкүн. Мыйзам чыгаруучу кылмыштын предмети 16 жашка толгон, төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилге байланыштуу абалда турган аял болушу мүмкүн деп белгилейт. Бул мезгилдеги өзгөчө физикалык, психикалык жана социалдык шарттар аялдын жүрүм-турумуна таасир этет.

Көпчүлүк учурда, психофизикалык абалына байланыштуу, төрөгөн эне ЖТБ өз алдынча өлтүрө албайт. Бул КР КЖК 125-беренесинде каралган наристелерди өлтүрүүгө катышуу менен байланышкан татаал маселелерге

жана кылмышка катышкан башка адамдардын жоопкерчилигин аныктоого алып келет. ЖТБӨ башка туугандарынын, жубайынын, ата-энесинин же башка адамдардын катышуу фактылары кылмышты квалификациялоодо жана катышуучулардын ар биринин жоопкерчилик чарасын аныктоодо өзгөчө көңүл бурууну талап кылат. Мисал катары жалданма батирде күйөөсү менен жарандык никеде чогуу жашаган Ч. нын иши болот. Батирдин ээси жубайларга бала менен жашаганга болбойт деген шарт коёт. Чогуу жашаган Ч. бул жагдайга ыраазы болгон жок, Ч. нын кош бойлуулугу алардын жашоосуна тоскоол болуп жатканын айтат. Бир нече убакыт өткөндөн кийин, Ч. бирге жашаган күйөөсү менен туугандарынын киши жашабаган дачасына кетет. Баласы тирүү төрөлгөндөн кийин, аны желим баштыкка ороп, сырттагы дааратканага ыргытып жиберешкен[140].

Бул учур башка адамдар ЖТБӨ кандайча активдүү роль ойной тургандыгын көрсөтүп турат, бул ар бир айкын ишти кылдат талдоо жана ар бир катышуучунун күнөөсүн жана жоопкерчилигин аныктоо зарылдыгын жаратат. Мындай кылмышка шериктеш болуу шыкактоодон жана көмөкчүлүктөн баштап адам өлтүрүүгө түздөн-түз катышканга чейин ар кандай формада көрсөтүлүшү мүмкүн.

А.Н. Карасованын пикири боюнча ЭЖТБӨ субъектинин белгилери оордотуучу белгилер менен өлтүрүү үчүн жоопкерчиликке тартылууга тийиш болгон шериктерге жайылтылышы мүмкүн эмес. Мындай мамиле энеге мүнөздүү жеңилдетүүчү жагдайларды башка шериктештерге колдонууга болбой тургандыгын эске алат[141, 176.]. Э.Ф. Побегайло бала өлтүрүлгөн учурда, эненин баланын атасы сыяктуу башка адамдар менен чогуу аткаруусунда, чогуу аткаруучунун аракеттери адам өлтүрүү катары бааланышы керек деп айткан. Себеби энеге карата колдонулушу мүмкүн болгон жеңилдетүүчү жагдайлар кылмышка катышкан башка адамдарга жайылтылбайт. Ошондуктан, шериктештердин иш-аракеттери энеге мүнөздүү белгилерди эске албастан, жалпы норма боюнча квалификацияланышы керек[142, 241б.]. А.И.Парог ЖТБӨ шериктеринин аракеттери күчөтүлгөн

киши өлтүрүү катары квалификацияланышы керек деп ырастаган. Бул жеңилдетүүчү жагдайлар дуушар болушу мүмкүн болгон эне менен иш-аракеттери оор деп табылышы мүмкүн болгон башкалардын ортосундагы жоопкерчиликти чектөөнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт[143, 269-270б.]. Р.М. Галиакбаровдун пикири боюнча, жалпы жана атайын курамдардын атаандаштыгында, ЖТБӨ кошо аткаруучуларынын аракеттери адам өлтүрүү катары квалификацияланышы керек (берененин тиешелүү бөлүктөрү жана пункттары боюнча). Бул шериктештерге карата жалпы ченемди колдонуу зарылдыгын тастыктайт, анткени энеге тиешелүү атайын белгилер башкалардын жоопкерчилигин жеңилдетүү үчүн колдонулушу мүмкүн эмес[144, 45б.].

ЖТБӨ катышкан шериктештер, мисалы, баланын атасы же башка туугандары, адам өлтүрүү үчүн жалпы норма боюнча жооп бериши керек деген окумуштуулардын берген пикирлери туура окшойт. Энеге карата колдонулушу мүмкүн болгон жеңилдетүүчү жагдайлар аларга жайылтылбайт, бул алардын аракеттерин квалификациялоодо бир кыйла катуураак мамилени талап кылат.

Кылмыштын кошо катышуучуларынын (шериктештер) иш-аракеттерин квалификациялоодо төмөнкү аспектилерди эске алуу маанилүү:

1. Кошо катышуунун (шериктештиктин) формасы: Ар бир катышуучунун иш-аракеттери кылмыш жасоого кошкон салымы боюнча көз карашта талданууга тийиш. Мисалы, туугандары же өнөктөшү тарабынан тукуруунун болушу активдүү шериктештик катары квалификацияланышы мүмкүн, ал эми кылмыш жасоо үчүн орун берүү сыяктуу жардамдашуу көмөкчү катары таанылышы мүмкүн.

2. Эненин психикалык абалы: Төрөгөн аялдын психофизикалык абалын эске алганда, кылмыштагы башка адамдардын ролу эненин өзүнө караганда кыйла активдүү болушу мүмкүн. Бул алардын жоопкерчилик даражасына жана кылмыштын квалификациясына таасир этиши ыктымал.

3. Башка адамдардын жоопкерчилиги: Адам өлтүрүү жөнүндө чечим

кабыл алууда жана аны жүзөгө ашырууда башка адамдар чечүүчү ролду ойногон учурда, алардын аракеттери адам өлтүрүү жөнүндө жалпы ченемдер боюнча квалификацияланышы мүмкүн (КР КЖКнын 122-бер.), өзгөчө, эгерде алардын аракеттери Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 125-беренесинде эске алынган жеңилдетүүчү жагдайлар менен шартталбаса.

Ошентип, ЖТБӨ башка адамдардын катышуусу кылмышты квалификациялоодо жана жоопкерчиликти белгилөөдө өзгөчө мамилени талап кылат. Адилеттүү сот адилеттүүлүгүн камсыз кылуу үчүн иштин бардык жагдайлары, анын ичинде ар бир катышуучунун ролу жана алардын мотивдери каралышы керек.

ЖТБӨ квалификациялоо учурунда пайда болуучу өзгөчөлүктөрдү (КР Кылмыш-жаза кодексинин 125-бер.) көрсөтүү зарыл, алар *адам өлтүрүүдөн чектөөдө* муктаж (КР Кылмыш-жаза кодексинин 122-бер.). Бул жерде жалпы жана атайын ченемдердин ортосунда пайда болгон атаандаштык учурлары жөнүндө сөз болуп жатат. Адам өлтүрүү жөнүндө ченем жалпы мүнөзгө ээ, анткени анда башка тиешелүү иштерде болушу керек болгон бардык белгилер камтылган. ЖТБӨ курамы атайын ченем катары каралып жаткан жумшартуучу белгилердин болушу менен өзгөчө айырмаланат.

Ченемдерди бөлүүгө карата С.С. Алексеев колдонуу чөйрөсүнө жараша жалпы жана атайын ченемдерди бөлүп көрсөтөт[145, 211-212б.]. Анын пикири боюнча, атайын ченемдер мамилелердин белгилүү бир түрүнүн чегинде гана иштейт. Демек, мындай ченемдер жалпы эреженин алкагынан тышкары айкын бир кырдаалды жөнгө салууга арналган[146, 174б.].

М.И. Байтин атайын ченемдер убактылуу, мейкиндик шарттарын жана укук субъекттеринин жүрүм-турумуна укуктук таасир этүүнүн ыкмаларын эске алуу менен аларды колдонууну оңдоп, жалпы ченемдерди максималдуу конкреттештирерин белгилейт. Ошентип, атайын эрежелер жалпы укуктун үзгүлтүксүз жана ырааттуу ишке ашырылышын камсыз кылып, алардын колдонулушун так жана айкын шарттарга ылайыкташтырат[147, 246-247б.].

В.Н.Кудрявцев атайын ченемдин болушу кылмыш-жаза

жоопкерчилигинин маселелерин чечүүгө жалпы ченемге салыштырмалуу башкача мамилени сунуш кылганда негиздүү деп эсептейт. Атайын ченем жалпы ченемде каралгандан башка укуктук жөнгө салууну талап кылган айкын шарттарды же жагдайларды эске алат[148, 218б.].

Бул мамилелердин бардыгы укуктук системада атайын ченемдердин зарылдыгын жана маанилүүлүгүн тастыктап турат. Кылмыш-жаза укугунун контекстинде КР КЖК 125-беренеси сыяктуу атайын ченемдер жоопкерчиликти жеңилдетүүчү же тескерисинче күчөткөн өзгөчө жагдайларды эске алууга мүмкүндүк берүү менен маанилүү функцияны аткарат, бул укук колдонууну адилеттүү жана адекваттуу кылат.

Айрым окумуштуулардын арасында ымыркайдын энеси өлтүрүүнү атайын эмес, жалпы ченем боюнча квалификациялаган учурлар жөнүндө пикир бар. Мындай учурларга кылмыш жасоо ниети алдын ала пайда болгон жагдайлар кирет[68, 25б.], мисалы, нормалдуу экинчи төрөт жана эненин абалы жакшы[7, 98б.]. Мындай кырдаалдарда, эгерде эне баланы өлтүрүүгө алдын-ала даярдана баштаса, анда анын иш-аракеттери төрөт мезгилинин жана төрөттөн кийинки абалдын психоэмоционалдык өзгөчөлүктөрүн эске алган атайын ченемге кирбейт деп баса белгиленет[15, 178б.].

ЖТБӨ үчүн эненин жоопкерчилиги төрөт процессинде же андан кийин аял нормалдуу абалда болгон учурларда жалпы негизде колдонулуучу мамиле эң алгылыктуу деп эсептелет. Эгерде аялдын болуп жаткан окуяларды адекваттуу кабыл алуу жана өз аракеттерин көзөмөлдөө жөндөмүнө таасир этиши мүмкүн болгон психикалык бузулуунун же психикалык травманын далилдери бар болсо, өзгөчө учур болот[149, 345б.].

ЖТБӨ жалпы ченем боюнча квалификациялоо, эгерде төрөт менен байланышкан, атайын ченемдер менен эске алынган физикалык же психикалык оорчулук сыяктуу жеңилдетүүчү жагдайлар жок болсо, акталышы мүмкүн. Мындай мамиле эненин күнөөсүнүн жана жоопкерчилигинин деңгээлин так баалоого, ошондой эле жасалган жосундун оордугуна жараша жазанын адилеттүүлүгүн камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

Ошентип, ЖТБӨ квалификациялоодо (КР КЖК 125-беренеси) кылмыштын бул курамын башкалардан, атап айтканда, КР КЖК 122-беренесинде каралган адам өлтүрүүнүн жалпы курамынан ажыратууда пайда болгон өзгөчө өзгөчөлүктөрдү эске алуу зарыл. Мындай учурда, жалпы жана атайын ченемдердин атаандаштык стандарттары жөнүндө сөз болот.

1. Жалпы жана атайын ченемдер:

- Жалпы ченем: КР КЖК 122-беренеси бул кылмыштын бардык негизги белгилерин камтуу менен жалпысынан адам өлтүрүү үчүн жоопкерчиликти белгилейт. Ал атайын ченемдер менен түздөн-түз каралгандардан тышкары, башка адамдын өмүрүнөн ажыратуунун бардык учурларына карата колдонулат.

- Атайын ченем: КР КЖК 125-беренеси ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти белгилеген атайын ченем болуп саналат, ал кылмыш жасалган учурда эненин өзгөчө психофизикалык абалына байланыштуу жеңилдетүүчү жагдайлардын болгондугуна байланыштуу киши өлтүрүүнүн жалпы курамынан бөлүнүп чыгат.

2. Ченемдердин атаандаштыгы: Жалпы жана атайын ченемдердин ортосундагы атаандаштык күнөөлүү аракеттери жалпы жана атайын ченемдердин белгилери менен мүнөздөлүшү мүмкүн болгондо пайда болот. Мындай учурларда атайын ченемге артыкчылык берилет, анткени ал кылмыш жасоо менен байланышкан конкреттүү жагдайларды жана өзгөчөлүктөрдү эске алат.

- КР КЖК 125-беренесин колдонуу: КР КЖКнын 125-беренеси эне ЖТБ төрөт же төрөттөн кийинки абалы менен байланышкан катуу психикалык же физикалык стресстин таасири астында өлтүргөн учурларда колдонулат. Бул ченем мындай кырдаалдарда болушу мүмкүн болгон өзгөчө жеңилдетүүчү факторлорду эске алат жана адам өлтүрүүнүн жалпы ченемине салыштырмалуу жеңилерээк катаал жазаны белгилейт.

- КР КЖКнын 122-беренесин колдонуу: Эгерде ЭЖТБӨ өзгөчө жагдайларга, мисалы, төрөткө же төрөттөн кийинки мезгилге байланышпаса,

же эненин аракетин алдын ала пландалган жана жеңилдетүүчү факторлордун таасирсиз түздөн-түз ниет менен жасалса, адам өлтүрүүнүн жалпы ченеми колдонулууга тийиш (КР КЖКнын 122-бер.).

3. Жеңилдетүүчү белгилердин мааниси: КР КЖКнын 125-беренеси боюнча квалификациянын өзгөчөлүгү болуп, бул ченем чечим кабыл алуунун капысынан болушу, төрөт менен байланышкан эненин психоэмоционалдык абалы жана мүмкүн болуучу убактылуу психикалык бузулуулар сыяктуу жеңилдетүүчү белгилердин болушун эске алат. Бул белгилер КР КЖКнин 125-беренеси боюнча кылмыштын курамын атайын жана КРнын КЖКнин 122-беренеси менен каралган адам өлтүрүүнүн жалпы курамынан айырмаланган катары кароого мүмкүндүк берет.

4. Практикалык мааниси: КР КЖКнин 122 жана 125-беренелеринин ортосундагы туура чектөө укук колдонуу ишмердүүлүгү үчүн практикалык мааниге ээ, анткени ЖТБ энеси жасаган жосундарга адилеттүү жана адекваттуу баа берүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Квалификациялоодогу каталар адилетсиз жаза колдонууга же жасалган кылмыштын коомдук коркунучунун деңгээлин баалабай коюуга алып келиши мүмкүн.

Ошентип, КР КЖКнын 125-беренеси боюнча ЖТБӨ квалификациялоо бул жосунду КР КЖК 122-беренесинде каралган өлтүрүүнүн башка түрлөрүнөн туура чектөө үчүн кылмыш жасалган учурдагы эненин психофизикалык абалынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен иштин бардык жагдайларын кылдат талдоону талап кылат.

Изилдөөлөрдө жеңилдетилген ЖТБӨ менен кадимки адам өлтүрүүнү айырмалоонун критерийлери талкууланат, алардын арасында **кылмыш жасоо ниетинин пайда болгон убактысына** өзгөчө көңүл бурулат.

С.В.Бородин кош бойлуу кезинде эле баланы өлтүрүүгө даярдана баштаган аялга карата артыкчылыктуу курамды колдонуу үчүн эч кандай негиз жок деп ырастайт. Кылмышка алдын-ала даярдануу, төрөлгөнгө чейин, атайылап жана туруктуу ниеттин бар экендигин көрсөтөт, бул жосундун

коомдук коркунучунун деңгээлин кыйла жогорулатат жана адам өлтүрүү боюнча жалпы ченем боюнча катуу квалификацияны талап кылат[15, 178б.].

А.Н.Красиков бул көз карашты колдойт жана ЖТБӨ квалификациялоодо алдын ала ойлонулган ниетти эске алуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт. Ал ошондой эле төрөт учурунда эненин психофизикалык абалын баалоо зарылдыгын белгилейт. Эгерде аялда анын иш-аракеттерин адекваттуу баалоо жөндөмүнө таасир эте турган олуттуу психофизикалык чектенүү байкалбаса, анда анын аракети жеңилдетилген ЖТБӨ эмес, жалпы ченем боюнча квалификацияланышы мүмкүн[7, 98б.].

Ошентип, жеңилдетилген ЖТБӨ жана кадимки адам өлтүрүүнү айырмалоонун негизги критерийлери - бул ниеттин пайда болуу убактысы жана төрөт учурундагы эненин абалы. Эгерде ЖТБӨ болгон ниет алдын ала, кош бойлуу кезинде эле пайда болсо, же энеси нормалдуу психофизикалык абалда болсо, мындай жагдайлар жеңилдетилген курамды колдонуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын жалпы ченемдери боюнча кыйла катуу квалификацияны талап кылат. Мисалга алсак, Ж. көп балалуу эне болгондуктан, бешинчи баласын эч кандай кыйынчылыксыз төрөгөн. Анын жалпы абалы кадимкидей туруктуу деп бааланган. Бала төрөлгөндөн кийин, баланын улам-улам ыйлаганы аны кыжырданткан. Ымыркайды багууда Ж.га бош убактысында улуу балдары жардам беришкен. Түнкүсүн наристе ыйлап баштаганда Ж. кыжырданып, кыйкыра берчү. Ошондой уйкусуз түндөрдүн биринде Ж. ыйлап жаткан баланы колуна алып, полго ыргытып жиберет. Бала унчукпай калат. Бир нече убакыт өткөндөн кийин, Ж.башынан жаракат алып каза болуп калган баласынын өлүгүн көрөт. Ж.нын иш-аракеттери КР КЖКнын 122-беренеси боюнча квалификацияланган[150].

Квалификациялоодо ***ЖТБӨ этиятсыздыктан өлүмгө алып келүүдөн чектөө*** (КР КЖКнин 127-бер.) белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат. Бул жосундардын ортосундагы негизги айырмачылык эненин ниетинин бар же жоктугунда. Этиятсыз өлүм күнөөлүү адамдын өлтүрүү ниетинин жоктугу

менен мүнөздөлөт. Мындай учурларда, эне терс натыйжага жол бербейт деп үмүттөнүп, айрым иш-аракеттерге ишениши мүмкүн, бирок өз эсебинде ката кетирет. Мисалы, эне коопсуздук эрежелерин сактабаса, ЖТБӨ алып келиши мүмкүн. Жеңил-желпи мамиле күнөөлүү адам өлүмдүн келүү мүмкүнчүлүгүн алдын-ала билип, бирок аларды жок кылууну негизсиз күткөндүгүндө көрсөтүлөт. Этиятсыздык менен эне өзүнүн иш-аракетинин же аракетсиздигинин коркунучун билбейт, бирок мындай коркунуч объективдүү түрдө бар. Этиятсыздык күнөөлүү адам балага өлүмдүн келүү мүмкүнчүлүгүн таптакыр алдын-ала билбегендигин билдирет, бирок аны болжолдошу керек болчу жана болушу мүмкүн.

Биз мындай учурларда, аял төрөт процессинде жана андан кийин өзгөчө психофизикалык абалда болгондо кылмыш жоопкерчилигин алып салууга болот деп эсептеген авторлордун көз карашына кошулабыз[151, 566.].

ЖТБ энеси аны өмүрүнө коркунуч туудурган абалга койгон учурларда, **ЖТБӨ коркунучта калтыруудан чектөө** (КР КЖК 144-бер.) маселелери негиздүү келип чыгат. Мындай учурларда эненин ниетин жана жосун жасалган жагдайларды баалоо маанилүү ролду ойнойт.

Н.Ф. Кузнецова өлүмгө этиятсыздык менен алып келүү жабырлануучуларды өмүргө коркунуч туудурган абалга алып келген адамга жеткиликтүү чара көрбөгөндүктөн келип чыгат деп ырастайт[152, 176.]. Демек, бул эне акырында баланын өлүмүнө алып келген тобокелчиликти байкабай же баалабай койгон болушу мүмкүн дегенди билдирет.

В.Б.Малеиндин пикири боюнча, ЖТБ анын энеси коркунучта калтырышы өзүнчө киши өлтүрүү болуп саналбайт[153, 251-252б.]. Мындай мамиле коркунучта калуу адамдын өмүрүнө кол салууну билдирбейт, тескерисинче, эненин балага кам көрүүнү же аны тарбиялоону улантууну каалабагандыгын билдирет.

С.В.Познышев ниеттин багыты боюнча гана ЖТБӨ коркунучта калтыруудан айырмалоого болот деп эсептейт. Күнөөлүү адам баланы коркунучта калтырууну анын өмүрүнө кол салбастан, баладан алыстоо ниети

менен жасайт[154, 73б.]. Бирок, эгерде эненин ниети баланы анын аман калышы мүмкүн болбогон шартта калтыруу болсо, муну атайылап адам өлтүрүү катары кароо керек.

Бизге көрүнүп тургандай, ЖТБӨ коркунуч туудурган, анын аман калышы мүмкүн эмес шарттарда калтыруу адам өлтүрүү катары квалификацияланышы керек (КЖК 125-бер.) эгерде коркунучта калтыруу ЖТБ өлүмүнө алып келбесе же эне өлүмдүн жакындап калганын билбесе, анда эненин иш-аракети КЖК 144-беренеси боюнча квалификацияланат.

Ошентип, ЭЖТБӨ квалификациялоо иштин бардык жагдайларын кылдат талдоону талап кылган татаал жана көп кырдуу процессти өзүнө камтыйт. Негизги өзгөчөлүктөрү кылмыштын бул курамын жалпы ченем боюнча адам өлтүрүү (КЖК 122-бер.), этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү (КР КЖК 127-бер.) жана коркунучта калтыруу (КЖК 144-бер.) сыяктуу чектеш курамдардан так ажыратуунун зарылдыгында турат.

Квалификациялоодо негизги критерийлер болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- Ниеттин пайда болуу мезгили: Алдын ала ойлонулган ниет жана төрөткө чейинки кылмышка даярдануу жосундун коомдук коркунучун көрсөтүп турат жана адам өлтүрүүнүн жалпы ченемдери боюнча квалификациялоону талап кылышы мүмкүн.

- Эненин психофизикалык абалы: Төрөт учурунда төрөгөн аялдын абалын эске алуу маанилүү. Эгерде психофизикалык абал нормалдуу болсо жана ниет алдын ала түзүлгөн болсо, анда бул артыкчылыктуу ченемди колдонуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарышы мүмкүн.

- Күнөөнүн формасы: Түз жана кыйыр ниетти, ошондой эле жеңил ойлуулукту жана этиятсыздыкты айырмалоо квалификациянын маанилүү элементи болуп саналат. Түздөн-түз ниет баланын өмүрүн алууну каалайт, ал эми кыйыр ниет өлүмгө алып келүүчү кесепеттердин башталышына кайдыгерликте чагылдырылышы мүмкүн.

- Кошо катышуучулардын (шериктештердин) ролу: Башка адамдардын кылмышына катышкан учурда, алардын иш-аракеттери адам өлтүрүүнүн

жалпы ченемине ылайык келиши керек, анткени энеге байланыштуу жеңилдетүүчү жагдайлардын аларга тиешеси жок.

- Коркунучка калтыруудан чектөө: Эгерде эне ЖТБ өмүрүнө коркунуч туудурган шартта таштап кетсе жана анын өлүмүнө алып келсе, анда анын иш-аракеттери адам өлтүрүү катары квалификацияланышы керек. Эгерде өлүм учуру болбосо, коркунучта калтыруу жөнүндө беренеси боюнча квалификацияланышы мүмкүн.

ЭЖТБӨ туура квалификациялоо кылмыш-жаза мыйзамынын адилеттүү колдонулушун камсыз кылуу үчүн ниетти, төрөгөн аялдын абалын жана жасалган жосундун бардык жагдайларын кылдат баалоону талап кылары белгилүү болду.

Ошентип, жүргүзүлгөн изилдөө ЭЖТБӨ кылмыш-жаза-укуктук мүнөздөмөсү терең талдоону жана бардык спецификалык өзгөчөлүктөрдү эске алууну талап кылган бул кылмыштын татаалдыгын жана ар тараптуулугун чагылдырарын көрсөттү.

Биринчиден, бул кылмыштын коомдук коркунучтуулугу жабырлануучулардын эң корголбогон категориясына — энесине толугу менен көз каранды болгон ЖТБ каршы багытталгандыгы менен шартталган. Мындай жосун адеп-ахлактын жана үй-бүлөлүк баалуулуктардын негиздерин бузат, ошондой эле адамдын негизги укугу катары бекитилген жашоого болгон укукту бузат.

Экинчиден, бул кылмыштын объективдүү жана субъективдүү белгилери аны адам өлтүрүүнүн башка формаларынан айырмалап турат. Кылмыштын объективдүү жагы ЖТБ өмүрүн алууну камтыйт, ал эми субъективдүү жагы эненин мотивдерин жана максаттарын, төрөгөн аялдын психикалык жана эмоционалдык абалын жана күнөөнүн формасын (түз же кыйыр ниет) камтыйт. Кылмыштын субъектисинин өзгөчө белгиси - адам өлтүрүү ЖТБ энеси тарабынан гана жасалышы мүмкүн, мында кылмыш жасалган учурдагы анын акыл-эси жана психикасынын абалы маанилүү болуп саналат.

Акырында, ЭЖТБӨ квалификациялоонун өзгөчөлүктөрү иштин бардык

жагдайларын кылдат талдоону талап кылат. Кылмыштын бул курамын адам өлтүрүү, этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү же коркунучта калтыруу жөнүндөгү жалпы ченемдерден чектөө ниеттин пайда болуу убактысын, эненин психофизикалык абалын, ошондой эле шериктердин болушун эсепке алууну талап кылат. Квалификация мыйзамдын адилеттүү колдонулушун камсыз кылуу үчүн эненин ниетинин өзгөчө мүнөзүн жана абалын эске алышы керек.

Ошентип, ЭЖТБӨ кылмыш-жаза-укуктук мүнөздөмөсү адилеттүүлүктү камсыз кылуу жана жабырлануучулардын укуктарын коргоо үчүн укуктук гана эмес, моралдык, психологиялык жана социалдык аспектилерди да эске алган өзгөчө мамилени талап кылат.

ТЫЯНАКТАР

Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөө төмөнкүдөй корутундуларды жана сунуштарды түзүүгө мүмкүндүк берди:

1. Өзүнүн ЖТБӨ энинин кылмыш жоопкерчилигинин калыптануу жана өнүгүү тарыхы укуктук ченемдердеги өзгөрүүлөрдү гана эмес, коомдун моралдык жана этикалык мамилелердин эволюциясын да чагылдырат. Кылымдар бою мыйзам чыгаруучулар жана бүтүндөй коом кылмыштын бул түрүн ар башкача кабыл алышкан, бул мыйзамдардын жана жазалардын эволюциясына алып келген. Укуктук ченемдердеги өзгөрүүлөр диний жана маданий ишенимдерди, социалдык жана экономикалык шарттарды, ошондой эле адам укуктарынын өнүгүшүн жана жашоону коргоону түшүнүүнү камтыган ар кандай факторлорду чагылдырган.

2. Бала өлтүрүүгө болгон мамиле жана аны коомдо кабыл алуу адамдын жашоосу, өзгөчө бала жөнүндө, анын баалуулугу жана аны тескөө эркиндиги жөнүндөгү көз караштын өзгөрүшүн чагылдырат. Бул кылмыш үчүн жоопкерчиликти мыйзамда бекитүү эне менен ЖТБ статусу менен тыгыз байланышкан, анткени мындай аракет мыйзамсыз чогуу жашоо фактысын жашыруу болгондуктан, никесиз баланы өлтүргөндүгү үчүн алгач оор санкция каралган. Коомдун мүчөлөрүнүн аң-сезиминдеги социалдык мамилелерде болуп өткөн өзгөрүүлөр кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдеринде чагылдырылган. Бул адам жөнүндө билимдин өнүгүшү менен, төрөгөн аялдын татаал психикалык абалынын маңызын ачуу менен, ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жумшартылып, мыйзам чыгаруучу тарабынан артыкчылыктуу курамга киргизилип, аялдын ЖТБӨ үчүн жоопкерчиликти азайтууга алып келген. Бул процесс кылмыш-жаза мыйзамдарын гумандаштыруунун акырындык менен өнүгүүсүн жана коомдун бардык мүчөлөрүнүн, анын ичинде эң аялуу мүчөлөрүнүн укуктарын коргоого умтулуусун көрсөтөт.

3. ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө чет өлкөлөрдүн мыйзамдарын изилдөө ар кандай укуктук системалар бул трагедиялуу көрүнүшкө кандай

жооп кайтарарын түшүнүүгө жана жалпы тенденцияларды жана уникалдуу ыкмаларды аныктоого мүмкүндүк берет. Ал ошондой эле энелердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү татаал психологиялык жана социалдык факторлорду эске алуу менен кылмыш-жаза мыйзамдарды гумандаштырууга жана адилеттүүлүктү камсыздоого дүйнөлүк коомчулуктун умтулуусун көрсөтөт.

4. Чет өлкөлөрдө ЭЖТБӨ үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдары укуктук, социалдык жана медициналык аспектилердин ортосундагы татаал өз ара байланышты чагылдырган маанилүү жана көп кырдуу укук чөйрөсүн түзөт. Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө бул кылмыш өзүнчө категорияга бөлүнөт жана кош бойлуулук, төрөт жана төрөттөн кийинки мезгилде аялдын психикалык жана эмоционалдык абалына байланыштуу уникалдуу жагдайларды эске алуу менен атайын ченемдер менен жөнгө салынат.

Айрым өлкөлөрдө мыйзамдар ЖТБ коргоо зарылдыгына басым жасап, адам өлтүргөн энелер үчүн жазанын катаал чаралары каралган. Башкаларда - эненин психикалык саламаттыгын түшүнүүгө негизги басым жасалат, бул жеңилерээк жазага же кылмыш жазасынын ордуна медициналык мүнөздөгү чараларды колдонууга алып келиши мүмкүн.

5. ЭЖТБӨ негизги коомдук ченемдерди жана баалуулуктарды олуттуу бузууну өзүнө камтыйт. Ал коомдун эң корголбогон мүчөсүнүн өмүрүн алып гана тим болбостон, энелик жана үй-бүлөлүк мамилелер институтуна болгон ишенимди да жоготот. Бул жосундун коомдук коркунучу анын моралдык жактан кабыл алынбастыгында жана коомдун социалдык түзүлүшүнө зыян келтирүүдө.

6. Мындай кылмыштарды алдын алуу энелерге медициналык, психологиялык жана социалдык колдоо көрсөтүүнү камтыган комплекстүү мамилени талап кылат. Төрөттөн кийинки ооруларды эрте аныктоо жана дарылоо боюнча программаларды иштеп чыгуу, билим берүү кампаниялары жана социалдык жардамга жетүүнү жакшыртуу мындай кайгылуу учурлардын санын бир топ азайтышы мүмкүн. Ошол эле учурда, мындай кылмыштын коомдук коркунучун таануу коомдон энелерди колдоонун натыйжалуу

механизмдерин түзүүнү, үй-бүлө институтун чындоону жана коомдун эң аялуу мүчөлөрүн коргоонун маанилүүлүгү жөнүндө маалымдуулукту жогорулатууну талап кылат. Комплекстүү мамиле гана мындай трагедиялардын коркунучун азайтууга жана ЖТБ укуктарын жана өмүрүн коргоого өбөлгө түзөт.

7.ЭЖТБӨ объективдүү белгилери кылмыштын негизги объектиси катары ЖТБ жашоосун коргоону камтыйт жана ымыркайдын өмүрүн алуу үчүн эненин аракеттери же аракетсиздиги менен мүнөздөлөт. Мындай кылмыштарды туура квалификациялоо эненин аракеттери менен ЖТБӨ ортосундагы себептик байланышты белгилөөнү, ошондой эле жосун жасалган учурдагы аялдын психикалык абалы менен байланышкан өзгөчө жагдайларды эске алууну талап кылат. Бул факторлор ЖТБӨ байланыштуу иштерге адилеттүү жана негиздүү укук колдонууну камсыз кылууга жардам берет.

8. Азыркы учурдагы мыйзамдар медицинанын жана илимдин жетишкендиктерин эске алып, жаңы чындыктарга көнүшү керек. Мыйзамдар укуктук белгисиздикти болтурбоо жана адилеттүү сот адилеттүүлүгүн камсыз кылуу үчүн жаңы репродуктивдүү технологиялардын контекстинде эне жана кылмыш субъектиси түшүнүгүн так аныкташы маанилүү. Репродуктивдик технологияны колдонуудан келип чыккан бардык мүмкүн болгон кырдаалды камтуу үчүн укуктук ченемдерди толуктоо талап кылынышы мүмкүн. Бул кылмыштын субъектисин так аныктоого жана мыйзамдагы кемчиликтерди жоюуга жардам берет.

9.Каралып жаткан кылмыштын субъектиси ЖТБ энеси болгон аял гана болушу мүмкүн экендиги аныкталды. Заманбап шарттарда бул түшүнүктү репродуктивдик технологиянын жетишкендиктерин эске алуу менен чечмелөө керек. Боюна бүтүү ыкмасына карабастан, баланы төрөгөн аял кылмыштын субъектиси катары таанылат жана анын өмүрү үчүн жоопкерчиликти алат.

10. ЭЖТБӨ квалификациялоонун өзгөчөлүктөрү иштин бардык жагдайларын кылдат талдоону талап кылат. Кылмыштын бул курамын адам өлтүрүү, этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү же коркунучта калтыруу

жөнүндөгү жалпы ченемдерден чектөө ниеттин пайда болуу убактысын, эненин психофизикалык абалын, ошондой эле шериктердин болушун эсепке алууну талап кылат. Квалификация мыйзамдын адилеттүү колдонулушун камсыз кылуу үчүн эненин ниетинин өзгөчө мүнөзүн жана абалын эске алышы керек.

КОЛДОНУЛГАН БУЛАКТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. **Атарщикова, Е.Н.** Мораль и право в политико-правовой мысли Древней Греции [Текст] /Е.Н. Атарщикова // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2014. – № 5. – С.100-104.
2. **Смирин, В.М.** Патриархальные представления и их роль в общественном сознании римлян [Текст] / В.М. Смирин // Культура Древнего Рима. – М., 2007. – Т. 2. – С. 75-76.
3. Российское законодательство X-XX веков. В 9 томах. Законодательство Древней Руси. [Текст] - М.: Юрид. лит., 1984. Т.1. - 430с. - С.190.
4. Устав князя Владимира Святославовича // Российское законодательство X-XX вв. В 9 т. [Текст] - М., 1984. Т.1. – 430с. - С. 137.
5. **Авдеева, М.** Детоубийство [Текст] /М. Авдеева // Социалистическая законность. - 1937. - № 8. - С.55-56.
6. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года // Российское законодательство X-XX веков. Т. 3. [Текст] - М., 1985. – 511с. - С. 248-251.
7. **Красиков, А.Н.** Ответственность за убийство по российскому уголовному праву. [Текст] /А.Н. Красиков - Саратов: СГУ, 1999. – 124с. - С.94.
8. Соборное Уложение 1649г. /под ред. М.Н. Тихомирова, П.П. Епифанова [Текст] - М., 1961. – 444с. - С.143.
9. **Бородин, С.В.** Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. [Текст] /С.В. Бородин - М.: Юристъ, 1994. - 216с. - С. 67.
10. История государства и права России. Ч.2. [Текст] – Москва, 1996. – 372. - С.271.
11. **Стратонов, В.Н., Слинько, С.В., Слинько, Д.С.** Исторический анализ возникновения ответственности за убийство новорожденного ребенка [Текст] / В.Н. Стратонов, С.В. Слинько, Д.С. Слинько // Вестн. Том. гос. ун-та. - 2020. -№455. - С.230-235.

12. Законодательство Петра I. [Текст] - М.: Изд-во «Юридическая литература», 1997. – 880с. - С.783.
13. **Гернет, М.Н.** Детоубийство в русском праве. [Текст] /М.Н. Гернет - М.: Ладомир, 2004. – 752с. - С.739.
14. **Фруменкова, Т.Г.** Воспитательные дома и начало светской благотворительности и общественного призрения в России в царствование Екатерины II // Благотворительность в России. Исторические и социально-экономические исследования. [Текст] / Т.Г. Фруменкова. - СПб.: Лики России, 2003. - 635 с.
15. **Бородин, С.В.** Преступления против жизни. [Текст] / С.В. Бородин. - М.: Юристь, 1999. – 356с.
16. **Грубова, Е.И.** Убийство матерью новорожденного ребенка: ретроспектива и уголовно-правовой анализ: Лекция. [Текст] / Е.И. Грубова. – Н. Новгород: Нижегородская правовая академия, 2009. – 64 с.
17. **Карамзин, Н.М.** История государства Российского [Текст] / Н.М. Карамзин. - М., 2002. - 300 с. – С.11.
18. **Лысак, Н.В.** Ответственность за убийство матерью новорожденного ребенка (историко-правовой анализ) [Текст] / Н.В. Лысак // История российского государства и права. – 2005. - №1. - С.23.
19. Уголовное уложение 1903 г. [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // URL: http://www.pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/ugolovnoe_ulozenie_1903_goda.pdf
20. **Познышев, С.В.** Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов особенной части старого и нового уложений. С. 3-е изд. [Текст] / С.В. Познышев. - М., 1912. - 499 с. – С.112.
21. **Неклюдов, Н.А.** Руководство к особенной части русского уголовного права. [Текст] / Н.А. Неклюдов. - СПб.: тип. П.П. Меркульева, 1876. Т.1. - 320 с. – С.49.

22. **Загородников, Н.И.** Преступления против жизни по советскому уголовному праву. [Текст] / Н.И. Загородников. - М.: Госюриздат, 1961. - 278 с. - С.156.
23. **Чихрадзе, А.М.** Привилегированные составы убийств в истории становления и развития российского уголовного законодательства досоветского периода [Текст] / А.М. Чихрадзе // Вестник Донецкого национального университета. – 2020. – № 4. – С. 93-100.
24. **Боровитинов, М.Н.** Детоубийство в уголовном праве. [Текст] / М.Н. Боровитинов - СПб., 1905. – 29с. – С.16.
25. **Тегизбекова, Ж.Ч.** Обычное право кыргызов: Брак и семья. [Текст] / Ж.Ч. Тегизбекова. – Бишкек, 2016. – 218 с. – С.67.
26. **Бактыгулов, Дж.С., Момбекова, Ж.К.** История кыргызов и Кыргызстана с древнейших времен до наших дней. [Текст] / Дж.С. Бактыгулов, Ж.К. Момбекова. - Б.: Кыргызстан, 2001. - 344 с. - С.175-176.
27. **Абрамзон, С.М.** Киргизы и их этнические и историко-культурные связи. [Текст] /С.М. Абрамзон. - Л., 1971. - 404с. - С.60.
28. **Борубашов, Б.И.** История государства и права Кыргызской Республики: учебник. Т.1. С древнейших времен до начала XX в. [Текст] / Б.И. Борубашов. - Б., 2015. - 358 с. - С. 308-309, 310.
29. УК РСФСР 1922 года [Электрондук ресурс] – Кируу режим: // https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22
30. **Полякова, К.Н.** История развития уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка [Текст] / К.Н. Полякова. // Молодой ученый. - 2023. - № 48 (495). - С. 382-384.
31. УК РСФСР 1926 года [Электрондук ресурс] – Кируу режим: // <https://ru.wikisource.org/wiki>
32. **Аленкин, Е.Н.** Система привилегированных составов убийства в уголовном праве России: проблемы совершенствования: Дис. ... канд. юрид. наук. [Текст] / Е.Н. Аленкин. - М., 2017. – 217с. - С.34-35.

33. **Мурзина, Л.И.** Генезис уголовной ответственности за детоубийство [Текст] / Л.И. Мурзина // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. 2008. - № 7(11). - С. 101.
34. **Давтян, Д.В.** Уголовно-правовое значение беспомощного состояния потерпевшего по Советскому законодательству [Текст] / Д.В. Давтян // Актуальные проблемы предупреждения и раскрытия преступлений. 2009. - №11(5). - С.86.
35. УК Киргизской ССР 1960 г. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://cbd.minjust.gov.kg/205084/edition/564745/ru>
36. **Мурзина, Л.И.** Генезис уголовной ответственности за детоубийство [Текст] / Л.И. Мурзина // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. - 2008. - №7(11). - С.103.
37. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодекси 1997-жылдын 1-октябры №68 [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://cbd.minjust.gov.kg/3-10/edition/920010/kg>
38. **Михель, Д.В.** Общество перед проблемой инфантицида: история, теория, политика [Текст] /Д.В. Михель // Журнал исследований социальной политики. - 2007. - № 4. - С.445.
39. Кыргыз Республикасынын Жазык Кодекси 2017-жылдын 24-январы №10 [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://cbd.minjust.gov.kg/111527/edition/1186183/kg>
40. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодекси 2021-жылдын 28-октябры №127. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://www.mvd.gov.kg/ministry/normative-bases/15>
41. **Плаксина, Т.А.** Наказание за убийство новорожденного ребенка [Текст] / Т.А. Плаксина // Вестн. Том. гос. ун-та. Право. - 2017. - №24. - С.67-79.

42. УК Голландии. [Текст] - СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. - С. 384-385.
43. Уголовный кодекс Австрии [Текст] /Пер. и предисл.: Серебренникова А.В. - М.: Зерцало-М, 2001. –133с.
44. УК Италии [Текст] / Пер. проф. М. М. Исаева. - Москва: Юриздат, 1941. - 176 с.
45. Закон об уголовной ответственности в Израиле: постатейный перевод закона с иврита на русский язык. [Текст] - М.: Юрлитинформ, 2016. - 221 с.
46. **Завьялова, Н.А.** Эволюция уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка в российском и зарубежном законодательстве. [Текст] / Н.А. Завьялова //Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 2. Юридические науки. - 2021. - №4(30). - С.44-55.
47. УК Польши. [Текст] - СПб.: «Юридический центр Пресс». 2001. - 220с. - С.125-127.
48. **Лукашев, А., Саркисова, Э.** Вступительная статья [Текст] / А. Лукашев, Э. Саркисова // Уголовный кодекс Польши. - СПб., 2001. - С.32.
49. **Никифоров, Б.С., Решетников, Ф.М.** Современное американское уголовное право [Текст] / Б.С. Никифоров, Ф.М. Решетников. - М.: Наука, 1990. – 253 с. – С.19-20.
50. Уголовное право США. Сборник нормативных актов. [Текст] – М., 1986. - 159с. - С. 133.
51. **Никифоров, А.С.** Ответственность за убийство в современном уголовном праве. [Текст] / А.С. Никифоров. - М., 2000. – 129с. - С. 22.
52. **Никифоров, А.С.** Ответственность за убийство в современном уголовном праве. Комментарий. - 2-е издание. [Текст] / А.С. Никифоров - М.: АО «Центр ЮрИнфоР». 2001. - 60с. - С. 44.
53. Уголовный кодекс Швеции / Науч. редакторы Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев; Пер. С. С. Беляева. [Текст] - СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 304с.

54. **Бабичев, А.Г.** «Привилегированные» убийства в странах дальнего зарубежья [Текст] / А.Г. Бабичев // Вестник Челябинского государственного университета. - 2014. - № 20 (349). Вып. 40. - С. 55–56.

55. **Крылова, Н.Е.** Основные черты нового УК Франции. [Текст] / Н.Е. Крылова - М.: 1996. – 124с. - С. 86.

56. УК Японии. [Текст] – СПб, 2002. – 226 с.

57. **Алиева, В.М.** Уголовная ответственность за убийство матерью новорожденного ребенка в уголовном законодательстве зарубежных стран [Текст] / В.М. Алиева // Вестник Науки и Творчества. - 2016. - № 5 (5). - С. 30-31.

58. Уголовный кодекс Республики Корея: с изм. и доп. на 1 окт. 2003 г. / Науч. редактирование и предисл. А.И. Коробеева; Пер. с кор. В.В. Верхоляка. [Текст] - СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 238с.

59. Уголовный кодекс РФ от 13 июня 1996 года № 63-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.04.2024 г.). [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397073#pos=6;-143

60. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2024 г.) [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=98;-130#pos=98;-130

61. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2024 г.) [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110

62. Уголовный кодекс Латвии (в редакции от 01.07.2019г.) [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19088>

63. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.2023 г.).

[Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://continent-online.com/Document/?doc_id=30414984

64. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2023 г.) [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325

65. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года № 787-IQ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2023 г.). [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=1483;-25

66. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы Мыйзамы менен кабыл алынды). [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://cbd.minjust.gov.kg/112213/edition/1202952/kg>

67. **Смирин, В.М.** Патриархальные представления и их роль в общественном сознании римлян [Текст] / В.М. Смирин // Культура Древнего Рима. – М., 2007. – Т. 2. – С. 75–76.

68. **Кургузкина, Е.Б.** Убийство матерью новорожденного ребенка: природа, причины, предупреждение: Монография. [Текст] / Е.Б. Кургузкина – Воронеж, 1999. – 155с. - С. 11-12.

69. **Михель, Д.В.** Общество перед проблемой инфантицида: история, теория, политика [Текст] / Д.В. Михель // Журнал исследований социальной политики, 2007. №4. С.439-455.

70. **Гернет, М.Н.** Детоубийство [Текст] / М.Н. Гернет //Энциклопедический словарь.– М., 1910. - Т.19. - 330с. - С. 303-313.

71. **Трайнин, А.Н.** Преступность города и деревни [Текст] / А.Н. Трайнин // Русская мысль. - 1909. - № 7. - С.1-27.

72. Уголовное право России. Особенная часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова. [Текст] - М.: 1996. -512с. - С.20.

73. **Кондрашова, Т.В.** Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности. [Текст] / Т.В. Кондрашова - Екатеринбург, 2000. – 347с. -С.12-13.
74. **Красиков, А.Н.** Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. [Текст] / А.Н. Красиков – Саратов, 1996. - 211 с. – С.10.
75. **Асрян, Н.Г.** О развитии уголовного законодательства, предусматривающего ответственность за убийство матерью новорожденного ребенка [Текст] / Н.Г. Асрян // Colloquium-Journal. – 2019. – № 8-9(32). – С. 14-17.
76. **Пискунов, А.И.** Основные направления профилактики убийств матерями новорожденных детей. [Текст] / А.И. Пискунов //Сборник материалов международной научно-практической конференции. – М., 2010. - С.81-85.
77. **Никифоров, Б.С.** Объект преступления по советскому уголовному праву. [Текст] / Б.С. Никифоров - М, 1960. – 228с.
78. **Курманов, К.Ш.** Уголовное право КР (Общая часть) [Текст] / К.Ш. Курманов. – Бишкек, 1998. – 229с. – С.40-41.
79. **Саякова, М.К.** Преступления против жизни и здоровья. Комментарий к УК КР под ред. Курманова К.Ш. [Текст] /М.К. Саякова. – Бишкек, 2003. – 746с. - 166с.
80. **Лукичев, О.В.** Уголовно-правовая и криминологическая характеристика детоубийства. – Дисс...канд.юрид.наук. [Текст] / О.В. Лукичев. – СПб, 1997. -180с. - С.40.
81. **Жижиленко, А.А.** Преступления против личности. [Текст] / А.А. Жижиленко. - М., 1927. – 140с. - С.7.
82. **Загородников, Н.И.** Преступления против жизни по советскому уголовному праву [Текст] / Н.И. Загородников - М., 1961. – 275с. - С.23.

83. **Шарипова, Г.** Уголовная ответственность за детоубийство по УК Уз. ССР. Автореф. дис.... канд. юрид. наук. [Текст] / Г. Шарипова. - М., 1987. – 16с. - С. 13.

84. **Шаргородский, М.Д.** Преступления против жизни и здоровья. [Текст] / М.Д. Шаргородский. - М., 1948. - 511с. - С.59.

85. **Лист, Ф.** Учебник уголовного права. Особенная часть. [Текст] / Ф. Лист. - М., 1905. - 409с. - С. 5.

86. **Давыдов, Г.** Вымирание России стало реальностью. Невиданный демографический кризис в нашей стране заставляет вновь обратиться к проблеме абортов [Текст] / Г. Давыдов. // Независимая газета. - 1997. - 12 августа. - С.2.

87. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

88. Кыргыз Республикасынын 2024-жылдын 12-январындагы №14 “Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо жөнүндө” Мыйзамы. [Электрондук ресурс]. – Кирүү режими: // <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5260/edition/1939/ru>.

89. "Выбирают аборт". В Кыргызстане сократилось число граждан, использующих контрацептивы. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://kaktus.media/doc/477014_vybiraut_aborty_v_kyrgyzstane_sokratilos_chisl_o_grajdan_ispolzyushih_kontraceptivy.html

90. «Доступ к абортам плохой или очень плохой». Как изменить ситуацию. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // https://kaktus.media/doc/490887_dostyp_k_abortam_plohoj_ili_ochen_plohoj_kak_izmenit_sityaciu.html

91. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. [Электрондук ресурс] – Кирүү режими: // <https://stat.gov.kg/ru/opendata/category/262/>

92. **Нурбек кызы, А., Исраилова, З.А., Шатманов, С.Т.** Медико-социальные и нравственные проблемы аборта. [Текст] / А. Нурбек кызы, З.А. Исраилова, С.Т. Шатманов. //Вестник ОшГУ, 2023. - №1. - С.15-21.
93. **Савельева, Г.М., Кулаков, В.И., Стриженов, А.Н.** и др. Акушерство: Учебник /Под ред. Г.М.Савельевой [Текст] / Г.М. Савельева, В.И. Кулаков, А.Н. Стриженов. - М.: Медицина. - 2000. – 427с. - С. 95.
94. **Рашковская, Ш.С.** Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. [Текст] /Ш.С. Рашковская. - М., 1959. – 77с. - С. 9.
95. Декларация прав ребенка. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года. [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
96. Энциклопедический словарь медицинских терминов [Текст] - М., 2005. – 549с. - С.233.
97. **Мачинский, П.А., Тишков, С.В.** Судебно-медицинское исследование трупов плодов и новорожденных в учебном процессе. Жизнеспособность и нежизнеспособность плодов. [Электрондук ресурс] – Кируу режими: // <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/sudbeno-meditsinskoe-issledovanie-trupov-plodov-i-novorozhdennyh-v-uchebnom-protssesse-soobschenie-3-zhiznesposobnost-i-nezhiznesposobnost-plodov.pdf>
98. Уголовное право КР. Учебник. Под ред. Кигишьян В.А. [Текст] – Бишкек, 2017. – 342с. - С.14.
99. **Погодин, О., Тайбаков, А.** Убийство матерью новорожденного ребенка [Текст] / О. Погодин, А. Тайбаков // Законность. - 1997. - № 5. - С. 17.
100. Физиология и патология периода новорожденности. Пособие для студентов старших курсов и врачей общей практики. [Текст] – СПб, 2008. – 22с. -С.4

101. **Кильдюшов, Е.М., Туманов, Э.В., Никишцев, И.Н., Соколова, З.Ю.** К понятию «новорожденный» в судебной медицине [Текст] / Е.М. Кильдюшов, Э.В. Туманов, И.Н. Никишцев, З.Ю. Соколова // Судебно-медицинская экспертиза. - 2022. - №65(6). - С.56-58.
102. Архив Свердловского районного суда г. Бишкек
103. Архив Ноокатского районного суда Ошской области.
104. **Сердюк, Л.В.** Криминологическое и уголовно-правовое исследование насилия: Дис.... д-ра юрид. наук. [Текст] / Л.В. Сердюк - Саратов, 2003. – 448с. - С.139.
105. **Кощавцев, А.Г., Гречаный, С.В.** Инфантицидные тенденции у женщин с депрессиями, связанными с репродуктивным циклом. [Текст] / А.Г. Кощавцев, С.В. Гречаный // Вопросы психического здоровья детей и подростков. - 2022. - №22. - С.44-50.
106. **Кожадеев, Е.В., Гречаный, С.В.** Психотические расстройства послеродового периода как состояния потенциальной угрозы жизни и здоровью новорожденного (анализ клинического случая) [Текст] / Е.В. Кожадеев, С.В. Гречаный // Педиатр. - 2018. - №5. - С.109-113.
107. **Джоробекова, А.М., Джоробеков, Ж.М., Исмаилов, Р.Т., Тагаева, А.М.** Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза укугу. Жалпы бөлүк. Окуу китеби. [Текст] / А.М. Джоробекова, Ж.М. Джоробеков, Р.Т. Исмаилов, А.М. Тагаева. – Бишкек, 2024. - 245б. - 134б.
108. **Лекшас, И.** Вина как субъективная сторона преступного деяния. [Текст] / И. Лекшас. - М., 1958. – 58 с. – С.11.
109. **Антоян, Ю.М.** Убийство матерью новорожденного ребенка: уголовно-правовые и криминологические проблемы [Текст] / Ю.М. Антоян // Государство и право. Юридические науки. – 2018. – №3. - С.94-114.
110. **Королев, В.С.** Особенности расследования убийства матерью новорожденного ребенка [Текст] / В.С. Королев // Инновационная наука. - 2019. - №4. - С.134-136.

111. Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. В.Н. Петрашева [Текст] - М.: Изд-во «Приор», 1999. – 395с. - С. 42.
112. Уголовное право Российской Федерации / Под ред. Кашепова В.П. [Текст] - М.,1999. - 349с. - С. 263.
113. Архив Кара-суйского районного суда Ошской области.
114. **Векленко, С.В.** Интеллектуальное содержание умышленной вины [Текст] / С.В. Векленко // Уголовное право. - 2001. - № 4. - С. 40-41.
115. **Дубовиченко, С.В.** Предвидение возможности наступления общественно опасных последствий как признак умысла /С.В. Дубовиченко // Вестник ВУиТ. - 2009. - №71. [Электрондук ресурс] – Кируу режим: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/predvidenie-vozmozhnosti-nastupleniya-obshchestvenno-opasnyh-posledstviy-kak-priznak-umysla>
116. **Иванов, Н.Г.** Принцип субъективного вменения и его реализация в УК [Текст] / Н.Г. Иванов // Государство и право. - 1999. - №10. - С.55-56.
117. **Нерсесян, В.А.** Неосторожная вина: проблемы и решения [Текст] / В.А. Нерсесян // Государство и право. - 2000. - № 4. - С. 63.
118. **Сердюк, Л.В.** Детоубийство: вопросы правовой оценки. [Текст] /Л. Сердюк //Российская юстиция, 2003. - №11. - С.45.
119. **Антонян, Ю.М., Гончарова, М.В., Кургузкина, Е.Б.** Убийство матью новорожденного ребенка: уголовно-правовые и криминологические проблемы. [Текст] / Ю.М. Антонян, М.В. Гончарова, Е.Б. Кургузкина //Противодействие преступности. - 2018. - №3. - 94-114с. - С.110-111.
120. **Завьялова, Н.А.** Уголовно-правовая характеристика убийства матью новорожденного ребенка. [Текст] / Н.А. Завьялова // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 2. Юридические науки. - 2022. - №1(31). - С.44-45.
121. Уголовное право. Особенная часть / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова [Текст] - М., 1998. – 768с. - С. 71.
122. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв.ред. А.И. Бойко. [Текст] - Ростов-на-Дону, 1996. – 736с. - С.271.

123. **Кудрявцев, В.Н.** Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. [Текст] / В.Н. Кудрявцев - М., 1998. – 216с. - С. 101.
124. **Подольный, Н.А.** Понятие аффект в уголовном праве [Текст] / Н.А. Подольный // Государство и право. – 2003. - №4. - С.63.
125. **Дубовик, А.С.** Установление психотравмирующей ситуации при убийстве матерью новорожденного ребенка [Текст] / А.С. Дубовик // Вестник науки и образования. - 2019. - № 16(70). - С.41-45.
126. **Милюков, С.Ф.** Российское уголовное законодательство. Опыт критического анализа. [Текст] / С.Ф. Милюков. - СПб., 2000. – 280с. - С.218.
127. **Кургузкина, Е.Б.** Предупреждение убийства матерью новорожденного ребенка (криминологические и уголовно-правовые аспекты: Дис...канд. юрид. наук. [Текст] / Е.Б. Кургузкина. - М.,1999. – 219с. - С.14.
128. **Кривошеин, П.** Убийство матерью новорожденного ребенка [Текст] / П. Кривошеин // Уголовное право. - 2006. - №2. - С.40.
129. **Щепельков, В.Ф.** Субъект преступления: преодоление пробелов уголовного закона [Текст] / В.Ф. Щепельков // Журнал российского права. - 2002. - № 2. - С. 60-61.
130. **Сафуанов, Ф.** Экспертиза психического состояния матери, обвиняемой в убийстве новорожденного ребенка [Текст] / Ф. Сафуанов // Российская юстиция. - 1998. - № 3. - С. 29-30.
131. **Сергеева, Е.Ю.** Уголовная ответственность и наказание женщин по российскому законодательству: гендерный аспект: Дисс... к.ю.н. [Текст] /Е.Ю. Сергеева. - Саратов, 2006. – 211с. - С.101.
132. **Ясеновая, В.В.** Суррогатное материнство [Текст] / В.В. Ясеновая // Вестник Московского университета МВД России. - 2010. - №5. - С.195-196.
133. **Мануйлова, Е.В., Ахмедов, Д.Р.** Суррогатная мать как субъект преступления, предусмотренного ст. 106 УК РФ [Текст] /Е.В. Мануйлова, Д.Р. Ахмедов // Актуальные проблемы юриспруденции. - 2022. - С.25-29.

134. **Малышева, Е.В.** Суррогатная мать как субъект преступления. Проблемы квалификации. [Текст] /Е.В. Малышева //Вестник международного юридического института.-2018. №3(66). С.144-149.

135. **Иванов, Н.Г.** Убийство суррогатной матерью новорожденного ребенка [Текст] / Н.Г. Иванов // Российская юстиция. - 2005. - №12. - С.19-21. - С.15.

136. **Даль, В.И.** Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 томах [Текст] /В.И. Даль. - М., 2006. – Т. 2. – 784 с. – С. 294.

137. **Александрова, Н.С.** Проблемы по определению субъекта преступления по ст.106 УК РФ. [Текст] / Н.С. Александрова //Вестник ТвГУ. Серия «Право», 2014. - №1. - С.98-102. - С.99.

138. **Курманов, К.Ш.** Квалификация преступлений: теория и практика. [Текст] /К.Ш. Курманов. - Бишкек: ИД «Наука и образование», 2001. - 101 с. – С.6.

139. **Корнеева, А.В.** Теоретические основы квалификации преступлений: Учебное пособие [Текст] /А.В. Корнеева //Под ред. А.И. Рарога. – М., 2009. – 171с.

140. Архив Аламудунского районного суда Чуйской области.

141. **Карасова, А.Н.** Убийство матерью новорожденного ребенка (теоретико-прикладные аспекты ответственности по ст. 106 УК РФ): Автореф. дис... канд..юрид..наук. [Текст] /А.Н. Карасова - Ростов-на- Дону, 2003. – 24с. - С. 17.

142. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И.Скуратова и В.М. Лебедева. [Текст] - М., 1999. – 815с. - С. 241.

143. **Рарог, А.И.** Квалификация преступлений по субъективным признакам. [Текст] /А.И. Рарог - СПб., 2002. – 304с. - С. 269-270.

144. **Галиакбаров, Р.М.** Особенности квалификации многосубъектных преступлений [Текст] /Р.М. Галиакбаров // Российская юстиция, 2002. - №10. С.45.

145. **Алексеев, С.С.** Проблемы теории и права: курс лекций: в 2 т. [Текст] /С.С. Алексеев - Свердловск, 1972. - Т.1. - 396с.
146. **Алексеев, С.С.** Общая теория права: курс лекций: в 2 т. [Текст] /С.С. Алексеев - М., 1982. - Т.2. – 360с.
147. **Байтин, М.И.** Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). 2-е изд., доп. [Текст] /М.И. Байтин - М., 2005. – 544с. - С.246-247.
148. **Кудрявцев, В.Н.** Общая теория квалификации преступлений. [Текст] /В.Н. Кудрявцев - М., 1972. – 352с. - С.218.
149. Уголовное право России. Части общая и особенная: Учебник / Под ред. А.И. Рарога [Текст] - М.,2005. - 873с. - С.345.
150. Архив Ноокатского районного суда Ошской области
151. **Попов, А.Н.** Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. [Текст] /А.Н. Попов - СПб., 2001. – 465с. - С. 56.
152. **Кузнецова, Н.Ф.** Профилактическая функция уголовного закона [Текст] /Н.Ф. Кузнецова // Уголовное право. 1998, № 1. - С.17.
153. **Малеин, В.Б.** Причинная связь в уголовном праве. [Текст] /В.Б. Малеин - СПб.: 2000. - 315с. - С. 251-252.
154. **Познышев, С.В.** Особенная часть русского уголовного права. [Текст] /С.В. Познышев - М., 1905. – 407с. - С. 73.